

Behandeling van het paard in gezonden en zieken staat, met aanwijzing voor stalling, afrigting enz.

<https://hdl.handle.net/1874/30296>

BEHANDELING

1101
D 1160a
379

VAN

HET PAARD

ODA 5167

IN

GEZONDEN EN ZIEKEN STAAT,

MET AANWIJZING VOOR

STALLING, AFRIGTING ENZ.

DOOR

WILLIAM ROPER.

NAAR DE TWEDE ENGELSCHIE UITGAVE.

1853.

VOORWOORD VAN DEN SCHRIJVER.

Een boek, het moge zoo klein zijn als het wil, zonder inleiding heeft veel van iemand, die de wereld intreedt zonder eenige aanbeveling; het valt niet te ontkennen of deszelfs innerlijke verdienste kan vooreerst de aandacht tot zich trekken; maar dan zal die voortgang hierin noodwendig traag zijn. Van den anderen kant zal eene kleine inleiding hem spoedig in een uitgebreider kring van kennissen brengen; en zoo is het met een boek gesteld, dat de bescherming van het publiek noodig heeft. Al is de titel er van uitlokkend, slechts weinigen zullen het wagen een werk te kopen, zonder dat eenige inleidende aanmerkingen het voorafgaan, men zal bemerken dat het ook eenige inlichtingen geven zal over zaken, die slechts weinig verstaan worden, of tot nog toe op eene vrij oppervlakkige en onvoldoende wijze behandeld zijn. Het tegenwoordig onderwerp had wel degelijk noodig, dat er op sommige *grondbeginselen* het oog geslagen werd, want tot dezen tijd toe was alle

kennis, die er omtrent dit punt bestond, slechts gegrond op eene menigte denkbeelden zoo tegenstrijdig als uiteenlopend en gemeenlijk slechts gesteund op gebrekkige gewoonten die het burgerregt verkregen hebben.

Het nut en de waarde van het paard heeft dit dier ten allen tijde een voorwerp van onze bijzondere opmerkzaamheid en belangstelling gemaakt, welke dikwerf, om deszelfs talrijke begaafdheden, tot genegenheid is overgegaan, en toch wordt het, in weerwil van onze bezorgdheid, te dikwerf een voorwerp van verkeerde behandeling, niet alleen door de barbaarschheid van sommigen, ontbloot van menschelijk gevoel; maar ook dikwerf door hen, wier verlangen het is, dit dier in een goeden en gemakkelijken staat te doen verkeeren, daar de bijzondere kennis, die deszelfs goede behandeling vereischt, geheel gemist wordt. Ten dien einde heb ik met mijne zwakke krachten beproefd iets te ondernemen, daar ik bemerkte, dat er geen zoodanige aanwijzing bestond, waardoor men zich eenigzins met de wetten van het dierlijk leven kon vertrouwd maken, opdat deze juist ons mogten leeren den koers, dien we te nemen hebben, te bepalen; deze toch zijn het roer, waardoor het vaartuig des dierlijken levens moet gerigt worden, en zonder hetwelk wij gelijk moeten gesteld worden aan schepen, die op zee verkeeren zonder stuurman of loods. We kunnen evenmin slagen een horlogie in goeden staat te brengen, zonder het mechanisme of de wetten der beweging er van te kennen, als dat wij de

schoone en zamengestelde bewerktuiging des dierlijken levens bij het paard in volle en ongestoorde werking zouden kunnen houden, zonder met de kennis der dierlijke verrigtingen toegerust te zijn; met deze bekend, dan zullen zij ons tot gids in al onze handelingen zijn; wat meer zij, deze zullen ons een juist begrip doen opvatten, van de menigvuldige gevaarlijke gebruiken, welke bij hen bestaan, aan wier zorg de gezondheid onzer paarden is toevertrouwd, en met welker behandeling wij ons ter geschikter plaatse zullen bezig houden.

Terwijl wij trachten zullen ons vele der levensverschijnselen te verklaren, kan het niet anders of er moeten zich vele zwarigheden opdoen, uit hoofde wij dezelve zoo volledig en beknopt mogelijk willen voorstellen, en ik hoop dat, indien deze aan sommige mijner lezers eenigzins afgetrokken mogten voorkomen, derzelve zamengestelde en wonderlijke uitingen in overweging mogen genomen worden, en er in dit opzigt omtrent den schrijver met eenige toegeeflijkheid te werk gegaan worde.

Er is bij de behandeling der ziekten geen middel aangegeven, dat niet in overeenstemming met physiologische waarheid is, en derzelve krachtadigheid is of door mij, of door sommige leden van het Veeartsenykundig collegie, waaraan alle paardenliefhebbers veel verschuldigd zijn, beproefd.

Dezen Heeren ben ik inzonderheid veel verschuldigd voor het onwaardeerbare nut uit hunne geschriften getrokken, en dat wel in de eerste plaats aan den Heer MORTON, wien ik bij deze gelegenheid

mijn opregten dank betuig voor de hulp ontleend uit zijne Pharmacopaea.

De voorschriften in dit werkje vermeld zijn met zorg en na rijp overleg gegeven, zij zullen, zooals ik verwacht, en voldoende en nuttig bevonden worden, en volkomen aan eene regtmatige verwachting beantwoorden.

De aanmerkingen ten opzichte afrigting en afrigters mogen streng schijnen; maar daar toch hunne manier van afrigten, zoowel onwetenschap verraadt, als het grofste vooroordeel aan den dag legt, denk ik er juist aldus over. De wreedheid en barbaarsheid van sommige stalbedienden, ben ik geenszins met stilzwijgen voorbijgegaan en ik hoop, dat deze openbaarmaking dienen mag, om ze te verbeteren. Mijn voornaamste doel is om in den kleinst mogelijken omvang de meest mogelijke aanwijzingen aan de hand te doen. Ik hoop, dat ik in mijn oogmerk volkomen geslaagd ben, daar toch langdradigheid een onderwerp altijd vervelend maakt. De zaken er in behandeld zijn talrijk en daarom hoop ik, dat deze aan het werkje eene aangename afwisseling geven zullen; want Plinius heeft gezegd:

„De menschelijke natuur houdt veel van iets nieuws.”

VOORREDE VAN DEN VERTALER.

Menige zaakkundige zal, wanneer hem dit boekje in handen komt en hij hetzelfde doorbladert, uitroepen: zie op nieuw den emperist een wapen in handen gegeven, waarmede hij zijnen ongeoorloofden strijd kan voortzetten! Die zich daartoe uitgelokt voelt, neme de moeite hetzelfde eens te lezen en hij zal daarin juist beginselen zien voorgestaan, die de waarde van zijnen stand verhoogen en alom zijn vertrouwen moeten verzekeren.

Dat de schrijver zich aan het voorwaarts strevende getal van geneeskundigen heeft aangesloten, die het prophylactische gedeelte der geneeskundige wetenschap als van het hoogste belang rekenen, zal wel niemand ontgaan, naar ons oordeel heeft hij dit kort en krachtig behandeld. De voorschriften in geval van ziekten, die hij vermeldt, beveelt hij eerlijk als beproefde aan en kunnen veilig door hem worden gebruikt, die van de hulp van een bekwamen veearts is verstoken, iets, dat helaas niettegenstaande het ijverig streven van weinigen, die het teregt als eene zaak van het hoogste belang behartigen, nog zoo dikwerf het geval is.

Ieder, die op het bezit van het edele paard prijs stelt, zal toch elke proeve ter waardering van dit bezit, hoogst welkom wezen. Hem, wien in het bijzonder de zorg over dit dier is toevertrouwd, zal in deze bladzijden zoo kort mogelijk, nuttige wenken opgeteekend vinden, die hem mede overtuigen, dat de hem toevertrouwde zorg tevens de vervulling van een duren pligt bevat.

Mogt deze vertaling iets bijdragen tot de goede verzorging en behandeling van het gezonde en zieke paard, dan zouden wij onze moeite dubbel beloond achten.

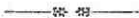
Met den wensch, dat den uitgever een goed debiet moge ten deel vallen, dewijl hij van zijn kant den prijs van hetzelfde op de helft van het oorspronkelijke heeft gesteld, bevelen wij met bescheidenheid dit nuttig werkje het publiek aan.

UTRECHT, 1 Aug. 1853.

HET PAARD.

EERSTE HOOFDSTUK.

ALGEMEENE REGELEN VOOR DE BEHANDELING VAN HET PAARD IN DEN STAL.

Het is voorzeker, wanneer men nagaat hoeveel geschriften er dagelijks in een tijd als deze, dat ieder zijne kennis wil ten toon spreiden, van de pers komen, eene gowaagde onderneming, zich met het schrijven over het een of ander onderwerp bezig te houden, zoo men niet door het streven om iets goeds tot stand te brengen wordt aangespoord.

Doch aangezien de ruimte, welke er in dat gedeelte der wetenschap, dat de behandeling van het paard ten ontwerp heeft, nog schijnt aangevuld te moeten worden, voel ik mij gedrongen de volgende opmerkingen het publiek

aan te bieden, met den wensch over dit onderwerp eenig licht te verspreiden, en te gelijk enkele der menigvuldige dwaalbegrippen, welke tot oneer der in gebruik zijnde stelsels van behandeling zijn overgebleven uit den weg te ruimen.

In geenen deele heb ik evenwel die taak op mij genomen, zonder kennis te dragen van den weêrstand, die elk, welke zich op het gebied van den paardenstoeter of stalmeester begeeft te wachten staat; doch waar ik onkunde zoo algemeen zie doorstralen, zal ik mij geenszins door een streng oordeel laten afschrikken. Was er inderdaad een zoodanig werk, dan zoude ik het niet gewaagd hebben, met mijne vorderingen voor het publiek op te treden; maar daar ik bespeur dat gebrek aan inlichtingen op dit punt de oorzaak van vele verkeerdheden is, lust het mij al wat in mijn vermogen is te doen om er toe bij te brengen deze hindernissen zooveel mogelijk uit den weg te ruimen en ik geloof niet beter te kunnen handelen dan mijne inzigten voor het algemeen uit een te zetten.

Daar nu de zakelijkheid der te behandelen stof meer dan het breedvoerig uit een zetten derzelve in aanmerking moet genomen worden en een klein boek altijd boven een groot werk

te verkiezen is, zal ik trachten het onderwerp zoo kort mogelijk te behandelen en alle zaken zoo beknopt mogelijk zamen te vatten zonder evenwel aan derzelve belangrijkheid te kort te doen.

Om terstond tot de behandeling des paards in de streek waar het thans bloeiende is over te gaan, zal het wel niet noodig wezen den oorsprong, het klimaat en de landstreek te beschrijven, waar, zooals men meent dit dier oorspronkelijk geleefd heeft; maar integendeel veel verkieselijker zijn de beste wijze aan de hand te doen, om het zoowel voor den arbeid geschikt te houden, als ten allentijde voor deszelfs gezondheid te waken.

En daar het grootste deel der ziekten waaraan het paard onderhevig is hunnen oorsprong nemen uit de wijze van stalling, zoo zullen wij tot de eerste onzer beschouwingen maken de

BEHANDELING IN DEN STAL.

Wanneer paarden met het doel om zwaar werk te verrigten gebruikt worden, is het noodwendig dat ze een geschikt verblijf hebben, en het is eene zaak van aanbelang deze plaatsen zoo in te rigten als overeenkomstig is met de wijze waarop de gezondheid in

het algemeen moet worden behouden. De vraag doet zich nu natuurlijk op, hoe daar toe te geraken. Inzonderheid moet men deze beide zaken wel in het oog houden, namelijk: *luchtverversching en zindelijkheid*; wat het eerste betreft daarmede staan de voornaamste dierlijke verrigtingen in verband en om die rede is het onderwerp van het uiterste belang.

LUCHTVERVERSCHING.

Door ventileren of luchtververschen verstaat men het doorstroomen van *zuivere* lucht door het verblijf, dat gemakkelijk te bewerkstelligen is door middel van eenen zoogenoemden ventilator, welke gelegenheid verschaft voor het uittijgen van bedorven lucht, zoowel afkomstig van de uitwaseming der pis- en drekstoffen, als van de gassen, welke het dier uitademt. De dampkringslucht eens door de longen gegaan en daar van de levenslucht beroofd, is nutteloos, ja zelfs schadelijk voor die organen, wanneer ze eene volgende maal wordt ingeademd te meer nog wanneer deze in grootere of kleinere hoeveelheid vermengd is met ontbindingsproducten van dierlijke zelfstandigheden, zooals: ammonia (geest van hertshoorn), pizuur, enz., enz. Zoo ik al omslagtig in de

uiteenzetting van dit punt te werk ga, is het omdat het juist eene zaak van het grootste belang mag gerekend worden en op niets zoo slecht wordt acht gegeven; wat meer zij, onwetendheid, oude sleur en gewoonte schijnen, volkomen in strijd met de natuur, de wet te stellen, ja als het ware zaâmgezworen te hebben, om dat levensbeginsel (de lucht), welke door eene wijze Voorzienigheid ten behoeve zijner schepselen bestemd is, uit te sluiten; maar die met onze onwetendheid bekend, deze stof met eene kracht om overal in meer of mindere mate aanwezig te zijn heeft toegerust, al werd ook de toetreding er van door menschelijke kunst bestreden. — Vele personen toch, welke met de verzorging en het behouden der gezondheid van enkele der edelste soorten van het paardenras belast zijn, verstoppen zorgvuldig het sleutelgat van den stal tegen het intreden der lucht, uit vrees dat er een togtje door zoude geraken, dat de dieren verkouden maken zou; terwijl men nu juist hunne vatbaarheid voor het vatten van koude vermeerdert, want terecht zal men vragen waarom ze er nu zoo aan onderhevig zijn.

Het zichtbaarste bewijs voor de ongezonde inwerking van het inademen der bedorven lucht kan gemakkelijk bij wijze van proefne-

ming gegeven worden; men plaatse namelijk eene muis onder een luchtdigt glas, korten tijd daarna zal men waarnemen dat deze onpasselijk wordt, naar lucht snakt en begint te hijgen, wat meer zij, dat deze binnen weinige uren gestorven is.

Zoo de lucht 10 procent koolzuur bevat, welk gas uiterst schadelijk voor het leven is en door de longen wordt uitgescheiden, kan geen dier daarin ademen zonder er de noodlottige gevolgen van te ondervinden. In het jaar 1756, werden 146 Engelschen in de black hole (eene gevangenis) te Calcutta opgesloten, deze was niet meer dan 18 voet in het vierkant en kon slecht van versche lucht voorzien worden. Door twee kleine vensters aan een kant kon slechts lucht toetreden, maar geene genoegzame luchtverversching plaats hebben. Te naauwer-nood was de deur van dit hol gesloten, of de ellende der aanwezigen nam een aanvang, oogenblikkelijk volgde er eene koortsachtige en doodelijke worsteling om onder het bereik der vensters te komen, binnen vier uren lagen degenen, welke het overleefd hadden, aan hersen-beroerte te zieltoegen, *en na verloop van zes uren waren er 96 omgekomen.*

Om rede mijne volgende aanmerkingen duidelijk mogen worden verstaan, en het nut er

van *wel* worde ingezien, is eene korte beschrijving der lucht noodzakelijk.

De dampkringslucht is uit twee gassen zamengesteld, zuurstof en stikstof gheeten, in die verhouding met elkander volkomen vermengd, als het best aan de voorwaarde om te leven beantwoordt; deze verhouding bestaat uit 1 deel zuurstof en 4 deelen stikstof.

Beide gassen verschillen aanmerkelijk in eigenschap, want zuurstof onderhoudt de ademhaling, terwijl stikstof daartoe niet in staat is; het eerste gas is tot verbranding van eenig ligchaam noodzakelijk, het andere is daartoe ongeschikt. Eene andere eigenschap dezer gassen bestaat in het streven zich met andere te verbinden en hunne vatbaarheid om van elkander gescheiden te worden, zooals wij bij het behandelen der ademhaling zien zullen.

Nu wij ingelicht zijn omtrent de samenstelling van den dampkring en weten welk deel noodzakelijk is tot in standhouding des levens, kan men gemakkelijk begrijpen dat gebrek aan luchtverversching noodlottige gevolgen na zich moet slepen.

De onaangename, warme, besmette stank van een niet geventileerden stal moet wel aan ieder, die des morgens bij het opengaan van een zoodanigen, die den geheelen nacht gesloten

geweest is, tegenwoordig was, bekend zijn. Kan men dus veronderstellen, dat een paard genoodzaakt in zulk een dampkring te ademen, in een staat is, welke de gezondheid het meest nabijkomt?

In die slecht ingerigte stallen zal men het paard, wanneer het los is, altijd met den kop naar de deur gerigt vinden om elk togtje frische lucht, dat binnen kan komen, op te vangen. Het bloed van het dier, dat in zulk een stal verkeert, kan die eigenaardige en noodzakelijke veranderingen, welke wij bij het beschouwen der ademhaling als onmisbaar zullen leeren kennen, onmogelijk ondergaan; de spijsvertering kan niet behoorlijk volbragt worden, en alle dierlijke verrigtingen worden gestoord.

Eindelijk is er in die gevaarlijke fout van onvoldoende luchtverversching voorzien, zooals ik onlangs in de stallen van den Veearts Dockeray te Epsom niet zonder genoegten heb waargenomen. Ik had namelijk een paar jaar geleden des zomers de gelegenheid deze stallen te bezoeken, en vond er, hetgeen vroeger voor eene groote dwaling gehouden werd, een luchtig en behoorlijk ingerigt toestel voor luchtverversching. Hoogst over deze invoering verwonderd, verzocht ik vergunning enkele paarden te on-

derzocken, onder dit getal bevond zich ook de befaamde Lottery, de *Steeple-Chaser*, die bij deze behandeling en onder de grootste ballast, bereden door den jockey J. Mason, aan wien hij wel was toevertrouwd, elken mededinger, die in *Steeple-Chase* uitmuntte, overwon; ik betastte ze en bij het aanvoelen gaven ze blijken van den besten staat, daar hunne spieren vast en stevig waren, het voorkomen gezondheid, het oog levendigheid verried, en het geheel een trouw beeld van welstand opleverde.

Voor ik den stal van dezen grooten hervormer verlaat, wil ik nog mededeelen, dat het paard, hetwelk hij voor vele jaren voor de Derby had aangefokt de *Gorbambury* was, het eenigste paard, dat eenigzins tegen den vermaarden *Cotherstone* had opgewogen; ja van zoo volmaakte gezondheidstoestand was *Gorbambury*, dat, toen men dezen na een krachtigen wedren naar stal bragt, men nauwlijks iets van zijne vermoeidheid bespeuren kon en men geloofde, *dat hij nog niet genoeg afgereden was*; het zij zoo het wil, een dag daarna won hij nog een loop in de gewone handgalop.

Het toeval voerde mij naar een anderen stal, en dat wel een van de grootste soort, waarin omstreeks twaalf paarden aanwezig waren;

het was juist een schrikkelijk heete dag, in weerwil echter van de temperatuur, welke er buiten heerschte, werd ik zoo spoedig mogelijk den stal ingelaten, om toch maar gaauw genoeg de deur te sluiten; de eerste ademhaling verstikte mij om zoo te spreken letterlijk, mijne longen herstelden zich evenwel spoedig van die eerste aandoening; ik vond het paard, dat ik in oogenschouw ging nemen met zoo wat bij de vijftig pond dekkleeden belegd, met kussens op de knieën en in een ter neêr gedrukten staat, die zeer veel van verzwakking had. Niettegenstaande de huid er zeer wel uitzag, was deze op het aanvoelen week en zacht; de spieren waren niet stevig, het oog teekende geene opgewektheid of levendigheid, en toch beweerde men dat het paard gezond was; bij het rondzien naar de oorzaak van de duisternis, die er in den stal heerschte, merkte ik op, dat het licht door voor de ramen geplaatste schermen werd afgesloten. Daar stond nu die vermaarde renner in ellende te midden van de grootste netheid. Omdat ik met het voornemen uitgegaan was om hem te koopen, wilde ik natuurlijk het paard goed bezien, het werd mij echter, op mijne vraag om hem buiten de deur te brengen, niet toegestaan hem daar te bezigtigen.

Men koestert van dezen stal de beste gedach-

ten, alsof deze de vurigste en best gekweekte paarden van de wereld leverde, en toch winnen zij zelden, alhoewel ik voorbeelden kan bijbrengen, dat deze juist goed geslaagd zijn; maar dan zijn ze namelijk eenigen tijd van zulk een stal verwijderd geweest, of hebben onder een anderen leefregel verkeer. Ik raad al mijne vrienden af om uit zulk een stal een renpaard te koopen.

Tot verontschuldiging, dat zij niet winnen, dient, dat de meester soms tusschen beide komt met de woorden:

»So let it be with Caesar.»

Maar om mijne stelling te staven is dit niet het eenigste dat ik kan bijbrengen: — een mijner vrienden, die een groot kenner van paarden is en er altijd een schoonen troep jagtpaarden op nahoudt, was gewoonlijk zeer ongelukkig, niettegenstaande hij de grootst mogelijke oplettendheid en de beste voorzorgen in acht nam. Hoort zijne eigene woorden: »ik schrik des morgens vroeg den stap van mijn stalmeester te hooren, want nauwelijks gaat er één dag om of er is iets aan een mijner paarden los.» Zijn stalmeester, overigens een zeer nauwlettend man, was evenwel een groot voorstander om niet de minste versche lucht in den stal

toe te laten. Daar ik de fout zeer wel inzag, sprak ik er met mijn vriend over, die, omdat hij een hoogst bevattelijk en verstandig man was, het systeem van luchtverversching in den stal dadelijk aanwendde, na den stalmeester zijn afscheid gegeven te hebben. Van dien tijd af aan is hij gelukkiger geweest, daar zijne paarden niet de minste last van inflammatie's, hoest, verkoudheid, enz. hadden, en behalve toevallige kneuzingen of schrammen bij het jagen bekomen, (want mijn vriend ziet niet naauw als het werk in vollen gang is), blijven zijne dieren geheel bevrijd van ziekten.

Om van een voorbeeld tot eene aanwijzing over te gaan: schijnt de hoedanigheid der lucht, waarvan toch het bestaan van het dierlijk leven afhangt, in weerwil dat deze met schadelijke innengselen bezwangerd is, geheel over 't hoofd gezien te worden. De dichter ARMSTRONG was wel bewust van derzelve schadelijke invloed als hij zeide:

•Ye who amid this feverish world would wear
 A body free of pains, of cares the mind,
 Fly the rank city; shun the turbid air;
 Breathe not the chaos of eternal smoke
 And volatile corruption from the dead,
 The dying, sickening, and the living world
 Exhaled, to sully heaven's transparent dome
 With dim mortality. It is not air

That from a thousand lungs reeks back to thine
 Sated with exhalations, rank and fell,
 The spoil of dunghills, and the putrid thaw
 Of nature; when from shape and texture she
 Relapsed into fighting elements.

It is not air, but floats a nauseous mass
 Of all obscene, corrupt, offensive things."

In koel, eenvoudig proza is het geen lucht,
 maar in waarheid:

"The spoil of dunghills, and the putrid thaw
 Of nature;"

omdat het onder die omstandigheden natuurlijk
 voorbeschikt maakt tot ontstekingen, hoesten,
 influenza, verkoudheid en eene reeks van ziek-
 ten, waaraan een paard, aan het inademen van
 zulk een dampkring blootgesteld, onderhevig
 is. Met één woord het is olie op het vuur ge-
 worpen.

ADEMHALING.

De hoofdoorzaak dat vele paarden spoedig
 buiten staat gesteld zijn aan hun doel te beant-
 woorden, is het verblijf op een slecht geventi-
 leerden stal; daarbij moet nog in rekening ge-
 bragt worden, dat men ze met dekkleeden over-
 laadt en hun het water spaarzaam toegedeeld
 wordt; ten bewijze daarvan kan ik mededeelen,
 dat ik meer dan eens in de gelegenheid geweest

ben te zien, dat zieke paarden, die door eene verkeerde behandeling in een bedroevenden staat verkeerden, door goede diët, matige bekleeding, en het vrij genot der zuivere lucht weder in bloeiende gezondheid hersteld werden, nadat purgatie's, latingen en het toedienen van zamentrekkende middelen te vergeefs waren aangewend.

Maar laat ons, om mijne bewering nog vaster te staven, het proces der ademhaling eens naauwkeurig nagaan; en door deze beschouwing leeren inzien, dat een onbelemmerd toetreden van zuivere damkringslucht noodzakelijk is.

Ademhaling is eene werking der longen zoo-wel van eene werktuigelijke als chemische geaardheid. De werktuigelijke bestaat in eene afwisselende uitzetting en zamentrekking van de borstkast, waardoor lucht geregeld in en uit de longen gedreven wordt; de scheikundige werking heeft het uitscheiden eener vergiftige stoffe uit het bloed ten doel, en het vervangen van dit gas door de levenslucht (zuurstof) der atmosfeer. Het bloed wordt door eene eigenaardige werking van het hart door de vaten van het geheele ligchaam gestuwd, en vangt in de longen aangekomen weder denzelfden loop aan. De vaten, waardoor het bloed zijnen weg door het ligchaam aflegt noemt men slagaderen, die

waardoor het terugkeert, dragen den naam van aderen. Tijdens den loop door het ligchaam, ondergaat het bloed aanmerkelijke verandering in samenstelling, daar sommige deelen waaruit het bestaat tot voeding des ligchaams worden afgestaan, andere in de huid door onmerkbare uitwaseming verloren gaan of door de nieren in den vorm van pis worden uitgescheiden.

Het helder roode bloed, dat zich in de slagaderen bevindt, wordt langzamerhand in donkerkleurig, aderlijk bloed veranderd, en alzoo door de aderen weder teruggevoerd, is het voor een tweeden omloop door het ligchaam ongeschikt geworden, omdat het met koolstof, die onder weg is opgenomen, verontreinigd is. De dampkringslucht nu is, krachtens de daarin bevatte zuurstof, in staat deze zuivering te bewerkstelligen, welke op de volgende wijze in de longen tot stand komt: het in het hart aangekomen aderlijke bloed wordt met kracht naar de longen gedreven, waar het gedurende de ademhaling met de lucht in aanraking is.

Het ontstaan der dierlijke warmte en de werking der ademhaling staan met elkander in een onmiddelijk verband en in eene naauwe betrekking, zoodat ook de beschouwing daarvan onontbeerlijk mag gerekend worden.

DIERLIJKE WARMTE.

Onder dierlijke warmte verstaat men die eigenaardige warmtegraad, welke steeds bij het leven het dierlijk ligchaam in mindere of meerdere mate eigen is; deze wordt door de verbinding der zuurstof van den dampkring met de koolstof van het organisme geboren; van daar dat deze bij bewegingen des ligchaams stijgt, omdat de longen alsdan met meer snelheid werken. De omloop van het bloed wordt terzelfder tijde versneld, gevolgelijk wordt er eene grootere hoeveelheid warmte ontwikkeld, die door uitwaseming langs de huidporiën weder verloren gaat. Met deze korte beschouwing meen ik de noodzakelijkheid der luchtverversching zoo klaar mogelijk gemaakt, en de onderlinge afhankelijkheid van twee voornamelijk dierlijke verrigtingen, ademhaling en bloedsomloop aan het licht gesteld te hebben, want als een derzelve niet geregeld plaats heeft, lijdt de andere daaronder aanmerkelijk. Dat de functie der ademhaling ook grooten invloed heeft op eene andere niet minder belangrijke levensverrigting, de spijsvertering namelijk, rest ons nu nog aan te toonen. Natuurlijk volgt deze beschouwing uit het onderhavige onderwerp, en ik vertrouw, dat het groot belang hiervan, wel zal overwogen en

behartigd worden. Dit tot stand gebragt te zien, is een groot doel, waar naar ik streef en wordt het hierin alleen bereikt, dan kan ik mij reeds genoeg voldaan rekenen en ondersteund achten, wetende dat mijn arbeid niet te vergeefs was.

REINHEID.

Zindelijkheid van bedekking schijnt een der voornaamste voorschriften der natuur te zijn; men ga slechts de gewoonte van die schepselen na, welke door de natuur min of meer in staat gesteld zijn aan deze behoefte, het reinigen hunner bedeksels namelijk, te voldoen; de vogelen in het schoonhouden van hunnen vederdos, andere dieren in het in orde en zindelijk houden hunner vachten en haren, en het springt ons duidelijk in het oog welk welbehagen zij aan den dag leggen in het voldoen aan dezen eigenaardigen trek. Waarom zouden wij dan als redelijke schepselen in gebreke blijven een zoo nuttig werk te verrigten, te meer daar we ons kunnen spiegelen aan het voorbeeld ons door de kinderen der natuur gegeven. Bij het onderwerp der luchtverversching hebben wij de noodzakelijkheid om wel degelijk op reinheid acht te slaan ingezien, daar we geleerd hebben dat geest van hertshoorn,

ontbindingsproducten van dierlijke zelfstandigheden als mest, pis, enz. er ontegenzeggelijk toe bijdragen de lucht onzuiver, zelfs vergiftig te maken; derhalve dient het stroo in een paardenstal droog en zindelijk te wezen, de geringste onreinheid onmiddellijk verwijderd te worden en niet te dulden dat een hoop mest in den stal of in de nabijheid van dezen aanwezig is. Men drage wel zorg voor de riolen, deze mogen in geenen deele verstopt raken, daar het afvoeren der pis ongestoord moet plaats hebben. Men doe wel de opening derzelve in den stal gedekt te houden en met een klep te sluiten opdat geen stank of schadelijke lucht er uit oprijze.

Onze beschouwing over het nut der zindelijkheid behoeft slechts kort te zijn, daar het verwaarloozen van dezelve toch geen fort is waarmede alle personen, die met paarden omgaan, behebt zijn. Ik heb wel is waar morsige stallen gezien; maar de personen, aan wier zorg deze waren toevertrouwd, mogten op den naam van stalbedienden volstrekt geene aanspraak maken, en zij waren dan ook zelf bijna zoo onrein als de plaatsen waarover ze gesteld waren.

L I C H T.

Op de behartiging van dit punt heeft men zelden genoeg acht geslagen, en toch sleept de

verwaarloozing er van vele en dat wel groote ongemakken na zich, niet alleen wat ziekten betreft, maar het veroorzaakt eene ondeugd, zooals we weldra zullen gewaarworden. De heilzame werking van het zonlicht, dat als een prikkel op de huid inwerkt, is alweder eene daadzaak, welke steeds wordt over 't hoofd gezien, en toch valt de deugdelijke invloed er van op mensch en dier duidelijk in het oog. Hebben niet menschen in mijnen, donkere holen, of kelders, in naauwe stegen van steden, of waar ook van het licht afgesloten wonende, eene bleeke, vuilkleurige en verslaptte huid, steekt deze niet in het ooglopend af bij de blozende en gezonde wangen der landlieden, of van hen, die hoofdzakelijk in de open lucht verkeerden? Planten worden bleek van kleur, waterig en zwak in de duisternis; de boom, welke in het donkere woud opschiet, is niet zoo krachtig als een van dezelfde soort op eene ruime plaats en onder de inwerking van licht en zonnestralen opgegroeid; en ik twijfel geenszins of het hout van den eersten is niet zoo deugdzaam en duurzaam als van den laatste. Onthoudt men zich van de inwerking van het licht dan kan men zich geen denkbeeld maken van de stoornis, die er te weeg gebragt wordt, wanneer een fel en helder licht ons eensklaps be-

schijnt, en men denke dan eens aan het arme paard, dat daar in een bijna duisteren stal opgesloten geweest, op eens in het volle daglicht overgebracht wordt, van daar de oorzaak dat het dier bang en schichtig is.

Gebrek aan het noodige licht is meermalen de oorzaak geweest van eene slechte eigenschap, dat het paard namelijk ligt schrikt of schichtig wordt; verder geeft het aanleiding tot inflammatie van het oog, inzonderheid bij wel doorvoedde paarden, deze oogziekte heeft dikwerf volkomene blindheid ten gevolge. Bij het bestrijden van een gebrek echter lette men wel op, zich aan geene andere fout schuldig te maken.

Het blootstellen — aan te sterk licht — is ook niet verkieselijk, want te hevige prikkel heeft evenveel nadeel ten gevolge als gebrek aan deze, daarom geve men de muren van den stal, wanneer deze te veel licht ontvangt eene zachte kleur om de helheid er van te matigen; en aan het teeder maaksel der oogen schijnt groen het best te beantwoorden, daarin strekken ons de werken van den wijzen Schepper tot een navolgenswaardig voorbeeld, die alle kruiden en planten met groen bekleedt; — men handelt dus het best de dieren in een matig licht verblijf te doen verkeeren.

TWEEDE HOOFDSTUK.

ALGEMEENE REGELN OM EEN PAARD IN GESCHIKTEN STAAT TE BEHOUDEN.

Nadat wij de vereischten tot behoud der gezondheid in het vorige hoofdstuk hebben nagegaan en opgesomd, ligt het nu in ons plan, om tot de beschouwing der beste en meest deugdzame handelwijzen om een paard in dien staat te bewaren, dat het voor zijne bestemming geschikt blijve, over te gaan. Om tot dit doel te geraken, moet men vele zaken in het oog houden, inzonderheid

ORDE EN REGELMAAT.

De dichter zegt, —

„orde is de eerste wet des hemels,“

en in den stal moet orde als een gulden regel gelden, zoowel om acht te slaan op het dier zelf, als dat men zorg drage de gereedschapper, die men van noode heeft, in behoorlijken en

goeden staat te doen verkeerem. Elk ding moet zijne plaats hebben, opdat geen tijd verloren ga met het opzoeken van voorwerpen, wanneer men deze noodig heeft. Dit in het oog te houden draagt er aanmerkelijk toe bij om achter *het geheim eener goede stalverzorging te komen.*

OEFENING.

De behandeling van dit onderwerp is een der moeilijkste, omdat het onmogelijk is er een eenvoudigen en algemeenen regel voor aan de hand te doen. Om de oefening naar behooren te doen plaats hebben wordt er in den stalbediende eene groote oplettendheid en naauwkeurige waarneming vereischt, want zonder dat is hij ongeschikt zijnen pligt naar behooren te volbrengen. Ongetwijfeld zal hij met de lichaamsgesteldheid, den ouderdom, de hoeveelheid en den aard van het werk, waarvoor een paard berekend is, of het meer geschiktheid voor den wedren, de jagt of het rijtuig blijken doet, beter bekend worden, als hij oplettend is.

Op al deze zaken moet zonder onderscheid wel het oog geslagen worden vóór dat men iets met een paard wil aanvangen. Men moet ook weten, dat een wel doorvoed paard, zoo

het eenige dagen zonder werk gestaan en zich te goed gedaan heeft, en dan her- en derwaarts afgejaagd wordende, zeer tot ontstekingsziekten, het zij van longen, ingewanden, hersenen of welligt van den voet is voorbeschikt; ten dien opzichte is eene dagelijksche oefening voor het dier zeer noodwendig. 't Is een algemeen verbreide en groote misslag van sommigen, om hun paard, wanneer ze een rid doen moeten, eenige dagen te laten rusten, om, zooals ze meenen, daardoor voor het oogenblik meer kracht op te zamelen; het is de zekerste weg om een paard af te matten en te vermoeijen. Niets draagt meer tot de ontwikkeling der spieren bij dan oefening, wanneer n.l. deze oefening op eene geschikte wijze plaats heeft. Het is n.l. overbekend, dat wanneer een onzer ledematen voor eenigen tijd buiten werking gehouden, of door een verband ingesloten geweest is, men bevinden zal, dat het zoowel aan omvang als aan stevigheid verloren heeft; zoo is het ook met de werking des lichaams. Wat meer zij, oefening en beweging dragen bij tot de afscheiding van eene olieachtige vloeistof, welke de geledingen glibberig houdt; want, zoo deze eenigen tijd buiten werking geweest zijn en op eens tot hevige bewegingen genoodzaakt worden, zal men daar-

van dikwerf verkeerde gevolgen ondervinden.

Zonder beweging kunnen inderdaad de ademhaling en afscheidingen niet snel genoeg volbragt worden om de opgenomene stoffen te zuiveren, en waar geen verbruik plaats heeft kan onmogelijk behoefte aan nieuwen voorraad zijn, bij gevolg kan er bij een gezonden toestand des ligchaams, geen natuurlijke eetlust ontstaan. Daarop maken evenwel dieren, die in den groei zijn, eene uitzondering. Daarenboven openbaart zich het uitwerksel van oefening door het opsorpen van vet tusschen de spieren en derzelve bundels, waardoor deze ook voor het gezigt beter uitkomen. Het schijnt dat dit voortspruit uit eene drukking door de zamengesprokkene spieren uitgeoefend op het zachte weefsel, hetwelk deze onmiddellijk omgeeft en, dat deze drukking van werktuigelijken aard is. Eene spier wordt in omvang grooter, neemt toe in stevigheid en veerkracht en wint in vermeerdering van sterkte door een herhaald en matig gebruik, en dit uitwerksel is van organischen aard. Wat meer zij, de kracht wordt door middel der zenuwmiddenpunten en zenuwen in beweging gebragt, zoodat de laatste in werking gebragt worden, wanneer een zeker aantal spieren zich beweegt,

waardoor het geheele systeem aan dien invloed onderworpen is. Het uitoefenen van beweging of oefening vordert ook aanwezigheid van slagaderlijk bloed, en bij het geval van spierwerking bevordert de omstandigheid hunner werkzaamheid den bloedsomloop en draagt er toe bij dat de aanvoer van voedingsvochten vermeerdert. De oefening stelt op hare beurt de deelen, die daaraan deel hebben, instaat om met grootere werkdadigheid en veerkracht te handelen, deze verhoogde werkzaamheid staat met verbruik van stof in het naauwste verband en wijzigt de voeding, welke in de deelen plaats heeft. Om het bloed, dat op deze wijze van deszelfs voedende beginselen beroofd is, weder aan te vullen en dezelfde zamenstelling te geven, wordt eene grootere hoeveelheid voedsel gevorderd; de trek tot het opnemen van voedsel wordt verhoogd en meer gebiedend, zoodat ook de kracht der spijsvertering in dezelfde mate toeneemt. Het opgenomene voedsel wordt spoediger in chijl veranderd, de opslorping er van aan de oppervlakte der ingewanden en het overbrengen dezer vchten in den bloedstroom sneller. De ademhaling wordt krachtiger en dieper om het pasgevormde bloed op eene eigenaardige en spoedige wijze in de longen te verdierlijken,

welke om die rede eene grootere hoeveelheid lucht opnemen en het doorstroomen des bloeds sneller doen plaats hebben dan te voeren. Het bloed op deze wijze vernieuwd en nieuwe levenskrachten ontvangen hebbende, deelt eene vernieuwde voeding en kracht aan alle organen des ligchaams mede, en stelt dezelve tot eene werkzame inspanning in staat. De gejaagde ademhaling en versnelde beweging des bloeds, door spierbeweging voorgebragt, zijn inderdaad de weldadige middelen, waardoor het dier in staat gesteld wordt arbeid en inspanning voort te zetten. Zonder een meer snellen bloedsomloop, die naar de bewogene deelen ontstaat, zou de noodzakelijke prikkel, die aan de vezelen en zenuwen gegeven moet worden, geen plaats hebben en alzoo onmogelijk hunne werking kunnen voortduren.

Laat ons thans voor bewezen houden, dat regelmatige ligchaamsoefening goede uitkomsten ten gevolge heeft, en pogen we eenige *algemeene* regelen aan te geven volgens welke deze op de beste wijze kan verkregen worden. Reeds vroeger heb ik gezegd, dat geen eenvoudige regel ten grondslag voor elk onderwerp in het bijzonder kan gelegd worden, daar men acht moet slaan op den ouderdom van het paard, dat men aan het werk zetten wil, en daar

onge paarden meer oefening vereischen dan oude, omdat ze van nature meer tot werkzaamheid geneigd zijn, zoo moet men toch wel in het oog houden, dat ze onmogelijk voor harden arbeid kunnen worden aangewend, want dat deze oefening hun meer schade dan voordeel zou aanbrengen. Men dient wel acht te slaan op den aanvankelijken toestand, waarin het dier verkeert, of het wel gevoed is dan of het er slechts op het oog goed uitziet door het toedienen van spoelingen. Dit is eene vergissing, die dikwerf ten grondslag ligt van eene ziekte; laat b.v. een paard uit den stal van een handelaar gekocht zijn, dat aan den smaak van den koper voldoet, het is dik en vet, en zodoende veronderstelt men dat het tot werken geschikt is; terstond neemt men er de proef van, het gevolg is, dat na deze behandeling het paard, in weerwil dat het er goed uitziet, ongeschikt tot werken is, en te kortschiet; de eigenaar meent zich bedrogen te zien, alhoewel het best mogelijk is, dat hij het paard naar zijn eigen zin en oordeel heeft uitgekozen. Nu kan er ook geen grooter aanleiding tot zwakte bestaan dan overvloed van vet. Het smeer of liever het vettig weefsel, dat het meest onnuttige bestanddeel is, dat men in de samenstelling van mensch of paard aantreft, veroorzaakt een na-

deeligen invloed op het dierlijk ligchaam, daar het de ingewanden aanvult en derzelver vrije beweging belemmert, daar het de nieren en andere levensorganen overlaadt, waaronder het hart en de bloedvaten, zoodat het den bloedsomloop belemmert en de ademhaling bemoeijelijkt. Het geheele bekleedsel is inderdaad met eene dikke olieachtige stof overtrokken, die elke plaats inneemt, waardoor de snellere bloedstroom in het vaatstelsel verhinderd wordt, en ten gevolge daarvan ook de werking van het zenuw- en spierstelsel. Het is algemeen bekend wat de gevolgen zijn van het aanwezig zijn eener te groote hoeveelheid vet, en zonder dat we er de oorzaak van kennen, worden we afgemat, wanneer er een gevecht of wedloop of eene andere moeilijke inspanning van ons geëischt wordt.

Zoo een paard van uit de weide of den stal, of van den stal eens paardenhandelaars komt, zal men er wel aandoen het eene ruime purgatie te geven en eene ligte wandeling te laten doen, ten minste drie of vier uren daags; zoo het vet is, dan is het ongeschikt sterke aanwending van geneesmiddelen te verdragen; men wijzige vooreerst het toedienen van voedsel, en men ga het geven van twee of drie schrale porties korn daags niet te boven, daarbij

bekleede men het dier niet te veel en sta een vrijen toevoer van versche lucht in den stal toe. Nadat de purgatie volkomen is ingesteld moet men binnen eenige dagen een pisdrijvend middel aanwenden, en de oefening zwaarder maken, die echter eene gewone wandeling niet mag te boven gaan. Nu ongeveer 20 dagen, na de eerste purgatie is toegediend, kan men eene tweede instellen (we zijn altijd in de veronderstelling dat het een flink, gezond, en goed uitgegroeid paard is van een sterk gestel) en, nadat de uitwerkselen der purgatie opgehouden hebben, mag de oefening nog meer verward worden; eene langzame, lange en gestadige draf is de beste wijze; maar niet zóó dat men hem opwinde, doch voldoende, zóó dat de ademhaling nog vrijelijk kan geschieden. Na eenige dagen kan men overgaan om het dier eenige bekleeding te geven b.v. een paar luffelsche dekkleeden, en een stel ligte lijfkleeden en men trekke een ander stuk onder de hoofdkap aan, inzonderheid wanneer het paard nu aan den hals en kop is, men zorge nog, dat hij met langzamen, doch geregelden draf zoo lang vermoeid worde tot hij ligt begint te zweeten. Oefening op een heuvel is zeer voordeelig. Men drage echter wel zorg de oefening niet te hevig te maken, want zoo men het

gestel eensklaps onderdrukt zal men lang moeten wachten eer de spieren vast en stevig worden. Wanneer nu het paard begint vooruit te gaan (als hij bestemd is voor hard werk) kan men hem eens of tweemaal 's weeks een handgalop laten doen, altijd afhankelijk van deszelfs krachten, ouderdom en zijnen welstand; maar men moet het geenszins te veel afmatten, daar het beter is dat het 3 of 4 mijlen aanhoudend stapt, dan dat men het een halve mijl afjaagt. Dit laatste is in geen deel aan te raden, ten zij men het voor de wedren afrigt, in welk geval het voordeeliger zal zijn, inzonderheid wanneer de tijd ophanden is, dat de ren zal plaats hebben. Aanhouden en hevig te galopperen is ten dien einde toe af te keuren; men drijft het gemeenlijk te sterf door en berooft gewoonlijk het dier van zijne spoed. Getuigen de gevallen van den Priamus en Plenipotentiary, beide paarden voor de lichtkavallerie, die voor eenigen tijd de beste schenen te zijn.

Het zal wel geen doorgaande regel behoeven te zijn om een paard *drie* purgatiën te geven; soms kan het gevorderd worden, maar men vermijde het zoo men er eenigzins toe instaat is. Vóór dien tijd moet men de portie koort grooter maken; maar niet te veel, ten zij men

duidelijk inziet, dat het vereischt wordt, hetgeen men gemakkelijk bemerken kan als men nagaat met welke graagte de dagelijksche portie gebruikt wordt, zoo hij moei en het gewone rantsoen behoorlijk verteerd is. Wij dwalen nu af op het eigenlijk onderwerp van diët, laat ons derhalve terugkeeren tot het onderwerp, dat meer onmiddelijk onder onze beschouwing ligt.

Men moet geene paarden tijdens ze in oefening zijn bedekken, uitgezonderd als men ze wil doen zweeten, daar hen niets meer verslapt en nadeeliger is voor hunne huid; *de prikkel der lucht* heeft bijna *dezelfde uitwerking* op hunne huid als op de longen, en de heilzame invloed daarvan zal wel aan ieder blijken, die op goede uitkomsten wil acht slaan. Daarvan hangt ook grootendeels het nut af, dat het knippen en branden heeft, welke, in plaats van *verkoudheden te veroorzaken dezelve voorkomen*. De verzwakte staat, waarin men een paard houdt door warme stallen en buitengewoon veel kleeding, kan men uit den weg nemen door het van zijn eigen bedeksel te ontdoen en het komt mij vreemd voor, dat deze zaak de oogen der menschen niet geopend heeft voor de dwaling. Één argument, dat tegen dit systeem kan aangevoerd worden is, dat het met de

natuur in strijd is. Maar ik vraag op mijne beurt, zijn paarden, die op een stal bewaard worden in een staat, die met de natuur overeenstemt? Dat er sommige groote levensfunctiën aan de huid verbonden zijn, heeft de ervaring geleerd; want paarden wier huid ondoordringbaar voor de lucht geworden was en waarvan het haar als met een vernis overdekt scheen, zijn aan de gevolgen bezweken; ook getuigt daarvan het gebruik van geslotene waterproofkleeding, welke door jagers en anderen is aangewend. Ik ben volkomen overtuigd, dat mijne leerwijze regtstreeks aandruischt tegen het algemeen gebruik; maar wanneer men op de grondslagen aankomt, het plan was beproefd en bevonden goed te zijn; het was inderdaad gestaafd, daar het er op aankwam om het renpaard aan te kweken en de ondervinding geleerd heeft dat het goed is. Ik geloof, dat er geen weefsel van het dier bestaat of het heeft eene bepaalde werking te vervullen en mijne overtuiging staat vast, dat de huid niet alleen de doorwaseming toelaat; maar ook in staat is een gezonden prikkel der lucht te ontvangen; men moge er tegen aanvoeren wat men wil, de stelling om een paard zonder dat het bedekt is te oefenen is juist. Één ding is zeker, dat het gebruik van kleeding de vrije toelating van

de onmerkbare uitwaseming in den weg staat en verhindert. En wanneer de stoffen ter doorwaseming tot aan de oppervlakte der huid gekomen zijn, en daar door het verkeerde gebruik van kleedingstukken (of door gebrek aan reinheid) opgehouden worden, heeft men regt te gelooven dat de deeltjes, die overblijven, weder worden opgenomen en als een vergift van meerdere of mindere sterkte op het gestel inwerken, die geëvenredigd is aan derzelve hoeveelheid en kracht, zoodat ze koorts, ontsteking, of zelfs den dood kunnen veroorzaken. De ervaring heeft het feit gestaafd, dat sterke dierlijke afscheidingsstoffen een hevig werkend vergift daarstellen. En wanneer we sommige werkingen van de huid nagaan, zal men de waarheid van hetgeen door ons beweerd wordt inzien. Een zeer groot gedeelte van de stoffen, welke in de voedsels worden opgenomen, wijkt langs de huid uit het ligchaam. Proeven hebben bewezen, dat vijf van de acht ponden opgenomene stoffen door dit orgaan uit het ligchaam verwijderd worden, en dat er slechts 3 ponden overblijven om langs de nieren en de darmen te worden ontlast.

De huid, nieren, ingewanden, longen en lever staan met elkander in het naauwste verband, omdat ze allen één doel hebben om n.l.

de verbruikte en ondienstige stoffen, ieder op hunne wijze naar derzelve eigenaardige structuur, te verwijderen.

Men kan daarom gereedelijk aannemen, dat, wanneer een van deze organen in zijne werking gestoord wordt, de zamenwerking van het geheel er zeer onder lijdt en het behoud der gezondheid gevaar loopt. Behalve de genoemde werkingen, die de huid te vervullen heeft, is zij het orgaan dat de dierlijke warmte regelt, en was dezelve niet in staat dit te doen, zoo zouden zoowel menschen als dieren onmogelijk in een klimaat kunnen leven, waarin zij bij toeval geboren zijn.

Wel is waar kan men zoo op eens een paard van kleeden niet ontdoen, want zulk eene belediging der natuur is onverantwoordelijk; alle plotselinge overgangen zijn verkeerd en, zoo men deze niet tegengaat, slepen zij onvermijdelijk eene verstoring van het gestel na zich. Wij houden ons overtuigd, dat men eené menigte tegenwerpingen ten opzichte onze wijze van behandeling zal inbrengen; maar zal men ze naar waarde schatten, als ze gestaafd is? Er zullen stellingen geopperd worden, welke niet ter zake doen, en wanneer men deze wijze opvolgt zal er ééne rede tegen zijn, dat paarden niet vatbaar zijn om koude te vatten; hetgeen

ik echter niet ontkennen wil, wanneer dit veroorzaakt wordt door onachtzaamheid van de persoon, aan wien de oefening is opgedragen, door het staan in de opene lucht, inzonderheid wanneer de dieren door en door warm zijn. Maar *dezelfde oorzaak* zal een dergelijk gevolg hebben, *al zijn ze door kleedingstukken gedekt*. Wij weten door onmiddellijke ondervinding (nu algemeen gebruik), dat het paard, hetwelk door snijden of op eenige andere wijze van zijne eigene bekleedsels beroofd is, niet alleen minder aanleg heeft tot het vatten van koude, maar ook beter groeit en *meer werk verrigten kan*, hetgeen dus de waarheid aan het licht stelt, dat overmatige kleeding het gestel ontzenuwt. Een paard, dat behoorlijk wordt opgepast, loopt geen gevaar om koude te vatten en te hoesten, of het dier moet er zeer toe voorbeschikt zijn; maar dan kan men het er met zekerheid voor houden, dat het ongezond is. De hoofdoorzaken van deze ongemakken is wel het gevolg van slechte ventilatie, plotselinge overgangen van eene heete in eene koude temperatuur of omgekeerd; dat dikwerf het geval is, wanneer een paard des winters in de open lucht moet staan, als het pas een stal verlaat, waarin misschien eene nog hoogere temperatuur heerscht

dan men doorgaans des zomers heeft, of wanneer het uit de koude lucht plotseling in zulk een warmen stal gebragt wordt. Wanneer men een paard naar de oefenplaats leiden wil, moet men, tijdens men het optuigt en klaar maakt, de vensters en deuren openen, het stroo opnemen en onder de krib plaatsen, waar het blijven moet tot het dier gereed is. 't Is zeer voordeelig de oefening op een bepaald uur te doen plaats hebben, maar nu juist geen uur op den vroegen morgen des winters, of nadat het paard pas gevoederd is. Vooral houde men in het oog het paard in een goeden luim te houden, daar schelden en slaan den aard van het dier zeer ten nadeele is, en het meer afkeerig dan gedwee maakt; om de oefening niet eentoonig te maken is afwisseling aan te bevelen, het eerste toch is een voornaam gebrek in het afrigten van paarden. En om aan te toonen, dat dit niet louter een gril is, zullen we door een voorbeeld aantonen, dat de invloed van den geest zamenwerkt met de beweging der spieren en deze ondersteunt. Men sla slechts een blik op de natuur zelve, ga derzelfer gangen na, en het vrolijk huppelen en springen van jonge dieren zal u terstond in het oog vallen, daarbij tevens aantonende, dat oefening heilzaam werken moet

en natuurlijk met ontspanning en levendigheid van den geest moet gepaard gaan. Ieder toch weet hoe vervelend en onaangenaam eene lange wandeling is zonder dat men eenig doel voor oogen heeft, het komt in geene vergelijking bij dezelfde ontspanning, welke men neemt, wanneer deze tot eenig voorgenomen doel leidt. Het onderscheid is eenvoudig, dat in het eene geval de spieren genoodzaakt worden te werken, terwijl ze die krachtige zenuwopwekking missen, welke de natuur gesteld heeft tot derzelve gezonde en innige werking; in het laatste geval is dezelfde zenuwkracht in volkomene overeenstemming met de spierbeweging. Vandaar de noodzakelijkheid om de oefening zoo aangenaam en afwisselend mogelijk te maken, want zeer verkeerdelijk noemt men de stijve parade of optogt van renpaarden eene oefening. De natuur moet niet gedwongen worden, en de gunstige gevolgen van eene ongedwongene vrolijke krachtsinspanning zullen nooit bereikt worden, wanneer de zenuwaansporing, die de spieren bezielen moet, onderdrukt wordt. *Er moet harmonie bestaan tusschen de werking der bewegende kracht en het in beweging gebrachte deel*, zoo men wil, dat oefening aan het doel beantwoorden en tot nut verstrekken zal. De wil en de spieren moeten eenparig tot hetzelfde

oogmerk, en op denzelfden tijd bestuurd worden, indien men verlangt dat de werking er van volmaakt zij. Wanneer oefening dikwijls en bij gematigde tusschenpozing hervat wordt, de hoogte waartoe ze wordt opgevoerd wel in het oog te houden, dan zal de verhoogde werkzaamheid van het bloed, de spieren en de zenuwen duurzamer worden en geen gevaarloo-
pen tot dezelfde laagte als te voren af te dalen; **de voeding herstelt het verlorene en de deelen winnen dien ten gevolge in omvang, kracht en werkzaamheid.** Wanneer evenwel de oefening te dikwerf herhaald wordt, of zóó hoog wordt opgevoerd, dat deze de levenskrachten der deelen verslapt en uitput, zullen de uitkomsten van een geheel anderen aard zijn; alsdan verhindert uitputting de voeding en verlies van krachten en omvang treedt in met een pijnlijk gevoel van afmatting en vermoeijenis. Ieder knap pikeur en stalmeester kent de gevolgen waaraan een paard, dat te sterk is afgereden, bloot staat. Het is om hunne eigene uitdrukking te gebruiken, „stumped up,” en heeft zijn loop ontijdig verloren. Alle paardenkenners weten, dat eene voortdurende dreutelende oefening een paard moei en pijnlijk aan de pooten maakt. Daaruit volgt — **ten eerste**, dat oefening weldadig is, voor zooverre deze

tot een graad wordt opgevoerd, welke in overeenstemming is met de krachten en het gestel van het dier en *dat punt niet te boven gaat*, als wanneer afmatting de plaats zou innemen van harding. **Ten tweede** — dat de oefening na eene voldoende tusschenpozing geregeld mag worden herhaald, om zich te verzekeren van de voordeelige werking, welke aan de levenskrachten van het spierstelsel gegeven wordt. **Ten laatste** — dat het van het *uiterste belang* is om oefening met ontspanning van den geest en opwekking der zenuwkracht te verbinden.

Die dieren, welke hoogstens om de 4 of 5 dagen ter oefening geleid worden, werken altijd en gaan niets in hunnen toestand vooruit, daar de verhoogde werking, die het gevolg eener voorafgegane inspanning was, lang verloren gegaan is voor eene tweede oefening dezelve ondersteunen kan; en voor zooverre vermeerderde voeding, kracht en groote inspanning vereischt worden, gaan zij hierin volstrekt niet vooruit.

WERKZAAMHEDEN VOOR DEN STALBEDIENDE.

Zoodra het paard van de oefenplaats terugkeert, zet zich de persoon wiens taak het is, het te verzorgen, *onmiddellijk aan het werk*.

Men neme het gebit af, make den buikriem los, zonder evenwel den zadel te verwijderen, om n.l. het verweken der huid en het vatten van koude te voorkomen. Vervolgens sla men een kleed over de lendenen en wrijve het losse vuil met een drooge stroowisch van buik en ledematen af. Wanneer men alle onreinheden verwijderd heeft, wende men het paard met den kop van de kribbe af, om den kop en nek schoon te maken. Zoodra dit volbragt is kan men het weder omkeeren en vastmaken, eenig nat hooi toedienen om het iets te doen te geven tijdens de pooten worden gezuiverd en afgewasschen; bij het zuiveren der pooten drage men vooral zorg om alle vreemde ligchamen en vuil tusschen den hoef en het ijzer weg te nemen en de voeten goed schoon te maken. Wanneer het paard op de jagt gebruikt is, of een langen rid gemaakt heeft en vermoeid is, zal men het best handelen de pooten in warm water te baden en zwachtels aan te leggen ten einde hem te verfrisschen, hetgeen hem meer goed zal doen dan het droog afwrijven der pooten. Na het volbrengen van deze zaken, geve men een paar emmers frisch welwater of gruttenwater, neme den zadel weg en wrijve de plaats, die het bedekt heeft, onmiddelijk na het wegnemen,

tegelijk aanvangende met die zijde, welke het eerst ontbloot was. Nadat het ligchaam goed gereinigd is, doe men de kleedingstukken oogenblikkelijk aan en geve het paard wat spoeling of water; indien het tot zweeten geneigd is moet men dit zoo al, ten minste spaarzaam toedeelen, daar dit de waarschijnlijkheid zal vermeerderen om weder te zweeten. Wanneer het drinken gedaan is en de kleedingstukken zijn vastgemaakt, wrijfve men de ooren goed met beide handen totdat ze volkomen warm geworden zijn; daarop make men zijn legstroo gereed en geve het koorn met een *weinig warme spoeling* er door, en neme onder het eten, zonder het dier te storen, een voor een de zwachtels af, terwijl men zorgdraagt, dat de pooten daarna goed worden gewreven, inzonderheid de hielen.

Als dit gedaan is legge men een droog verband aan, dat er om moet blijven tot den avond, daar het alsdan moet worden weggenomen, waarna men de pooten goed met de hand wrijfve. Wanneer het dier al te afgemat is, zij men niet te haastig met het geven van te veel spoeling of koud water op eens, want zoo het te veel is afgereden en in geen goeden staat verkeert, zal het in weerwil dat men alle zorgen in achtneemt, na de reiniging aan het

zweeten raken. Het vereischt veel oplettendheid en het is over 't algemeen een slecht teeken, inzonderheid wat de ooren en pooten aanbelangt, die beide koud worden, niettegenstaande ze goed gewreven zijn. Vooral sla men acht op eene voorname zaak, dat het namelijk door den persoon, die het oppast, geen slechte behandeling wordt aangedaan, door het *te schelden of te slaan*, daar dit een *onfeilbaar middel* is om een paard onnoodig aan het zweeten te houden, of zoo het niet zweet, dit te veroorzaken, hetgeen meef kwaad na zich sleept dan men oogenschijnlijk verwachten zou. Het is het kenmerk van een slecht stalknecht, want, ten zij hij een onbeschoft en lomp mensch is, zal het paard de reiniging niet weêrstaan en wanneer de man van een kwaad humeur is, voldoet hij geenszins aan zijne roeping en het is beter dat hij niets in den stal te maken heeft, daar niets den inborst van een paard meer bederft dan het bijzijn van iemand die zich ongeduldig en lomp gedraagt. Want onmogelijk kan een paard, dat aan zijne zorg is toevertrouwd, goed gedresseerd worden, het is inderdaad zoo en ten overvloede kon het bewijs er van geleverd worden. Sommige stalbedienden, verwaande kwasten, meenen, dat de omstanders hierdoor een grooten dunk van hen opvatten en hen als

voornamen personages zullen aanzien; maar waar het moge voorkomen is het een zeker bewijs van volslagen onkunde. Ik ben ten volste overtuigd, dat sommige paarden wier inborst reeds bedorven is, noodzakelijk in bedwang moeten gehouden worden; maar ik weet tevens, dat men er met geweld niet toe geraken kan. Zoo men het voor het dier inderdaad noodig acht, moet men het berispen door het krachtig aan te spreken, en zoo men bezig is het op te tuigen, houde men even op, terwijl men het intusschen goed in de oogen ziende aanspreekt, en weldra zal het uwe meening begrepen hebben. Zoo het overhelt ondeugend te zijn, geve men het een klap en beknorre het voor een oogenblik; maar eindig altijd met vriendschappelijk te scheiden en het kan niet anders, of het zal genegenheid jegens u opvatten. Wat meer zij; het past den mensch geenszins zich geweldig te betoonen tegenover dieren, daar het noch door goddelijke of menschelijke wetten gebillijkt wordt, en mogen deze woorden zonderling schijnen, wij zullen niet nalaten de woorden van den beroemden Lord Erskine aan te voeren: „Wij zijn te geneigd,” zegt hij, „om dieren, die onder het beheer van den mensch staan in geen anderen zin te beschouwen dan als eigendom, alhoewel

het beheer ons over het dier toegestaan, ons niet alleen is toevertrouwd. Het is eene geleende heerschappij en men moet nooit vergeten, dat het dier, hetgeen wij in bezit hebben en waarop we onze magt uitoefenen, *alle organen bezit, die het voor de indrukken van wel en wee ontvankelijk maken.* Het is rijkelijk bedeeld met de zintuigen van zien, hooren, ruiken, en voelen. Hoe zachtaardig dient men dus het beheer uit te oefenen, dat aan onze zorg is toevertrouwd!"

Als we zulke gevoelens uit den mond van een man als Lord Erskine hooren, kunnen we dan nog wel aan derzelver waarheid twijfelen; moeten we geen medelijden gevoelen met hem, wiens beestachtige aard hem tot wreedheid leidt jegens een zich in zijne magt bevindend onweerbaar dier? Wat kan men toch van een persoon verwachten, die onvatbaar is voor het zachtaardige gevoel onzer gemeenschappelijke natuur? Hoe kan hij toch deelneming van anderen verwachten, wanneer hij in nood verkeert, hoe kan hij medelijden verwachten, terwijl hij hiervan zelf ontbloot is?

Het goede borstelen met een zachten borstel of zachte wisch opent de huidporiën, prikkelt de huid en versterkt den omloop des bloeds, ook vermeedert het de gezondheid en brengt eene

glanzige huid te weeg, terwijl het tevens de zenuwkracht opwekt. Maar ik kan mij volstrekt geen begrip vormen van het nu in gebruik zijnde middel, ter vervanging van het wrijven, hetwelk bestaat in het sterke en wreedaardige slaan van de wisch tegen de zijden des paards. Dit kan onmogelijk even goed zijn als het wrijven en is na een harden arbeid zeer nadeelig, daar het de tusschenribbige spieren beleedigt, die dikwijls zeer doen door de groote krachtsinspanning waaraan ze onderworpen geweest zijn om de ademhaling te onderhouden. Het is eene gewoonte en wel eene zeer slechte, die tegengegaan moet worden. Een zeer goede huidborstel bestaat in een opgerolde mat (zooals men voor het inpakken gebruikt), daar dit werkelijk de stof verwijdert. Een harendek is zeer dienstig, ook maakt men voor dit gebruik handschoenen van deze stof. Nadat men den roskam en borstel gebruikt heeft, kloppe en wrijf men ze op een behoorlijken afstand van het paard en de kribbe schoon; opdat het vuil niet hierin of op de huid van het paard kome. Wil men dat het paard er goed uitzie, dan borstele men het vroeg in den morgen, make het goed schoon als het den arbeid verrigt heeft en borstele het weder des avonds voor dat het slapen gaat. Hoe meer men het borstelt hoe beter,

men drage echter wel zorg het dier niet te veel in zijne rust te storen. Zoodra het paard van zijne tuigen ontdaan is, ga de stalknecht er op zitten voordat het koud worde, want in dit geval zou de huid er slecht gaan uitzien, totdat het dier weder warm geworden is. Ten einde een onnoodig blootstellen aan de koude te voorkomen, reinige men den kop, hals en schouders voor men de tuigen er afgenomen heeft, na zijn ligchaam gedaan en er de dekken weder op geplaatst te hebben, doe men zijne pooten. Het is voorzeker eene goede en gezonde methode om hem, alvorens men de wisch gebruikt, met de spons af te vegen, echter moet men wel zorgdragen het paard niet te nat te maken. Gedurende den tijd dat het dier verhaart moet men van den borstel een zeer spaarzaam gebruik maken en bij schoon zomerweder is het verkieselijk hem buiten den stal schoon te maken. Eene bedaarde behandeling bij het paard veroorzaakt altijd, waar men het ook opmerkt, bewondering en ik kan een mensch niets grooters aanbevelen dan menschelijkheid, daar dit een blijk is van een goeden inborst.

Ik hoor nooit een staljongen een paard mishandelen zonder walging, vooral wanneer hij den mond opent, daar er dan telkens eene lage uitdrukking, in overeenstemming met zijn eigen

karakter, van hem gehoord wordt. Ik wenschte vurig, dat ik in staat was, hen naar waarde af te schilderen, zoodat ze het zelf mogten begrijpen en ik ben zeker dat dit er toe zou bijdragen om ze te verbeteren. Een mensch, die zoo gemakkelijk zijne driften den boventoon over zich viert laat, moet zeker ook derzelve slaaf zijn en die driften zijn in staat hem tot elke misdaad aan te sporen, tot dronkenschap en elke ondeugd, die het uitvloeisel onzer hartstogten is. Ieder wel opgevoed mensch weet dit, wat moet derhalve hun gevoelen zijn over iemand, bij wien dit opgemerkt wordt? Sommigen doen het uit onnadenkendheid en gewoonte; maar iedereen is niet genoodzaakt dit in aanmerking te nemen en hierdoor eene versooning te vinden.

DERDE HOOFDSTUK.

VOEDING.

De belangrijkheid van dit onderwerp is van dien aard, dat het de naauwkeurige overweging van ieder vordert, die er belang in stelt eenigzins kennis te dragen van de redenen, welke hem noodzaken te handelen en die zich niet voldaan rekent met eene oppervlakkige kennis van de grondregelen des levens. Er zijn er intusschen velen, die zich nimmer inspannen om de intellectuele hoedanigheden, welke zij bezitten te oefenen en het zich alleen tot pligt rekenen om een overgang van den mensch tot het redelooze dier te vormen en slechts tevreden zijn om de voetstappen hunner voorgangers te drukken en aldus oude dwalingen ten eeuwigen dage te doen voortduren. Zoodanige personen vindt men onder de opvoeders van renpaarden van den tegenwoordigen tijd; zij volgen blindelings de grondstellingen hunner voorgangers, die niets nieuws of aantrekkelijks bezitten om in-

gang te doen vinden; maar integendeel veel te berispen overlaten. Hunne voorouders toch kan men terecht verontschuldigen, want op dien tijd hadden scheikunde, natuurleer, ontleed- noch ziektekunde de geheimenissen, welke de verschijnselen des levens bedekken en het schoon der waarheid omhullen, opgeklaard, of uit den weg geruimd; doch tegenwoordig is met behulp van deze de werking van dat heerlijk mechanisme des dierlijken levens opgeklaard en zijn we daardoor in staat het te regelen en te besturen.

Het is onmogelijk de onwetenheid dergenen te verontschuldigen, die van de wijze van opfokking en behandeling des paards een geheim willen maken, vooral omdat degenen, welke voorgeven deze kunst te verstaan, onbekend zijn met de grondregelen der opleiding. Uit dien hoofde maken zij, om hunne eigene gebrekkige behandeling te verbergen, de zaak voor anderen onbegrijpelijk, dat des te meer in het oog loopt door de daadzaak, dat ze dien aangaande van hun eigen ligchaam geen werk maken.

Men zou algemeen verbaasd staan zoo men wist hoeveel veulens en jonge meriën er jaarlijks worden opgeleid, die echter verloren gaan en verongelukken, zoodat er naderhand niets meer van gehoord wordt; en toch zouden die

doorluchtige vernielers het denkbeeld van ieder belagchelijk vinden om zonder hunne onmiddelijke tusschenkomst een paard op te leiden. Laat ons de vraag eens opperen — hoevele veulens heeft men jaarlijks op elke paardenmarkt te Derby en hoevele worden er op den dag zelve *geschikt*, op de bestemde plaats gebracht? En indien men met regt omtrent de veulens eene zoodanige vraag doet, hoe staat het dan ten opzichte van de jonge merriën voor de Oaks?

Gebrek aan eene behoorlijke ventilatie, vereenigd met den overvloed van kleedingstukken, waarmede men paarden die opgefokt worden gemeenlijk overlaadt, daarbij gebrek aan kennis van de dierlijke verrigtingen, zijn de voornaamste oorzaken, dat er zoovele ongeschikt zijn om gebruikt te worden en er bestaat even zooveel kans, dat zij op den dag van den rid instaat zullen zijn om te komen, als om een prijs van een wedloop weg te dragen. Vandaar eene der oorzaken, voor de roemrijke onzekerheid van het opfokken van renpaarden. Daarom is het niet te verwonderen, dat merriëveulens, onder eene zoodanige behandeling, altijd in de lente ongeschikt zijn, en dat de beste paarden zoo zelden den prijs deelachtig worden. Elk, die met het opfokken van renpaarden bekend is,

weet dat dit eene daadzaak is, en zij, welke niet met de geheimenissen daarvan bekend zijn, kunnen zich van de waarheid, die zoo even behandeld is, overtuigen, door hen te verwijzen naar de weddingschappen, die er ten opzichte van de lievelingen van dat ras worden aangegaan, en daarna de uitkomsten te raadplegen. Men behoeft zijne onderzoeking niet te beperken tot slechts een of twee jaren, maar men strekke deze over een tijdperk van twintig jaren uit, dan zal zonder twijfel de waarheid dezer opmerkingen juist bevonden worden. Het moge schijnen, dat deze opmerkingen hard zijn, maar ze zijn naar verdienste; en tot dat eenig verbeteraar zich opdoet, zal er geen verandering komen — dat is het onderwerp, hetwelk ik ongedwongen wil behandeld zien. (*)

Voor onze tegenwoordige beschouwing wordt er eene kennis van de maag des paards vereischt, en ik kan hier beweren, dat het naar gelang van zijne grootte eene kleinere maag bezit dan eenig ander dier, de darmen hebben geen buitengewone lengte, maar de blinde en dikke darmen bezitten een aanmerkelijken

---

(*) Zie eenige opmerkenswaardige papieren in de "Sporting Review" 1842 door Chiron.

omvang, de blinde darm schijnt bestemd om de plaats van eene tweede maag aan te vullen, en heeft geheel en al dezelfde werkzaamheid. De maag is zeer nabij de linkerzijde van het dier gelegen, grenst aan de lever en het middenrif, hetwelk eene spier is, die borst- en buikholte vaneen scheidt, deze spier werkt zeer mede voor de beweging der ademhaling. In de borstholte bevinden zich het hart en de longen, de luchtpijp, de slokdarm, de groote bloedvaatstammen enz. enz., en in de buikholte is de maag en andere organen gelegen. Het middenrif, hetgeen eene spier voor de ademhaling is, beweegt zich, om die bewerking mede te volbrengen, voor- en achterwaarts, en het valt gemakkelijk te begrijpen, dat het door de maag gedrukt wordt, wanneer deze overladen is, zoodat er dan eene moeilijkheid in de ademhaling ontstaat, die gemakkelijk bespeurd wordt, wanneer het paard een stevig maal genoten heeft. Naar gelang de zwaarte der massa in de maag moet het vermogen, dat het middenrif in het terugdringen uitoefent, grooter zijn, om n.l. de ademhaling te helpen volbrengen. Om dit zooveel mogelijk te voorkomen, is er eene wijze voorzorg door de natuur daargesteld, zij heeft n.l. eene vergaderplaats in een gedeelte der ingewanden daargesteld, verre

van het middenrif verwijderd, voor een groot gedeelte van het voedsel, dat na eene snelle verandering in de maag ondergaan te hebben, hierin spoedig overgaat, waardoor het ontstaan van de minste drukking ten eenenmale voorkomen is. Hierdoor kunnen we ons zelven verklaring geven van de groote massa voedsel, die men dikwerf een hongerig paard in korten tijd verslinden ziet en die het dier stoffelijk zou benadeelen, meermalen dan werkelijk het geval is, werd het niet door het aanwezen van dat schoon en wonderbaar toestel voorkomen. Eene enkele waarheid wil ik hier aangeven, tot baken waarnaar we ons kunnen rigten. *Het is namelijk geenszins de hoeveelheid voedsel, door een dier gegeten, die voordeel aanbrengt; maar alleen zóóveel als het ligchaam ter voeding begeert, en dat noodig is tot onderhoud en vorming der dierlijke warmte.* De Italianen hebben aangaande het voedsel de twee volgende spreekwoorden:

„Mangere piu, chi mancho mangia,”

„Hij eet veel, die weinig op eens eet.”

En

„Fa piu pro guel che si lascia sul tondo, che guel, che si mette nel ventre.”

„Het vleesch, dat op het bord wordt overgelaten, brengt meer voordeel aan dan datgene wat gegeten is.”

Deze spreuken hebben echter meer betrekking op ons zelve.

Ik wil echter uit deze aanmerkingen niet het gevolg trekken, dat hoe kleiner de hoeveelheid van het genotene voedsel is het voordeel des te grooter zoude zijn; want onder zekere omstandigheden zoude eene kleine hoeveelheid niet toereikend zijn voor de behoeften des levens, en zoo iemand soms in deze meening mogt verkeeren, laat mij dan eenige weinige feiten bijbrengen om den geest van die bewering omver te werpen. Indien toch maag en ingewanden geen genoegzamen voorraad verkrijgen om eene matige uitzetting hunner vezelachtige en vliezige rokken (wanden) te onderhouden, dan zal er geen vereischte prikkel zijn om de wormswijze bewegingen en de afscheidingen, die er gevorderd worden om het voedsel te ontbinden en te assimileren, op te wekken. "En het is waarschijnlijk," zegt een schrijver over het onderwerp van diët, "dat als er eene te kleine hoeveelheid van voedseldeelen gebruikt werd, de zaâmgevallene organen zouden oprollen en de kleine openingen der chijl- en opslorpemde vaten sluiten," (of in andere woorden, de openingen, die het opgeloste voedsel moeten opnemen)" zoowel als die der afscheidende orgaantjes; en weinig of in het geheel geen

chijl, die toch voor het levensonderhoud noodzakelijk is, naar de borstbuis zoude stroomen — (de plaats waar het benoodigd is.) Overvulling integendeel vermoeit de spiervezelen der maagwanden en darmrokken, drukt tevens op en sluit de bloedvaten der ingewanden, en laat niet toe, dat de maag hare noodzakelijke bewegingen op het voedsel volbrengt. Het paard zou weg kwijnen, indien het alleen met de voedende extracten, die uit het koorn en hooi kunnen getrokken worden, alleen gevoed werd en indien de onverteerbare vezelachtige en houtachtige deelen waren afgezonderd; deze schijnen goed te zijn, daar ze de voedende deelen van elkander houden, zoodat de maag gereedelijker op dezelve kan inwerken.

Ook oefenen deze welligt eene mechanische prikkeling uit op de oppervlakte der ingewanden, waardoor de wormswijze bewegingen bevorderd worden. Het instinct van het dier, dat hem noodzaakt zich met zijn legstroom te voeden, wanneer de hoeveelheid hooi, die hij verkrijgt te klein is, dat instinct op zich zelve, schijnt ons reeds aan te wijzen, dat zoodanig eene massa volstrekt noodzakelijk is, en wanneer het zoowel van de noodige hoeveelheid hooi als van de middelen om zijn stroo te verkrijgen, verstoken is

merkt men duidelijk op, dat het niet toeneemt.

Derhalve zijn we behoed voor het vervallen in uitersten door te bedenken wat vooraf gegaan is en wat in het overblijvende deel van onze te behandelen stoffe volgen moet, en daar het onderwerp niet zal toelaten in bijzonderheden behandeld te worden, moet ik mij zelve bepalen tot algemeene opmerkingen, die ik aanvoer, zooals ik voorgenomen had te doen, ten einde te voorkomen, dat mijne lezers de draaikolken der *Scylla* vermijdende in die der *Charybdis* vervallen.

Als eene algemeene grondstelling, zal, hoe meer oefening het dier ontvangt, vooral wanneer het ligchaam blootgesteld is aan den invloed der lucht, de noodzakelijkheid om voedsel op te nemen des te grooter zijn. Niets brengt zoozeer toe tot de verzwakking der eetlust als eene menigte van dekken en een bedompte stal, waar geen luchtverversching plaats heeft; kortom, men kan veronderstellen, dat dekken eene plaatsvervanging is voor zoo veel voedsel, en tot eene zekere grens doen zij goed — gaan ze daarboven dan doen zij kwaad, in een oneindig grootere mate dan zij goed doen.

Het toedienen van voedsel echter moet afhangen van (d.i. ondergeschikt blijven aan)

de werkzaamheid der verteringsorganen, daar er niets nadeeliger kan zijn dan eene groote hoeveelheid voedsel, dat het dier niet bij magte is te verteren; desnietteenstaande wordt dit dikwijls in den stal gegeven. Het is verbazend hoeveel sommige paarden meer kunnen verslinden dan het ligchaam werkelijk vereischt, eenvoudig naar ik meen, omdat hunne magen uitgebreider zijn dan ze eigenlijk moesten wezen, ten gevolge van het slechte voedsel in hunne jongere jaren en omdat zij natuurlijk verplicht werden om groote hoeveelheden ellendig voedsel te verslinden ten einde slechts eene kleine te gemoetkoming van voeding te erlangen. Ik heb hier twee wonderbaarlijke bewijzen bij Iersche paarden gezien, waarvan ik weet, dat er een tot op zijn vijfde jaar zeer slecht voedsel gehad heeft, toen hij voor het eerst koorn en naar ik meen ook voor het eerst hooi proefde. Wanneer men eene zwakke en slechte spijsvertering ontmoet, vooral in het voorjaar, kan niets beter gedaan worden dan hun eene overvloedige portie *dandelion*, of *taraxicum* (*) toe te dienen. Deze algemeen bekende plant is een gezond verkrachtgevend voedsel, het verbetert de huid, en ik heb nog nooit een paard gezien, dat wei-

---

(*) De zoogenoemde paardebloem of molsla.

gerde om hetzelfde te eten; het zij de spijsvertering zwak is of niet, ze schijnt toch altijd den paarden voortreffelijk dienstig te zijn, en het is daarom, dat ik het gebruik er van zeer sterk aanbeveel, waarbij nog komt dat ze gunstig op de lever werkt. Ten einde beter met de grondbeginselen, waarvan de noodzakelijkheid der diët afhangen, bekend te worden, zal het niet ondienstig zijn deszelfs wetten nader te ontwikkelen.

WETTEN VOOR DE VOEDING.

Niets is er in de natuur, dat zich niet aanhoudend van deszelfs deelen afzondert en deze verliest; deze daadzaak is algemeen toegestemd en wel begrepen; we hebben daarenboven dagelijks de ondervinding van derzelve waarheid in de verschillende toepassingen van het fabriekwezen, waar er aanhoudende pogingen worden aangewend om het verlies, dat een onvermijdelijk gevolg der beweging is, te voorkomen; dit geheel en al op te heffen gaat menschelijke kracht te boven, ook kan niemand onzer verwonderd zijn, wanneer hij weet, dat er geen windje over de oppervlakte der aarde waaijen kan zonder eenige verandering te weeg te brengen op de ligchamen, waarmede hetzelfde in aanraking komt, evenmin kan er een drop regen

op een steen vallen zonder verlies van stof te veroorzaken, het schoonst afgewerkte wiel kan niet over de schitterende en gepolijste rails van een spoorweg zweven zonder een klein gedeelte stof te verliezen in elk van deszelfs wentelingen. Immers ook in de plantenwereld wasemt elk blad van een boom onophoudelijk een gedeelte van zijne sappen uit en iedere bloem vormt zijn eigen vrucht en zaad, die weldra weder van de moederplant zal worden afgescheiden en voor deze verloren gaan.

Dezelfde daadzaak gaat door in het dierenrijk; zoolang het leven voortduurt gaat eene overvloedige uitwaseming uit de huid, de longen, de ingewanden, de nieren zijn gang, zonder een oogenblik stil te staan, en zelfs de geringste beweging kan niet volbragt worden zonder de snelheid van den omloop der vochten te vermeerderen en iets tot het algemeene stofverbruik toe te brengen. Op deze wijze worden er door eene hevige krachtsontwikkeling soms in weinige minuten verscheidene ponden van het ligchaam des paards uitgestooten. Maar dit verlies kan hersteld worden door het voedsel, dit is geenszins het geval in de doode wereld, want aldaar is, dat wat eens versleten is, *voor eeuwig verloren*; er is geene magt in den zuiger eener stoommachine, waardoor deze des-

zelfs verlies van stofdeeltjes zou kunnen herstellen, en hierdoor wordt deze natuurlijk op den duur onbruikbaar, ten zij dezelve door de hand des werkmans hersteld worde. Levende ligchamen bezitten het eigenaardig karakter, dat ze in staat zijn om hun eigen verlies te herstellen door verbruik van voedsel, hiervoor zijn ze begaafd met voedingsorganen; en daar hun de noodzakelijkheid van eene aanhoudende verandering van plaats is opgelegd, is er bij de meesten eene behoefte aan eene vergaderplaats van voedsel namelijk de *maag*, alwaar de grondstoffen tot onderhoud gedurende eenigen tijd opeengestapeld blijven.

Dieren voeren dus voedsel met zich rond, geëvenredigd aan hunne behoeften, en kleine voedingskanalen slorpen het voedsel van de maag en ingewanden op, langs welke het zijnen weg vindt.

Aan het bestaan der *maag* is het gevoel van *honger* verbonden, waardoor aan al de bezielde wezens de noodzakelijkheid wordt ingegeven om het verbruikte weder aan te vullen, want hadden ze geen honger, zoo zouden ze in gevaar verkeeren om van gebrek om te komen, zonder eenigzins van dit gevaar bewust te zijn. Op deze wijze dus hebben alle dieren eene inwendige waarschuwing, die hen indachtig maakt

aan de noodzakelijkheid om het verlorene aan te vullen en die hen de onwederstaanbare begeerte inboezemt om door voedsel het verlies te herstellen, dat zij, langs huid, nieren, en andere uitscheidende organen, ondergaan hebben. — Hoe grooter het verlies dat er plaats heeft is, het zij door werking, oefening of op eene andere wijze, in geëvenredigde mate zal steeds hunne begeerte naar spijs en drank zijn. De toestanden des levens oefenen evenzeer een bepaald uitwerksel op dat gevoel uit, zoo is er b. v. in de **jeugd**, wanneer de ligchamelijke werkzaamheid groot is, eene overvloedige hoeveelheid voedsel benoodigd, zoowel om het verlies te herstellen als om den groei bevorderlijk te zijn. De eetlust is in dat levenstijdperk meer opgewekt dan in eenig ander, de spijsvertering is dan geëvenredigd sterker en meer snelwerkend, en onthouding gaat alsdan met groote moeite verzeld.

Wanneer de **ouderdom** genaderd en de groeikracht geëindigd is, worden de gewoonten meer blijvend en dezelfde overvloed van spijsen wordt niet langer vereischt, daarbij is de spijsvertering niet meer zoo volledig en snel, ook kan onthouding beter verduurd worden.

Wij kunnen nu gereedelijk aannemen, dat zekere toestanden de behoefte aan spijs en drank wijzigen en de toediening er van moet geëven-

redigd zijn aan de behoefte, dit is alleen het geval bij gezondheid, want de gezonde werking der maag kan door ziekte of een eigenaardigen toestand verloren gaan, bedorven worden en in plaats hiervoor eene ontstemde ziekelijke hongerigheid intreden, die de maag door buitengewone inspanning drukt, welke nadeelig voor de levensverrigtingen inzonderheid voor die der darmen en den bloedsomloop is, en welke alsdan eene ligchaamszwakte veroorzaakt. Wij moeten hier in aanmerking nemen dat eetlust gelijk andere aandoeningen tot buitengewone afwijkingen kan overslaan, van de gewone maatstaf van hoeveel- en hoedanigheid, en zóó kan ont-aarden om n.l. veel meer voedsel te begeeren, dan de behoeften des ligchaams gewoonlijk vereischen; uit dit oogpunt beschouwd, moet men de eetlust aanmerken als iets der natuur heilzaam ingeplant tot het bepaalde doeleinde om voedsel in verhouding te doen staan met de behoefte van het ligchaam. En wanneer men deszelfs eigenlijke bedoelingen nagaat, zal men hieruit opmaken, dat men het voedsel matiglijk moet toedeelen en op zulke tijden als de meerdere of mindere inspanning en andere omstandigheden noodzakelijk maken. Indien men deze regelen veronachtzaamt en men meer eten geeft dan de behoefte vordert, zal ongesteldheid er het

zekerste gevolg van zijn; hetzij de ziekte zich dan opdoet onder den vorm van slechte spijsvertering of wel onder eenigen anderen vorm, die daarmede in verband staat. Geeft men echter te weinig, dan is zwakheid hiervan het gevolg, tot dat eindelijk eene geheele uitputting des ligchaams intreedt; in gelijke mate kunnen de opwekkingen der eetlust al meer en meer hevig worden tot ze eindelijk overslaan in een onbedwongen honger, die, met voorbijzien van al wat in den weg staat, zich zal zoeken bot te vieren, al ware het ook ten koste des levens. Dit zijn daadzaken, die ons de geschiktste wijze zullen doen kennen om het dier te voeden en die tevens kunnen dienen tot gids voor het toedienen van voedsel aan de wezens, die aan onze zorg zijn toevertrouwd; ik zal nu de *grondregels* aantoonen, van welke de wijze van voeding moet uitgaan, en er kan zooals ik te voren reeds gezegd heb en zooals ik duidelijk zal aantoonen, hiervoor geene algemeene regel gegeven worden. Er zullen er zijn die zeggen, dat er geen regel opgegeven is, van hetgeen een paard eten moet en dit is mijns inziens te verlangen, alhoewel het hun, die het reeds weten al te eenvoudig toeschijnt; dat dit aldus is, zal ik aantoonen met het vermelden van eene raming, welke onlangs een mijner vrienden door

een onpartijdig persoon opgegeven is, van de hoeveelheid hooi, die zijn paard naar alle waarschijnlijkheid zou verbruiken; hij bepaalde die op *ongeveer een truss* (21 Ned. pd.) *per dag!* Nu zullen de meeste paardenkenners zeggen dat een paard dit onmogelijk kan opmaken; maar ik kan dit feit staven, door dat ik bekend ben met een paard, dat inderdaad die hoeveelheid verbruikte en het zal bijna iedereen wonderbaar toeschijnen als ik beweer dat het *een jagtpaard van middelbare grootte* was, reeds op een georderden leeftijd verkeerde, en volstrekt geen werk verrichtte; het is dan ook daarom dat ik voor dit feit met eenige schroomvalligheid uitkom, daar ik het zelf niet gelooven zou, zoo ik er niet op goeden grond van onderrigt was.

Een paard (om niet eens van een karrepaard te spreken) verteert naar den regel van één tot anderhalf truss hooi 's weeks, dat dan natuurlijk van omstandigheden afhangt; maar in ieder geval kan men niet minder dan één truss berekenen. Wat ook het gevoelen van fokkers zij, ik durf met zekerheid beweren dat hooi van één jaar even goed, zoo niet beter is, dan dat wat na verloop van 2 of 3 jaren van af den datum der opstapeling gebruikt wordt; voor paarden, die hard werken is zwaar en grof

hooi het beste, maar is een paard bestemd voor ligt werk of om nu en dan iets te doen, dan schijnt het fijne hooi het best te smaken. Het grootste gebrek in het hooi is wanneer het beschimmeld of broeijerig is, en men heeft er een niet gering belang bij, dat het van goed land afkomstig is.

Haver, die 40—44 Eng. pd. per bushel (18—20 Ned. pd. de 36,35 Ned. kop) weegt, moet altijd in een jagt- of fokstal gebruikt worden, en hoe zwaarder men dezelve verkrijgen kan, des te beter, de hoedanigheid is eene zaak van groot gewigt, insgelijks de kleur en reuk, die men moet leeren kennen door ze te onderzoeken en met andere te vergelijken met behulp van een koornkooper; nieuwe en versche haver is moeilijk te verteren en kan ligt kolijk of buikpijn verwekken en naar ik meen ook duizeligheid. Een boek kan dit niet leeren; want indien ik b. v. zeide dat haver niet bruin of te hoog van kleur moet zijn, daar dit een teeken is, dat dezelve op eene oven gedroogd is, zoude de lezer, dit soms als een vasten regel nemende, in gevaar verkeeren om haver te nemen, die men *gebleekt* heeft om derzelve slechte kleur weg te nemen, en hierdoor in grooter dwaling vervallen dan te voren; want gebruikte het dier de laatste, dan zou dit naar alle waarschijnlijk-

heid ontsteking der oogen en huidziekten ten gevolge hebben. Elk werkpaard heeft dagelijks drie porties noodig, elke portie op 1,1358 Ned. kop gerekend, dat hem op verschillende tijden en bij even groote hoeveelheden moet worden gegeven.

Boonen en **erwten** schijnen hoogst doelmatig te zijn voor paarden, die hard werk verrigten; de rede hiervan is, dat deze *stikstofhoudend* zijn, dat het *eigenlijke van het vleesch is*, hier van is in ander plantenvoedsel zeer weinig aanwezig en dit is bijgevolg niet zoo geschikt tot een krachtig voedsel. Boonen moeten oud, droog en meelig zijn, zoodat ze gestooten kunnen worden; nooit moet men ze geheel toedienen en als een paard niet veel werk verrigt, moet men ze geheel onthouden, echter kan het ren- en jagtpaard ze altijd gebruiken. Paarden, die niet bestemd zijn voor den wedloop of de jagt, hebben niet meer noodig dan omstreeks een handvol in elke portie, ten zij ze veel moeten loopen als post- en trekpaarden, bij welke de behoefte hieraan even groot is als bij het ren- of jagtpaard.

Oude gestooten **erwten** zijn naar mijn inzien zelfs beter dan boonen, daar ze eene grootere hoeveelheid voedseldeelen bevatten. Men kan ze even als de boonen aanwenden.

Gerst is zeer prikkelend en moet met voorzigtigheid worden aangewend, *men zegt zelfs*, dat deze oogontsteking veroorzaakt; maar voor een fijn paard is gerst in eene spoeling gekookt doelmatig; even als mout is ze zeer versterkend en voedzaam.

Klaver, met hooi tot haksel gesneden, is goed voor die paarden, die haksel kunnen gebruiken, maar ze wordt in stallen voor ren- en jagtpaarden niet vereischt. In elke andere omstandigheid is het gebruik van hetzelfde aan te bevelen.

Zemelen, nat gemaakt en in de spoeling vermengd, is een nuttig voedsel op sommige tijden, daar dit het dier voor hardlijvigheid behoedt. Derzelve ruwe schors en deeltjes werken werktuigelijk op de ingewanden in, en prikkelen dezelve tot werkzaamheid aan. Het gepast gebruik van eene zemelspoeling voorkomt dikwerf de noodzakelijkheid van een purgeermiddel, inzonderheid wanneer er een weinig zout in gedaan wordt.

Lijnsaad, gekookt en met zemelspoeling vermengd, kan meermalen de gesteldheid van een dier verbeteren als andere middelen te kort schieten, en door deszelfs gebruik worden paarden spoediger vet dan door iets anders.

Wortelen zijn te onschatbaar voor de voeding,

dan dat wij deze met stilzwijgen zouden voorbijgaan, en kunnen, wanneer ze met omzigtigheid toegediend worden, het ren- of jagtpaard niet schaden; zoo men ze verkrijgen kan, zijn zij een uitmuntend voedingsmiddel en kunnen dienen tot afwisseling, daar ik aangetoond heb, dat deze nu en dan volstrekt noodzakelijk is.

Ieder, die paarden bezit, kan ik aanraden zich een werktuig aan te schaffen om graan fijn te stooten en ik zou er geen beter kunnen aanbevelen dan dat, hetwelk voor een paar jaren het octrooi verworven heeft van de Agricultural Society, daar dit gemakkelijk haver, boonen, erwten, enz. fijn maakt.

Het houden van diët is van groot belang en het is te betreuren, dat het niet meer bekend is en op prijs gesteld wordt.

VIERDE HOOFDSTUK.

HET DRINKEN.

Reeds op andere plaatsen van dit werkje heb ik aangetoond hoe noodzakelijk en onontbeerlijk het drinken is; maar daar dit op zich zelve eene belangrijke beschouwing vereischt, zoo kunnen wij niet nalaten hieromtrent in nauwkeuriger onderzoek te treden.

Wanneer wij de overvloedige afscheidingen nagaan, die inwendig uit zoovele kliertjes en slymvliezen plaats grijpen en het groote verlies, dat er plaats heeft door de onmerkbare en overvloedige uitwaseming, waaraan inzonderheid een dier dat gewoon is te werken blootgesteld is, zal de dringende noodzakelijkheid, om eene behoorlijke hoeveelheid vloeistof aan te wenden, blijken, daar door al de bovengenoemde oorzaken het bloed van de benodigde vloeistoffen beroofd is.

Alhoewel het reeds gezegd is — dat indien wij zullen opletten, het genoeg in het oog springt dat drinken noodzakelijk is, is er echter toch menigeen, die niet eens die moeite neemt, en hoe weinig moeten de kansen zijn, om op te merken, wat nu betoogd is?

Zoo zijn dan arme dieren dikwijls door laakbare nalatigheid genoodzaakt om de onverdragelijkste aller kwalen n.l. dorst te lijden; en een nog grooter aantal door de onkunde van die beunhazen in het paardenfokken, welke meenen, dat het gestel van een paard zal bedorven worden door het eene voldoende hoeveelheid water te geven. Wat eene wreede en ellendige domheid!! En echter is zoo het gevoelen en de methode van deze eigendunkelijke paardenfokkers en wij zullen zoo aanstonds zien tot hoe groote kwalen deze handelwijze aanleiding geeft.

De ondervinding heeft bewezen, dat water in staat is de levenskrachten te ondersteunen en deze voor een tijd te verlengen, zoo een dier van al het andere beroofd is; en de ervaring heeft aangetoond, dat het het beste verteringsmiddel is en de beste geleider van het voeder.

Zoo zij, die de moeite niet willen nemen om na te denken, maar slechts eigenwijs handelen, de natuur alleen wilden gadeslaan dan zouden ze de les leeren, die ik bereid ben te geven.

Dieren, die gevoed worden met vast en goed droog voedsel, hebben eene grootere hoeveelheid drank noodig dan zij, die niet dan gras en wortelen verkrijgen. Als het weder warm en droog is, besteden de herkaauwende dieren den meesten tijd aan het herkaauwen van hun voedsel, alleen omdat het droog is en geweekt moet worden tot *een pap vóór het verteren kan*; terwijl zij integendeel bij natte, bedompte dagen, daauwrijke morgenstonden en in eene koele vochtige weide bijna zonder tusschenpozen grazen, omdat bij die omstandigheden genoeg vocht met het gras wordt opgenomen. Wanneer het plantaardige voedsel, week en bijzonder saprijk is, hebben zij weinig behoefte aan drinken; maar is het vast, hard en bij uitstek voedzaam (zooals altijd het geval is, wanneer een paard op stal verkeert, om op zijn verhaal te komen) dan moet het dikwijls met water aan gelengd worden en des te meer bij warm weder, of als het dier veel uitwasemt. Wordt er integendeel te veel drinken gegeven gedurende den gang der spijsvertering, dan zullen de oplossende vochten, die voor de spijsvertering dienen, te veel verslapt en verdund worden, zoodat deze de volledige werking op het te verteren voedsel niet uitoefenen. Maar evenals het voedsel, kan het drinken geregeld

en gewijzigd worden, ten einde zelfs het toedienen der geneesmiddelen te vervangen en een middel worden om de gezondheid te bewaren; het is daarom dat er vastgestelde tijden bestaan moeten om drinken te geven en deze moeten plaats hebben voor den tijd van elk maal. Reeds boven heb ik aangemerkt, dat water de spijsvertering bevordert, en zie hier een direct bewijs, behalve de indirecte, welke er bestaan. Alhoewel verteerbaarheid van oplosbaarheid verschilt is echter de volkomene oplossing het bewijs dat het voedsel in een toestand gebracht is, welke geschikt is voor de voeding, van daar komt het dat plantaardige lichamen, naarmate ze in hunne zamenstelling meer water bezitten gemakkelijker veranderen en ontbonden worden bij het spijsverteringsproces, hiervoor is in heete klimaten en jaargetijden door eene weldadige Voorzienigheid goed voor het dier gezorgd ter bevordering der gezondheid. Vele der kwalen, waarvan ik nog melding maken zal, worden door het weinige water, dat het paard wordt toegediend, veroorzaakt, waarbij nog komt, dat dit ook plaats heeft, al wordt het dier met droog hooi, boonen, erwten van de hardste en droogste soort gevoed. Tot deze kwalen behooren, blindheid, woestheid, duizeligheid, enz., enz.

Ofschoon men zegt dat drinken niet goed is voor het arme dier, dat veel werkt en veel zweet, weet toch ieder stalbediende, staljongen, enz. hoe noodzakelijk het voor hen zelve is, dikwijls te drinken, wanneer ze hard werken, of met zulke bezigheid aan den gang zijn, dat ze dorstig werk noemen. Onder menschen van zeker beroep is de hoeveelheid, die ze drinken wonderbaar en wanneer de drank zuiver water is (dat zelden plaats heeft) dan is het behalve voor hen, die hun werk maken van het smeden, noodzakelijk en onontbeerlijk. Niemand, die deze regelen leest, kan dunkt mij nog betwijfelen dat het voor het paard, voornamelijk wanneer het op den stal staat, noodzakelijk is om van veel water voorzien te worden, vooral wanneer het met droog voedsel gevoed wordt.

Ik heb nu aangetoond, dat het water noodzakelijk is voor de spijsvertering om het bloed in een goed vloeibaren staat te houden, en tevens heb ik aangetoond, dat het het doelmatigst is vóór den tijd van elk maal water toe te dienen. Het is van groot belang of de hoedanigheid van het water zoo is, dat het meer of minder brak of zoet is, en wanneer men geen zoet water verkrijgen kan, beware men het altijd in een vergaderbak aan de lucht blootgesteld, en werpe er een weinig klei en

kalk bij. Nooit, vooral niet in zomerweder moet men water geven, dat zoo pas uit een pomp of wel genomen is, daar een overvloedige dronk er van hevige aanval van kolyk kan ten gevolge hebben. Het is zeer doelmatig om water dat 's ochtends benoodigd is den vorigen avond op den stal in een emmer te plaatsen. Wanneer het voeder droog en hard is, dan is de daarop volgende verhoogde begeerte naar water klaarblijkelijk eene aanwijzing, dat de overmatige prikkel verzacht en verminderd moet worden, om daardoor het nadeel te voorkomen, dat er anders het gevolg van wezen zou. Aanhoudende dorst is, zooals algemeen bekend is, veel ondragelijker dan voortdurende honger. De massa rondlopende vloeistof in het ligchaam is zeer groot en daar de verschillende uitscheidingen voornamelijk bestaan uit vloeistoffen, is hiervan het natuurlijk gevolg, dat wanneer deze gedurende langen tijd uitgeput zijn, zonder dat er eenig water in het ligchaam is opgenomen, het aanwezig van vaste stoffen in het ligchaam de overhand heeft. Het bloed wordt dien ten gevolge dikker en verandert van geaardheid, wordt prikkelbaarder dan het in deszelfs natuurlijken toestand was, en komt derhalve in een staat, die zeer ligt kwalen kan ten gevolge hebben; ik moet hier noodzakelijk aan-

stippen, dat de vloeistoffen in de maag opgenomen, niet onderworpen zijn aan het langzame proces der spijsvertering; maar bijna in eens in den bloedstroom worden opgeslorpt, zoodat wanneer er een weinig drank gebruikt is, hetzelfde bijna onmiddellijk geheel wordt ingezogen. Daar de dorst even als eetlust door de natuur aangeduid wordt, worden we als 't ware van zelve overtuigd van de noodzakelijkheid om te drinken; des niet te min worden er waanwijzen gevonden, die dit punt nog betwisten. Het paard, dat dikwijls van water voorzien wordt, zal nooit meer drinken dan noodzakelijk en goed voor de gezondheid is en minder dan dat paard, wat men slechts eens of tweemaal per dag van water voorziet; maar wanneer het paard dorst lijdt en door deze verteerd wordt, kunnen we ligt begrijpen dat het arme dier onwillig is den kop uit den emmer te halen, zoolang er nog een druppel in dezen aanwezig is.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Z I E K T E N.

Het is geenszins ons plan om in een naauwkeurig onderzoek der ziekten te treden, daar wij ons alleen ten doel stellen de kenteekenen van elk dezer aan te toonen, opdat men ze kenne, wanneer er zich bij het paard voordoen, zoodat men de beste wijze van behandeling kan aanwenden tot dat men in de gelegenheid zal zijn den raad van een kundig veearts in te roepen. Wanneer er iets plaats heeft, dat een alledaags geval te boven gaat, is het noodzakelijk de hulp van een deskundigen te baat te nemen, dat ook altijd mijne gewoonte is, ofschoon eene even groote mate van veeartsenijkundige kennis bezittende als het meerendeel van die menschen, die niet bepaald voor het vak zijn opgeleid. En daarover 't algemeen hunne eischen zeer matig zijn, spaart men op deze wijze nog meer uit, dan door het raadplegen van een kwakzalver, daar de eerste het

paard op wetenschappelijke gronden behandelt en het dier spoediger genezen zal; maar men moet toch van de geschikte geneesmiddelen kennis dragen, vooral in minder ernstige gevallen, daar we niet altijd bijtijds onze toevlugt tot een veearts nemen kunnen, ten minste op het land, en wij zien toch ook niet gaarne onze paarden smart lijden zonder te trachten ze te verligten; het zou daarenboven ook belagchelijk zijn om telkens de hulp van vreemden in te roepen, wanneer ons paard een weinig af was of een kleine kwetsuur of schram ontvangen had; ten einde dit te voorkomen, zoowel als eene betere methode van behandeling aan te wijzen dan gewoonlijk in een stal plaats grijpt, laat ik hier deze korte bemerkingen volgen.

TOELICHTINGEN VOOR HET TOEDIENEN VAN PURGEERMIDDELEN.

VERSTOPTHEID OF HARDLIJVIGHEID.

Dit kan aan het ligchaam eigen zijn, of door toevallige oorzaken verwekt worden, het laatste is meestentijds het geval. Men verstaat er door het inhouden der uitwerpselen, vergezeld met moeite dezelve te verwijderen daar de droogheid er van het loozen in den weg

staat. Het doel der purgeermiddelen is niet alleen om hardlijvigheid tegen te gaan, maar het kwam mij voor dat het hier wel de geschikste plaats was deze te behandelen. Het dikwerf en herhaaldelijk toepassen van purgeermiddelen is uiterst nadeelig en kan niet met het behoud der gezondheid bestaanbaar zijn; echter kan bij de omstandigheden, waaronder paarden gehouden worden, misschien hunne gedurige herhaling er misschien toe bijdragen om veel grooter kwalen af te wenden, dan die het gedurig toedienen dezer middelen kan ten gevolge hebben. Onder zulke omstandigheden alleen, kan hunne toediening worden geregtvaardigd; in alle gevallen waarin een paard goed behandeld wordt, moet men nooit purgeermiddelen aanwenden zonder noodzakelijke reden, noch moet een gril of laatdunkenheid derzelve gebruik voorschrijven. Wanneer de noodzakelijkheid het vordert om een paard een purgeermiddel te geven, is het ook noodzakelijk, dat het daartoe eerst moet worden voorbereid en het is daarom, dat het daags te voren zemelspoelingen moeten worden voorgezet in plaats van koorn, met welke het zeer doelmatig zijn zal een lepel zout te mengen en eene gelijke hoeveelheid in de spoeling, die hem den volgenden dag des morgens gegeven wordt. Na verloop van een paar uren na de voeding

b. v. acht uren 's morgens, moet hem de purgatie worden toegediend; bij deze eenvoudige behandeling wordt er eene groote behendigheid, vaardigheid en behoedzaamheid vereischt om het dier niet bang te maken of te doen walgen, daar het dan moeilijk zou zijn, om een volgende keer met hem te slagen. Om dit snel ten uitvoer te brengen, moet men het dier een halster aan den kop doen, die, daar deze over den bek los moet zijn, hem vrijelijk het openen van den bek zal toelaten; vervolgens keere men hem van de krib af, een helper opene den bek, dat aldus verrigt dient te worden: hij stelle zich n.l. ter regter zijde van den kop en terwijl hij de eene hand in den bek steekt boven de tanden moet hij de onderkaak met de andere hand vasthouden, zoodat de bek aldus wordt opengehouden; de persoon, die hem de pil zal geven en aan de linkerzijde geplaatst is, moet hem zachtkens bij de tong vatten, opdat hij die voorzigtig verwijderen kan, vervolgens neme hij de pil uit zijn vestzak, waar hij tot het gebruik gereed is, (doch hij zorge dit op eene bedaarde en omzigtige manier te doen) tusschen duim en vinger brenge deze spoedig naar achteren over de tong en in het midden van de mondholte; na dit gedaan te hebben trekke hij eensklaps zijne hand terug en laat de tong en den bek los; op

dit oogenblik zal het paard zeer veel neiging gevoelen om te hoesten, om dit te voorkomen make men spoedig eene beweging met de hand om het te beletten, want daar hij dan zal denken, dat men hem slaan zal, slikt hij op hetzelfde oogenblik de pil door. Doet hij dit niet dan houde men den kop overeind en streef hem, heeft hij dan nog de pil niet ingeslikt dan steke men de vingers in den bek, opdat hij genoodzaakt worde de tong te bewegen, of klop hem zachtkens op de keel; wanneer men echter de pil er eens goed heeft ingestoken, zal hij deze spoedig inslikken, zoo niet, dan breekt hij deze weldra tusschen de tanden en werpt ze uit.

In allen gevalle moet men zich overtuigen, dat het dier het geneesmiddel genoten heeft, door er namelijk zoo lang bij te blijven tot het is doorgeslikt. Wanneer de pil wel doorgeslikt is, draaije men het paard weder om en ontdoe het van den halster, terwijl men hem zachtkens aan de ooren krabt en liefkoost, ten einde het niet bevreesd zij, dat men naderhand zijn kop zal onder handen nemen; de persoon wiens zaak het is naar het paard om te zien, moet nu zorg dragen, dat het dier genoeg water krijgt tot de purgatie hare werking gedaan heeft, dat het niet koud wordt en een warme spoeling ontvangt in plaats van koorn. Na verloop van

eenigen tijd na het toedienen van de pil, geve men het paard zemelspoeling op dat uur als het naar gewoonte voeder ontvangen zou. Is het schoon weder, dan kan men het paard een uur of langer goed bedekt laten wandelen, op het midden van den dag of vóór den avondstond.

Brengt men hem weder op stal dan make men hem niet verder nat dan dat men alleen de pooten wast, drage zorg, dat hij dien nacht spoedig rust geniet en als het geneesmiddel geen werking gedaan heeft, dient men hem den volgenden dag (als het weder het gedooft) omstreeks 9 uur de dekken op te leggen en een *bedaarde wandeling* te laten doen tot de werking begint; vervolgens brenge men hem naar den stal en sla flanellen zwachtels om de pooten, bereide eene gemakkelijke legplaats en laat hem rust genieten, behalve dat men zorg draagt, dat hij eten op zijn tijd ontvangt; een emmer water, niet te koel, moet bestendig onder zijn bereik staan. Als het geneesmiddel gedurende den dag sterk gewerkt heeft, is het doelmatig des avonds de pooten en ooren goed met de hand te wrijven en de zwachtels weder aan te leggen, ook geve men het dien nacht eene goede legplaats, en een weinig koorn door de spoeling; den volgenden morgen vermeerdere

men de hoeveelheid koorn en vermindere allengs de zemelen. Als het geneesmiddel sterk gewerkt heeft, drage men zorg, dat het zich dien dag rustig houdt, zoo niet, dan laat men hem op het midden van den dag even als de beide vorige malen een uur bedaard wandelen met de dekken aan, (behalve in den zomer als de hitte der zon te sterk zijn zou); des avonds geven men het weder droog koorn, en men kan het weder langzamerhand aan zijn gewonen arbeid en voeder gewennen; men houde echter wel in het oog, dat een paard hetwelk eene purgatie gebruikt heeft, altijd kouder van nature is dan gewoonlijk, daar het bloed alsdan van de oppervlakte des ligchaams naar de ingewanden getogen is, die te dier tijde het middelpunt der afscheiding geworden zijn; daarom heb ik zwachtels aan de pooten, goede legplaats enz. aangegeven, opdat het in warmer omstandigheden verkeeren zou; wanneer paarden teder zijn, beveel ik dikwijls een extra deken op te leggen, als het geneesmiddel begint te werken, die er op moet blijven totdat het bijna heeft uitgewerkt en er afgenomen moet worden als de wandeling gedaan is. Dit is dan ook de reden waarom ik opzettelijk geen gewag maakte om het paard, op den dag waarop het geneesmiddel werkt, schoon te maken en te poetsen, daar het ontblooten hem

meer kwaad zou berokkenen, dan het schoonmaken van zijn ligchaam hem zou bevoordeelen; men kan evenwel zijne pooten niet te veel met de hand wrijven.

De purgatiepil, die ik altijd aanwend en inzonderheid kan aanbevelen, als men er mede te werk gaat, zoo als ik pas heb aangetoond, bestaat uit het volgende: — neem

Lever-aloë . . . . . 2 drachm.
wrijf deze *goed fijn* in een mortier; voeg er bij
Kroton-olie . . . . . 12—14 droppels
wrijf de olie goed door de Aloë, daar deze niet
fijn genoeg verdeeld kan worden zonder de olie;
dit verrigt hebbende, neme men:

Poeder van Gemberwortel . . . 3 drachm.
Bloem van Magnesia . . . . . 2 of 3 drachm.

wrijf dit alles goed zamen; voeg er vervolgens
Tinctuur van Kardamomzaad, Anijszaad, of
Corianderzaad bij . . . . . 30 tot 40 dropp.
waarvan men, met toevoeging van een weinig
reuzel een pil vormt. Wikkel deze in zoo weinig
zuigpapier als noodig is; dan kan men het op
eene geschikte wijze toedienen. Pillen zijn altijd
het best en meest verkieselijk als ze versch zijn.
Dit is eene *zoo sterke dosis*, als men immer kan
aanwenden, altijd in de veronderstelling, dat de
zamenstellende middelen *deugdzaam* zijn en het
paard er toe *voorbereid* is, in die gevallen, waarin

alleen een gewoon purgatief vereischt wordt. De qualiteiten van de *paardengeneesmiddelen* verschillen zoo hemelsbreed, dat het onmogelijk is om het te beschrijven; want somtijds bestaat het verschil tusschen een ons en een drachma alleen in de massa, dit moet men vooral in het oog houden, wanneer men voorschriften in handen krijgt, die gereed gemaakt moeten worden.

ZACHTE PURGATIEPIL.

Neem:

Lever-aloë . . . . . 1½ drachm.

Kroton-olie . . . . . 10 of 12 dropp.

Gember . . . . . 2 drachm.

Magnesia . . . . . 2 drachm.

Tinctuur van Cardamom-, Anijs- of Corianderzaden . . . . . 20 tot 30 dropp.

Men voege zooveel reuzel bij, als vereischt wordt om de pil zekere binding en vastheid te geven.

Dezelfde aanwijzingen, die ik aangegeven heb om ze zamen te mengen, moeten ook hier in acht genomen worden. Ik heb dit recept niet aanbevolen, dan na dikwijls deszelfs goede uitwerkselen gadeslagen te hebben, die mij dan ook het volle regt geven dit te doen; en dit zijn mijne redenen n.l. dat ik nooit bemerkt heb, dat deze geneeswijze eenige krampachtige

pijnen, of de gewone walging en misselijkheid veroorzaakte, dat andere recepten ligt ten gevolge hebben. Men zal mijns inziens ondervinden, dat het aan al de doeleinden van de gewone purgeermiddelen voldoet, ook is er volstrekt geen gevaar aan verbonden. — Inzonderheid is het noodig in jachtstallen, daar het zeer gunstig werkt op de pooten der paarden, als deze sponsachtig, zeer of opgezet zijn.

O N T S T E K I N G .

Het onderzoek naar ontsteking is van het uiterste belang, daar het min of meer met elke andere soort van ongesteldheid in verband staat, en wanneer het niet met eene zekere vaardigheid wordt tegengaan, spoedig zijn alles vernielenden gang gaat. Er is voorzeker geen aandoening waaraan het paard meer is onderworpen, waarom het noodzakelijk is, dat wij ons een weinig nader met deszelfs aard en kenteekenen bekend maken: de oorzaken tot ontsteking zijn zeer uiteenlopend; maar men kan deze gevoegelijk verdeelen in die, welke voor het leven noodzakelijk zijn en die door werktuigelijke of scheikundige prikkels worden voortgebracht. De verschijnselen zijn: eene verhoogde temperatuur, roodheid, zwelling en pijnlijkheid; en hetzij ons

genoegzaam te weten, dat deze de kenteekenen zijn, zonder de wijze waarop dezelve ontstaan, nader te beschouwen. De ontsteking komt onder twee verschillende vormen voor, zij is of *plaatselijk* of over 't geheele ligchaam *verbreid*.

Plaatselijk is zij als ze zich tot één orgaan bepaalt of tot een gedeelte er van. **Verspreid** noemt men deze, als zij meer dan één ligchaamdeel heeft aangetast of over het geheele ligchaam wordt waargenomen, b.v. wanneer men er koorts onder verstaat. De voornaamste gevolgen waartoe ontsteking leiden kan, zijn: aaneengroeijen der deelen, verettering, versterving, en waterzucht. Voor derzelve behandeling is, om in het algemeen te spreken, plaatselijke bloedontlasting, pijnstillende of verzachtende omslagen of pleisters, rust, opmerkzame zorg voor de ingewanden, klein rantsoen, al wat er vereischt wordt: wanneer een doorn of eenig ander vreemd ligchaam er de oorzaak van is, kan verwijdering er van reeds veel bijdragen om den voortgang te onderdrukken. Bij de behandeling van algemeene ontsteking moet men de toevlugt nemen tot algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, sterke purgatiën (met eenige uitzonderingen), ook inspuitingen, spiesglanshoudende middelen, schrale voeding, rust, tegenwerkende prikkels enz.,

enz. al na gelang de hevigheid en de verschijnselen der kwaal.

Bij de behandeling der plaatselijke ontsteking verschil ik van het meerendeel dergenen, die over dit onderwerp geschreven hebben, daar ik sommige der verschijnselen aan andere oorzaken dan zij dit doen, toeschrijf; b.v. ik veronderstel dat het opzwellen en de pijn, veroorzaakt wordt door de drukking van het bloed op de zenuwen en door een verlies van veerkracht en spanning der vaten in het ontstokene deel, vergezeld van eene zamentrekking der zoo even genoemde vaten onder dat gedeelte in hetwelk de ontsteking bestaat, die het vrije doorstroomen van het bloed in den weg staat. Daarom beveel ik warmte en vochtigheid aan gedurende 12 of 24 uren, indien de ontsteking hevig is, men zoeken weder veerkracht aan de aangedane deelen te geven, nadat men den bloedsomloop hersteld heeft. Ik zal in een volgend gedeelte van dit werk ten volle de wijze van behandeling aangeven in zaken, die overleg vereischen.

GEWONE OF GOEDAARDIGE DROES.

Dit is een gebrek, waaraan alle jonge paarden in den *natuurstaat* onderhevig zijn, en het eenige, hetwelk men zeggen kan, dat de na-

tuur medebrengr, en waaraan ze onderworpen zijn. Even als alle levende dieren kunnen ze aan andere ziekten lijden; maar deze zijn de gevolgen van bijkomende omstandigheden. Hoe geheel verschillend is de regeling, welke men maken moet, wanneer men hunnen toestand overziet onder de heerschappij van den mensch en wat is de reeks van ziekten vreeselijk om aan te hooren, wanneer ze onder zijne zorg en wijze van behandeling verkeeren. Dit feit alleen moest ons uit den aard der zaak, waar de bewijzen van ooggetuigen ontbreken, er toe leiden om op te merken, dat onze tegenwoordige wijze van behandeling indruischt tegen de wetten der natuur en tegen die, welke het leven aan den gang houden en besturen, zij moesten ons brengen tot eene eigenlijke beschouwing van de kwalen, die uit zulk een toestand voortvloeijen. Het is waar er zijn kwalen, die voortkomen uit derzelve gebruik; maar veel grooter is de lijst van ziekten, die uit het misbruik van deze behandelingswijze ontspruiten. Deze aanmerkingen komen als 't ware van zelve in mijne gedachten op, in verband met het onderzoek van dit onderwerp, dat ik meer van nabij beschouwen zal, en de waarheid er van kan naar mijn inzien nauwelijks in twijfel getrokken worden; zoo ik ze echter

onopgemerkt liet, zou het heeten geen gebruik te maken, van dat schoone regt, dat ik bezit om namelijk de algemeene opmerkzaamheid in te roepen, omtrent waarheden, die ik hier aan het licht tracht te brengen; en ook zou ik die sluimerende sympathie niet doen ontwaken, die ik begeer gaande te maken.

De eenigste vrees, die ik koester is, dat deze aanmerkingen misschien een weinig misplaatst schijnen, maar mijne lezers zullen het hoop ik mij niet euvel duiden, als ik zeg, dat ze met een goed doel zijn aangevoerd.

Bijna elk jong paard heeft hinder van den *droes*, welke kwaal gewoonlijk in het voorjaar plaats grijpt; deszelfs aannadering openbaart zich gewoonlijk door een kuch en eene overvloedige ontlasting van eene geel gekleurde vloeistof uit de neusgaten, vergezeld van een speekselvloed uit den bek, die taai en draderig is, kenteekenen van pijn in de keel, die dan ook zeer gezwollen is. Wanneer de zwelling verergert, is het dier onwillig voedsel of water tot zich te nemen, en krijgt eene min of meer hevige koorts, die zich door dorst openbaart, het is niet in staat om te drinken, daar de poging hiertoe aangewend een krampachtigen hoest te weeg brengt, die het onmogelijk maakt te slikken.

De oorzaken van droes zijn moeilijk na te gaan; maar paarden, die gedurende den winter slecht voeder hebben gehad, en veel aan koude blootgesteld geweest zijn, lijden vreeselijker dan hunne beter verzorgde confraters.

Bij de behandeling er van moet men aan twee aanwijzingen voldoen:

1° Het rijpen van de opzwellings; en

2° De matiging van de ontsteking.

Om het eerste te verkrijgen zou ik aanraden, dat men over het gezwel een pleister legge, te zamengesteld uit:

Bourgondische pik	} van elk 2 $\frac{1}{2}$ drachm.
Bijenwas	
Reuzel	

Poeder van spaansche vliegen . . . 1 drachm.
die men er een paar dagen moet oplaten. Na verloop van dien tijd neme men deze er af, ten einde het gezwel te onderzoeken, dat, indien het niet hard meer, doch week op het aanvoelen geworden is, maar in eens moet geopend worden, omdat het een teeken is, dat het etter bevat, die wanneer men het van zelf liet opengaan eene vuile en ruwe wond achterlaten zou, in welker genezing men ligt bezwaar kon vinden; is er echter geen teeken, dat er etter in bevat is, legge men ander maal een pleister op.

Nadat men het gezwel geopend heeft, pappe

men dat gedeelte wel en bezige een trekpleister om de afscheiding van de etter te bevorderen, men kan deze echter den volgenden dag weder verwijderen, en na de wond wel gepapt te hebben, gebruike men een weinig tinctuur van Arnica, of Myrrhe, of Friarsbalsem, terwijl men het pappen en het aanwenden der tinctuur 2 of 3 malen daag's herhale. Sommigen verkiezen de volgende wijze van behandeling boven de pleister, terwijl ze het aangedane deel dagelijks wrijven met een smeersel, zamengesteld uit:

Ammonia liquida	1/2 ons
Olijf-olie	1 ons
Terpentijn-olie	1/2 ons.

goed ondereen gemengd.

De eerste wijze schijnt mij toe verkieselijker te zijn, daar de pleister niet alleen alle goede eigenschappen van het smeersel in zich bevat, maar te gelijk warmte aanbrengt, en het deel van den invloed der koude lucht vrijwaart. Het opvolgen van de eene aanwijzing moet ons niet brengen tot de verwaarloozing van de andere of tot het over het hoofd zien van de algemeene verschijnselen.

Zoo het paard welgevoed is geweest voor het ongeval zich opdeed, en de ontstekingsverschijnselen hoog loopen, zoodat de longen zouden aangedaan worden, zal het noodzakelijk

zijn om bloed af te tappen, doch men ga hierin omzigtig te werk en geve tweemaal daags een pil, zamengesteld uit:

Kampher (opgelost in een weinig wijn-geest)	$\frac{1}{2}$ drachm.
Tartarus emeticus	1 scrupel
Salpeter	$1\frac{1}{2}$ drachm.
Zwavel	2 drachm.

tot een pil gemaakt met teer, siroop of eenig ander voermiddel. Dit herhale men den volgenden morgen en geef tegen den avond daarvoor in de plaats.

Pruisisch-zuur (*) . . . . . $\frac{1}{2}$ drachm.

Kampher (opgelost als boven vermeld) 1 scrupel.

Tinctuur der bladeren van *Lobelia inflata* $\frac{1}{2}$ ons, gemengd in den vorm van een drank met bijvoeging van een weinig fijne grutten. Geef hem op den morgen van den derden dag een pil zamengesteld uit:

Extract van Belladonna . . . . . $\frac{1}{2}$ drachm.

Tartarus emeticus . . . . . $1\frac{1}{2}$ scrupel

Zwavel-bloemen . . . . . 3 drachm.

Salpeter . . . . . 1 drachm.

vermeng dit met teer, of zoo als boven is aangegeven. Teer is het beste voer- en bind-

---

(*) De sterkte er van wijzige men naar de opgave van de Pharmacopœa.

middel om al deze pillen in een goeden vorm toe te dienen, indien het n.l. niet in strijd is met andere dingen.

Men stelt groot vertrouwen in den drank hierboven aangeraden, daarenboven wordt het gemaklijker toegediend dan een pil, zou het den persoon, die het wil gebruiken, voorkomen even veel goed te doen, als hij verwachtte, dan diene hij ook deze eens per dag de laatst voorgeschreven pil toe, het zij des avonds of des morgens na het ingeven van den drank, zoodat het dier tweemaal daags medicijn krijgt, zoolang men nog vermoedt, dat er nog eenige ontstekingsverschijnselen aanwezig zijn.

Het voedsel van het dier moet bestaan in zemelspoelingen, en zoo het hardlijvig is, dan mengte men er eene weinig gekookt lijzaad bij, ook is een handvol zout altijd doelmatig. Wanneer het dier aan de betere hand, en nog zeer zwak, doch weinig eetlust heeft, geef dan:

Poeder van Gentiaanwortel	} van elk 3 drachm.
» » Kamillebloemen	

Gember . . . . . 1½ drachm.

tot een pil gemaakt met stroop of honig; die men dagelijks toediene. Zoo het dier een weinig zout door de spoeling ontvangt, worden

er geen medicijnen vereischt; en men wachte zich inzonderheid voor eene groote algemeene dwaling, die daarin bestaat, dat men te vlug is in het toedienen van voedsel, daar men zich verbeeldt, dat hoe meer het dier eet, het daarom des te beter is, juist het tegenovergestelde is waar; men zorge daar voor, de maag niet te spoedig met voedsel te overladen. Men geve het paard genoeg versche lucht en een weinig groen voeder; wortelen zijn daarvoor zeer aan te prijzen.

ZESDE HOOFDSTUK.

KWALEN, DIE UIT DE HERSENEN VOORTKOMEN,
OF DEZE EN DE ONMIDDELIJK AANGREN-
ZENDE DEELEN AANDOEN.

HOOFDPJENEN.

Deze ontstaan door de drukking van het bloed op de hersenen, daarin zijn oorzaak vindende, dat het dier te vet en te plomp is, of in eene vertraging in den bloedsomloop, of in eene te naauwe halsriem, als het dier opgetuigd is, of een te naauwe leireep. Deze ongesteldheid begint met duizeligheid en men zal dikwijls zien, dat het paard den kop heên en weêr schudt, log en druilig schijnt te zijn; soms zal hij zich b. v. eens of tweemaal omdraaijen en eensklaps verschrikt schijnen, hard wegloopen, terwijl hij den geheelen tijd naar eene zijde overhelt, tot dat hij neêrtuimelt, na verloop van eenige minuten zal hij gewoonlijk herstellen, maar altijd onderworpen zijn aan herhaling van dit ongeval, bij

dergelijke aanvallen moet men het paard laten; maar niet te sterk, ook is het goed den omloop van het bloed te matigen door het te strecelen. Is hij weder op stal gekomen, dan moet men hem een dosis purgeermiddelen ingeven en herhaalde malen spoelingen met zout toedienen; maar men wachte zich bij dergelijke ongevallen altijd voor prikkelend voedsel, steeds houde men den buik open, ook moet men hem veel zachte uitspanning geven, alsmede niet veel voedsel te gelijk. Groen voeder en pisafdrijvende middelen zijn in sommige gevallen zeer doelmatig.

Poeder van hars	3 drachm.
Salpeter	3 drachm.
Harde Zeep	2 drachm.
Gewone terpentijn	25 droppels.

vermeng dit, en maak daarvan een pil.

BEROERTE.

Deze ongesteldheid is van denzelfden aard als hoofdpijn, maar in veel heviger graad, en gaat van veel grooter gevaar vergezeld; de ken-teekenen van den aanval der ziekte zijn, het nederhangen van den kop, het dier struikelt, wanneer het zich beweegt, het hooren en zien is gestoord en de wilskracht vermindert. Wanneer de aanval heviger wordt, valt

het dier neder en knarst op de tanden, de oogen zijn geopend maar staan strak, terwijl de oog-appels zamengetrokken zijn, de spierkramp doet dikwijls de eene zijde meer dan de andere aan. De aderen van den kop en hals zijn met bloed overvuld, en de magt om te slikken ontbreekt, waarbij nog de ademhaling bemoeijelijkt wordt. Het doet gewoonlijk oude en weldoorvoede paarden, die een onwerkzaam leven leiden, aan en wordt door drukking van het bloed op de hersenen, — uitstorting van bloed uit de hersenslagaderen op derzelve zachte zelfstandigheid, — of het uitzweeten van weiaardig vocht uit de vaten veroorzaakt. Het kan ook voorkomen zonder bloedsophooping, uitstorting of uitzweting van bloed en *zulke aanvallen* verdwijnen zonder eenige *verlammende aandoeningen* achter te laten. In zulke gevallen is het waarschijnlijk een uitvloeisel van een *bedorven maag* of prikkel van eenige andere oorzaak.

Zoodra men met de verschijnselen bekend is, moet men het dier eene sterke aderlating doen ondergaan, den rug roskammen en lavementen van warm zeepwater bewerkstelligen, waarin een ons terpentijn gemengd is, en warm water op de borst gieten; men ontlaste bloed uit de ader, die aan de *tegenovergestelde* zijde gelegen is van dat

deel, hetwelk het meest door de zenuwaandoeningen aangedaan wordt. Men bedekke het ligchaam met warme dekens, legge zwachtels aan de pooten en verkoele den kop.

Wanneer het dier den aanval overleeft, geve men het zoo spoedig mogelijk

Kroton-olie . . . . . 30 droppels

Terpentijn . . . . . $\frac{1}{2}$ drachm.

met eene warme vloeistof vermengd. Zoo de voorschrevene middelen niet onmiddelijk bij de hand zijn, dan is een gewone pil met eenig prikkelend middel en eene warme spoeling voldoende. De zeepwater inspuitingen moeten zoolang worden voortgezet *tot de ingewanden beginnen te werken*. Ten einde eene genezing te bewerkstelligen, is het noodzakelijk de oorzaak te kennen, deze te verwijderen en het dier moet een geruimen tijd daarna goed verzorgd worden. Het voedsel vereischt de naauwste regeling en men drage wel zorg voor oppassing van het dier in het algemeen. Het is onmogelijk in een zoo kort bestek als dit in al de oorzaken, verschijnselen en behandeling van eene kwaal als beroerte te treden; te meer daar het bekend is, dat deze uit zoo vele verschillende bronnen voortspruit en dien ten gevolge gewijzigde vormen van behandeling verdient; ik heb echter de aanwijzing van behande-

ling van één aanval aangegeven en de verschijnselen, die elk geval kenmerken vereischen derzelver eigenaardige behandeling.

DUIZELIGHEID UIT DE MAAG VOORTKOMENDE.

In een stal, waar deze zich opdoet, heerscht zeker *grootte onwetendheid*, daar de ongesteldheid, zooals de naam aanduidt, uit een slechten voedingsregel voortspruit, daar de maag zoo is uitgerekt, dat derzelver vezelen hunne zamentrekkende kracht verloren hebben. Mij is nog nimmer zulk een geval voorgekomen en ik zou niet voorzigtig handelen, indien ik ten dezen opzichte inlichtingen gaf aan personen, die zoo zorgeloos en onwetend zijn als zij, bij wier paarden zich zulk eene vreeselijke ziekte opdoet, De eenige raad, dien ik derhalve hierin geven kan is, om zoo spoedig mogelijk de hulp in te roepen van iemand, die datgene, wat door lakenswaardige zorgeloosheid, zoo niet onwetendheid, veroorzaakt is, kan herstellen.

K O L D E R.

Deze ziekte doet zich voor, of uit zich zelf ontstaande (idiopathisch), of (symptomatisch), als het uit bestaande kwalen zijn oorsprong

neemt. Zoo het dier hierdoor wordt aangetast is het zoo woest en zijn de verschijnselen van zoo hevigen aard, dat men ze onmogelijk verwarren kan met eenige andere ontsteking of ongesteldheid. Deszelfs gevolgen zijn even beslissend als de kenteekenen er van. De ziekte vereischt de meest vaardige en doeltreffende behandeling, die daarin moet bestaan, dat men dezelfde volge, die ik onder beroerte heb aangegeven; men dient zorg te dragen, dat het dier zich zelf geen letsel doet; maar welke behandeling men ook aanwende, de dood is gewoonlijk het gevolg van deze gevaarlijke ziekte.

OVERVALLEN OF VALLENDE ZIEKTE.

Deze ziekte kan van tweederlei aard zijn, het zij deze voortkomt uit aandoening van andere organen, b. v. ongesteldheid der maag, wormen, enz. het zij deze als eene oorspronkelijke kwaal optreedt. Bij de behandeling der paarden, die aan deze ziekte onderhevig zijn, drage men zoo veel mogelijk zorg de oorzaken op te sporen en te verwijderen, en alzoo naar de oorzaak de geneeswijze in te rigten.

DOLLEHONDSBEET.

De ziekte, die uit den beet van een of ander woest dier ontstaan is, en zich door het organisme verbreed heeft, kan onmogelijk genezen worden. Wordt echter een paard door een dollen hond of door een ander dier, dat men van deze ziekte verdacht houdt, gebeten, moet men er oogenblikkelijk toe overgaan *de wond uit te snijden*, goed te reinigen en door *branding*, hetzij met een *gloeijend ijzer* of eenig *bij-tend middel* de smetstof te vernietigen; men geve het dier daarop een zacht purgeermiddel, voede het met koele spijzen en drage vooral zorg, dat het met rust worde gelaten.

OOGZIEKTEN.

Oogontsteking door inwendige oorzaken. Wanneer het dier door oogontsteking is aangedaan en het ligchaam vet en grof is, kan eene adering zeer doelmatig, zelfs noodzakelijk geacht worden, het is ook niet ondienstig het paard een purgeermiddel toe te dienen en het oog moet met broodpap of een uit lijnmeel belegd worden, welke doortrokken en verzadigd is met Goulardwater, of:

Poeder van aluin . . . . . 1 drachm.

Rozenwater of enkel water . . . . 1 pint
dooreen gemengd, of:

Poeder van Sulphas Zinci . . . . 1½ drachm.

Azijzuur lood . . . . . 2 drachm.

Tinctuur van opium . . . . . 1½ ons

Bronwater . . . . . 1 pint

dooreen gemengd. Ook kan men eene goede
wassching zamenstellen, uit

Water van Goulard . . . . . 3 drachm.

Wijngeest, of wijnazijn (van het eerste 1
drachme van het laatste 1 ons,)

met een 1,1358 Ned. kan koud water. Zoo
de ontsteking hevig is kan men er 1 ons tinc-
tuur van opium bijvoegen, en de hoeveelheid
wijngeest of wijnazijn op de helft brengen.
Een pisdrijvend middel en een lage diët zal
alsdan noodzakelijk zijn; tevens beschutte men
het oog voor den te hevigen prikkel van licht.

Eenvoudige oogontsteking gaat gewoonlijk
vergezeld met verkoudheid en kan plotseling
ontstaan; het kan ook voortkomen uit den prik-
kel van een vreemd ligchaam in het oog, of een
slag en daarom wordt er voor het deel een
naauwkeurig onderzoek gevorderd. Het genees-
middel is hetzelfde als wat ik hier boven heb
aangegeven, en bij deze behandeling verdwijnt de
ontsteking gewoonlijk binnen eenige dagen. Zoo
niet, dan zij men verdacht op **Maanblindheid**,

en men neme de toevlugt tot middelen, welke buikvolbloedigheid tegen gaan, zoowel bloedontlasting als eene sobere voeding. Men drage echter wel zorg om nooit poeders in het oog te blazen, op welken grond men dit ook moge aanbevelen.

MONDZIEKTEN.

ZWELLING VAN HET TANDVLEESCH.

Dit is waarschijnlijk de eenigste mondziekte, welke somtijds voorkomt en eenige verklaring vereischt, deze bestaat uit eene ontstekingachtige aanzwelling van het tandvleesch, zoodat hetzelfde over de vrije oppervlakte der tanden heenschuift en pijn veroorzaakt als het dier beproeft te eten, derhalve zal het zijn koorn weigeren eveneens het hooi.

Wanneer deze zwelling een aanvang neemt dient men eenige insnijdingen te maken om onmiddelijke verligting aan te brengen, daar het weinige bloed, dat ontlast wordt eene goede uitwerking heeft. Voorts geve men het dier wat zemelspoelingen en als men het geen pisdrijvende middelen toe wil dienen, drage men zorg voor eene goede ontlasting.

ZIEKTEN VAN DE KEEL.

De eenigste onder de ziekten van de keel, welke eene naauwe beschouwing vereischt, is het zoogenaamde brullen (roaring), dat bij het ademen van het dier plaats heeft, wanneer het in drukke bezigheid is. Is het dier in staande houding, dan kan men de aanwezigheid van dit gebrek ontdekken, als men eene *plotselinge beweging* naar eene der zijden maakt als om te slaan, wanneer het ter voorkoming daarvan zich eensklaps wendt, ook kan men dit eigenaardig geluid ontdekken door het moeilijke uitademen. Doorgaans is het afkomstig uit de ontsteking, die ontstaat door het naauw toehalen van den keelriem, het uitwerksel van den droes of uit de gewoonte om het dier in den strot te knijpen ten einde het te doen kugchen; maar gewoonlijk komt eene erfelijke voorbeschiktheid in het spel en is ongeneeslijk.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ZIEKTEN VAN HET LIGCHAAM.

CATARRH OF EENVOUDIGE VERKOUDEID.

Van de veelvuldige soort van verkoudheden zijn de verschijnselen bekend aan elk, die paarden houdt. De verkoudheid wordt gewoonlijk aangeduid door een kuch, eene strakke huid (in het laatste tijdperk, ook door het vloeijen van vocht uit den neus) en gaat ook vergezeld van verlies van eetlust, en dommeligheid.

Wanneer de hoest aanmerkelijk toeneemt, kan men er ook toe overgaan het dier te laten, maar over 't algemeen zullen eenige warme spoelingen en een paar hoestpillen alles teregt brengen, een goede pil voor dat doel moet aldus worden zamengesteld

Ammoniak-gom	2	drachm.
Poeder van Zee-ajuin	1	drachm.

Kampher . . . . . 1 drachm.
 Terpentijn . . . . . 25 druppels
 Anijs-olie . . . . . 10 druppels
 vermengd, en met teer, honig of stroop tot
 een pil gevormd. Deze pil zal niet verhinderen,
 dat het paard zijn werk verrigt.

Nog een ander voorschrift:

Salpeter . . . . . 2 drachm.
 Poeder van vingerkruid . . . 1/2 drachm.
 Kampher . . . . . 1 drachm.
 Tartarus emeticus . . . . . 1/2 drachm.
 vermengd, en met zoethoutpoeder, honig,
 stroop of een weinig lijnmeel tot een pil ge-
 vormd.

Of wanneer men geen pil moet toedienen,
 Acidum prussicum (de sterkte er van regele
 men naar de pharmacopaea) . . 1/2 drachm.
 in een weinig water, waarin het zeer doelmatig
 is wat honig op te lossen.

Ik kan niet nalaten hier melding te maken
 van pillen ter verkoop aangeboden door den Heer
 MATTAN, *Livery Stables, Brick-Street, Pic-
 cadilly*, daar ik deze dikwijls gebruikt en er
 mij altijd wel bij bevonden heb. Ik ben in
 zoo verre met derzelve zamenstelling bekend,
 dat ik ze *best durf aanbevelen*, daar ze ten
 eenenmale onschadelijk zijn en het dier niet
 beletten zijn werk te verrigten. In alle ge-

vallen, waar de ademhalingswerktuigen zijn aangedaan, vooral bij tijdelijke verkoudheden, kan deze pil met voordeel worden aangewend.

SLEPENDE VERKOUDHEID.

Deze is gewoonlijk het gevolg van ontsteking. Ingewandsongesteldheden, vooral die van de maag kunnen er de oorzaak van zijn, en het beste geneesmiddel, inzonderheid voor zulke gevallen is eene geregelde en behoorlijke voedingswijze, veel uitspanning in de open lucht, en het openhouden van het ligchaam met een pil zamengesteld uit:

Ammoniak-gom	2	drachm.
Duivelsdrek of Myrrhe	1½	drachm.
Poeder van Zee-ajuin	1	drachm.

Van peterolie, meel van lijnzaad, of teer eene voldoende hoeveelheid om een pil te maken;
of,

Ammoniak-gom	2	drachm.
poeder van Zee-ajuin	} van elk 1 drachm.	
Benzoëgom (Styrax Benzoin)		

Van peterolie eene voldoende hoeveelheid om een pil zamen te stellen;

of,

Poeder van Aloë	2	drachm.
Vingerkruid	1	drachm.

Lijnzaadmeel . . . . . 4 drachm.
 Palmolie . . . . . 20 druppels

Teer in voldoende hoeveelheid om een pil
 zamen te stellen;

of,

Het eerste recept onder het opschrift van
 eenvoudige verkoudheid.

Lijnzaadspoelingen zullen dienstig bevonden
 worden om het dier te worden toegediend en
 eigenlijk moet het altijd een weinig zout onder
 zijn voedsel ontvangen, men drage zorg het *dik-*
werf water te geven en wel bij kleine hoevee-
 lheden; op dezelfde wijze handele men met het
 voedsel, daar men zooveel mogelijk groote hoe-
 veelheden op eens, vermijden moet; wortelen
 zijn altijd heilzaam. Een *goeden drank* kan men
 aldus zamenstellen:

Ammoniak-gom . . . . . 3 drachm.
 opgelost in 1,2 Ned. kan kokend water, en wan-
 neer het genoegzaam verkoeld is, voege men er
 $\frac{1}{2}$ drachme kreosoot bij, dien men in sommige
 gevallen moet aanwenden. Ik geef deze aan-
 wijzingen niet op, met het denkbeeld, dat ze
 genezing kunnen te weeg brengen; maar alleen
 als verzachtende middelen en ten einde de
 lastige verschijnselen bij het werk te voor-
 komen.

KORTADEMIGHEID.

Deze is insgelijks het gevolg van ontsteking. Deze gestoorde ademhaling komt voort uit eene barsting der longcellen en vereischt als 't ware eene *dubbele poging* tot het volbrengen der ademhaling. Dit kan men bemerken, wanneer men de bewegingen der zijden van het dier gadeslaat. Er bestaat volstrekt geene wijze, waarop men de vernietigde longcellen zou kunnen heelen; daarom kan er alleen beterschap verkregen worden door die geneesmiddelen en aanwijzingen op te volgen, welke ik onder het opschrift van slepende verkoudheid opgegeven heb.

Er zijn andere verscheidenheden van zieke longen, of van de wegen, die er heenvoeren, b.v. verdikking of vernietiging van sommige longpijptakjes die het snuiven (*Wheezing*), zoo genoemd naar het geluid dan voortgebracht, ten gevolge hebben; het piepen (*Piping*), of piepers (*Pipers*), zoogenoemd naar de toonen, die zij te weeg brengen, wanneer de ademhaling versneld wordt; fluiting of fluiters (*Whistling or Whistlers*), naar dit tijdverdrijf, dat zij bij de hand hebben en dat echter niet van den onschuldigen aard is, dat evenwel met het voortbrengen van geen dezer toonen het geval is. *Hardblazers* (*High-blowers*) sluiten de reeks. De woorden

hebben alleen betrekking op het geluid, dat er voortgebracht wordt; maar ze zijn in de daad alle, zooals ik boven vermeldde verscheidenheden van een ziekelijken toestand der ademhalingswerktuigen en beletten derhalve de volledige volvoering dezer functie.

KEELONTSTEKING.

Deze ongesteldheid schijnt een epidemisch karakter te bezitten, ontstaat gewoonlijk in het voorjaar, ze wordt voorafgegaan door huivering en is gekenmerkt door ontlasting van vocht uit de neusgaten, gedurig hoesten en opzwellling der klieren van den strot, de daaruit ontstaande ruwheid in den mond en keel noodzaken het dier het voeder weder uit te werpen; belemmering in het drinken is nog een kenmerk. Het doet zich onder *verschillende vormen* voor, zoodat men geen bepaalde regels voor derzelve behandeling kan aangeven. Het zal evenwel zeer dienstig zijn het paard een neuszak aan te hangen, waarin zich zaagsel, in kokend water nat gemaakt, bevindt, hetgeen dienen moet om den waterdamp te doen oprijzen. Men moet het dier versche lucht en koel voedsel doen genieten, ook de poten dikwijls met de handen wrijven en met zwachtels omgeven.

Het nut van het aanwenden van een sterk purgeermiddel of van bloedontlastingen is twijfelachtig; maar men trekke blaren op de keel, en de ontstekingwerende behandeling moet worden voortgezet, ofschoon ze niet moet overdreven worden. De verschijnselen moeten gade geslagen worden naar gelang, om de behandeling in te stellen.

ONTSTEKING DER LONGEN.

Deze aandoening is van een zeer gevaarlijken aard en kan door koude veroorzaakt worden, waarbij nog het nadeelige gevolg eener slechte ventilatie komt. De aanvang er van kan men bemerken, wanneer de huid van het dier strak begint te worden en het zijn voeder laat staan, daarbij zijn de ooren en pooten koud op het aanvoelen, en de ademhaling is versneld. Weinig lust om zich neder te leggen, bevreesdheid in het voorkomen, gepaard met roodheid der neusgaten zijn gevaarlijker verschijnselen; wanneer deze zich voordoen, dient men eene ruime aderlating met eene groote wond aan te wenden, ten einde een bepaald uitwerksel te weeg te brengen; de hoeveelheid afgetapt bloed is dikwijls te groot, wanneer dit voor een tweede of zelfs voor een derde maal

wordt aangewend. Men is gewoonlijk van gedachte, dat de pols, die dan versneld is, de noodzakelijkheid aanwijst om het dier meer bloed af te nemen; maar het is dikwijls het teeken van zwakte, want de slagader wijkt gemakkelijk, wanneer deze wordt gedrukt, terwijl dit in een tegenover gesteld geval geen plaats grijpt, de snelheid is afhankelijk van de prikkelbaarheid.

Ik maak deze gevolgtrekkingen, omdat ik dikwijls waterachtige uitstortingen heb zien volgen op een aanval van longontsteking en omdat er dikwijls eene groote zwakte ontstaat gedurende een geruim tijdsverloop na het verdwijnen van den aanval. Men moet in zulke gevallen een paard warm bekleeden, al de pooten met de handen goed warm wrijven en doen zweten door flanellen zwachtels; ook moet men *der lucht een ruimen toegang verleen* tot het vertrek; men geve het bij voorkeur, boven eenige andere spijs, koude spoelingen; maar in zoodanige gevallen proeven ze zelden eenig voedsel gedurende de hevigheid van den aanval, de behandeling van koorts zal ook in dit geval van toepassing kunnen zijn en het heilzame van het gebruik van pruisisch zuur is zeer groot.

ONTSTEKING VAN HET BORSTVLIES.

Deze ziekte heeft veel overeenkomst met longontsteking en is alleen daarin er van onderscheiden, dat de pols niet zoo onderdrukt, maar hard en vol is. Er openbaart zich dan ook gewoonlijk *pijn* bij het drukken op de zijden. Men wende dezelfde behandeling aan, als wij zoo even vermeld hebben.

BRONCHITIS OF ONTSTEKING DER LUCHTWEGEN.

Deze ongesteldheid kenmerkt zich door eene snelle en tevens moeilijke ademhaling en hijgen; deze drie aandoeningen zijn, wat den aard betreft, eender; doch het verschil bestaat alleen daarin, dat de zitplaats der kwaal eene andere is; de behandeling moet derhalve in vele opzichten gelijk zijn aan die der longontsteking.

ONGESTELDHEDEN DER INGEWANDEN, ENZ.

K O L I J K.

Verschillend van darmontsteking is de kolijk snel in haren aanval en kan gewoonlijk tot een eigenaardigen oorsprong teruggebracht worden b.v. het toedienen van te veel

wikken of groen voeder, eene te overvloedige dronk koud water, als het dier verhit is, of het blootstellen aan koude, na hevige inspanning. Een paard hierdoor eensklaps aangestast, ziet telkens met angst naar de zijden, slaat met de pooten op den grond en naar den buik, gaat op den grond liggen en rolt zich, de zijden zijn daarbij sterk in beweging, en het zweet dikwijls overvloedig. De aanval verdwijnt soms, doch gewoonlijk niet, dan om met meer hevigheid terug te keeren. De pooten en ooren zijn niet doodelijk koud, zoo als dit het geval is bij darmontsteking, en ze zijn niet zoo hevig aangedaan; en het sterkst sprekende verschijnsel is het weldadige, dat er uit stevige wrijving over de ingewanden en drukking op dezelve voortspruit. Ten einde de kramp te stillen of te verminderen, geve men:

Terpentijn	2 oncen
Tinctuur van opium	6 drachm.
Geest van salpeterzure aether	1 once
in 1,1358 Ned. kan ale of gortwater.	

Wanneer men na verloop van $\frac{1}{4}$ uur geene verzachting bespeurt, dan is eene aderlating noodzakelijk; ook moet men het dier rondleiden of op een zachten draf laten gaan, en krotonolie 30—40 droppels, vermengd met $\frac{1}{2}$ drachme terpentijn-olie in 2,2716 Ned. kan warm gortwa-

ter toedienen. Men voege het geneesmiddel bij de helft van het gortwater en nadat hij het gebruikt heeft, kan men het overschot gebruiken om het geneesmiddel door te drijven. Men spuitede lavementen van warm water, met een weinig zout, voorzigtig en bij groote hoeveelheden in. Volgt er in zulke gevallen binnen een half uur geene verzachting, dan moet men altijd de hulp van een deskundige inroepen; houdt echter de aanval op, dan ontdoe men het dier van deszelfs dekken en laat een paar man hem goed opwrijven, aan elken kant een; men drage echter wel zorg het dier aan geen kouden wind bloot te stellen; na het dier vlijtig gewreven te hebben, bekleede men het weder met de dekken, bezorge hem eene goede ligplaats en legge de flanellen zwachtels aan. De oorzaak van den aanval moet voorkomen worden, en daar het dier nu een purgatie zal moeten gebruiken, vermijde men het gebruik van koud water, en geve in plaats van koorn eene warme zemelspoeling.

D A R M O N T S T E K I N G.

Ontstaat gewoonlijk doordien men de pooten of het geheele ligchaam van het paard, terstond na het einde van den arbeid, wast, ten einde

zich de moeite te besparen, om het vuil af te wrijven. Gewoonlijk heeft dit plaats in *Live-reistallen* en bij luije, onwetende stalbedienden; het gevaar, dat hiermede vergezeld gaat, is zeer groot en gewoonlijk heeft het nadeelige gevolg. Zij kan echter ook veroorzaakt worden door plotselingen overgang van hitte in koude of omgekeerd, ook het gevolg zijn van kolijk, of prikkeling der eerste wegen. Zij wordt door huiveringen, opgevolgd door koorts, voorafgegaan, terwijl de ooren en pooten koud zijn, en de pols hevig, snel en kort is, met vermeerdering van pijn, bij drukking, die in plaats van heviger te worden, onbestendig voortgaat, met eene snel toenemende en gevaarlijke verzwakking. De overige verschijnselen zijn zoo als bij kolijk, bestaande in onrustig stampen, kijken naar de zijden en in het rollen over den grond. Derzelfer behandeling moet beslissend zijn, men moet het paard laten, totdat de pols zwakker en voller wordt; ook doe men wel een trekpleister op den buik te leggen, zamengesteld uit spaansche vliegen en terpentijn-olie en men geve het daarbij 20 druppels kroton-olie in ruim een halve Ned. kan lijn-olie. Men wende clijsteren van warm zeepwater, ongeveer 0,23 Ned. pond, opgelost in 4,5435 Ned. kan water, bij groote hoeveel-

heden en herhaaldelijk aan, men wrijve de pooten en ooren met de handen, legge warme zwachtels aan de eerste, en dekke het ligchaam wel toe; daarbij dient men zoo spoedig mogelijk de hulp van een bekwamen veearts in te roepen.

Darmontsteking kan ook uit eene geheel andere oorzaak voortkomen, b.v. het **overmatig toedienen van purgeermiddelen**, alsdan verschilt de behandeling geheel van de boven aangegevene, in zulk een geval geve men eene spoeling, gemaakt van *arrow-root of stijf sel*, en is dit onvoldoende, dan diene men

Tinctuur van opium. . . . . 1 once

toe, of

Kalk . . . . . 1 once

Tinctuur van kina, of catechu . 1 once

Kaneelpoeder . . . . . 2 drachm.

vermeng dit; ook kan men het in dezelfde spoeling toedienen, die ik hier boven aangegeven heb.

Mogt het soms gebeuren, dat de ontsteking veld won, dan kan eene aderlating noodzakelijk worden (maar naar ik meen zelden). Men dekke het paard warm en verwarme de ledematen. Als de hevigheid der verschijnselen geweken is, dan geve men het paard,

Pruissisch zuur (sterkte opgegeven in de Pharmacopoea) . . . . . $\frac{1}{2}$ drachm.

in 1,1358 Ned. kan gewoon warm gortwater en men herhale dit twee maal in de 24 uren.

ZIEKTEN DER NIEREN.

NEPHRITIS OF ONTSTEKING DER NIEREN.

Nierontsteking ontstaat veelal uit een vreemden prikkel op dit orgaan, het zij door het ***misbruik maken*** van *pisdrijvende middelen*, waarvan de stalbedienden, in weerwil, dat ze met derzelve kracht onbekend zijn, zich groote liefhebbers betoonen, of door het gebruik van in den oven gedroogde erwten of muf hooi, of uit de inwerking van koude en natheid op de nieren, of beledigingen van dezen of genen aard, die ontstaan door het laden van een te grooten last op den rug van het dier, of iets anders. De kenteekenen bestaan in koorts, het dier ziet naar de zijden, de achterpooten staan ver uit elkander, herhaalde bewegingen van den staart, pijn bij het omkeeren en bij drukking, vergezeld van het aanwezen eener verhoogde temperatuur. De pis wordt bij kleine hoeveelheden geloosd, is van eene donkere kleur, en dikwerf met bloed vermengd, de pogingen tot lozing gaan van pijn vergezeld, de pols is kort en afgebroken. Bij de behandeling

is sterke bloedontlasting noodzakelijk, eveneens sterke purgeermiddelen, vergezeld van prikkeling der nierstreek, hetzij door heete flanellen lappen of mosterdpappen. Men bedekke het paard warm, zwachtele de pooten en geve het veel drinken, waarbij afkooksel van lijnzaad, tegelijk met de spoelingen. Men drage wel zorg de prikkelende oorzaak te verwijderen.

PISVLOED OF LAUTERSTAL.

Dit ongemak wordt gewoonlijk veroorzaakt door overvloed van pisdrijvende middelen en volgt meestal op nierontsteking. De verschijnselen zijn duidelijk te erkennen aan de groote hoeveelheid pis, die er wordt afgescheiden; en het geneesmiddel bestaat in het toedienen van een purgeermiddel en zamentrekkende middelen met verdoovende verbonden. Wortelen zijn een nuttig en gepast voedingsmiddel.

ONTSTEKING DER PISBLAAS.

De oorzaak van dit verschijnsel is gewoonlijk het aanwezen van steenen of eenig andere prikkel; de behandeling komt overeen met die der nierontsteking, met toevoeging echter van het drinken van lijnzaad-afkooksel.

Zoo de hals van de blaas aangedaan is, zal de hoeveelheid pis klein zijn en bij herhaling geloosd worden. Sterke aderlatingen worden alsdan vereischt, en men geve een pil zamengesteld uit:

Calomel . . . . . 1 drachm.

Poeder van opium . . . . . 1½ drachm.

Lijnzaadmeel . . . . . 5 drachm.

Men voege er genoeg salep bij om het eenematige gebondenheid te geven.

Ik heb deze verschijnselen waargenomen bij een paard dat uitgediend had; zij werden weggenomen door het gebruik van het navolgende, dat toegediend werd in den vorm van poeder, tusschen de zemelspoelingen.

Poeder van gentiaan . . . . . 4 drachm.

„ „ kamille . . . . . 3 drachm.

„ „ opium . . . . . ½ drachm.

Zoodra de toestand van het dier verbeterde, hielden al deze verschijnselen op.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

ZIEKTEN VAN HET WATERVAATSTELSEL.

DE WORM.

De worm is eene ziekte der watervaten of die buizen, welke de tot voeding gediend hebbende vloeistoffen opnemen en weder in het bloed voeren. Deze ziekte verschijnt gewoonlijk aan den voorarm, volgt altijd den loop van eene ader; soms ook aan den schouder, de achterpooten of het geheele ligchaam. De kenteekenen van de wormziekte zijn een aantal puisten of knobbels in de lengterigting van het ligchaamsdeel; deze puisten of knobbels zijn ontstokene watervaatklieren. Deze ziekte doet zich ook wel voor onder het eensklaps opzwellen van een achterpoot, vergezeld van eene aanmerkelijke temperatuurs-

verhooging van het deel en moeilijkheid om hetzelfde te bewegen; alhoewel deze ziekte niet ongeneeselijk is, gaat ze toch dikwerf over in

DEN KWADEN DROES.

Deze herkent men aan eene ontlasting van stof uit een der neusgaten, of ook wel uit beide te gelijk, van eene lichte kleur en meer doorschijnend dan de stof, die bij eene gewone verkoudheid voor den dag komt. Deze stof is ook taaijer en kleveriger en loopt aanhoudend uit de neusgaten, de kwade droes komt overeen met kropzeerigheid (scrofula) bij den mensch. Wanneer de ziekte verder voortgegaan is, wordt deze stof dikker, er is geen hoest bij, terwijl de onderkaasklieren beginnen op te zwellen. Gewoonlijk kan men alsdan etterende plaatsen in de neusgaten ontdekken, en de vliezen, die deze deelen overdekken, bezitten alsdan eene donker purperroode kleur of eene loodkleur, die verre van de gewone roode kleur van een gezond neusgat afwijkt. Zoodra men het aanwezen van een dezer verschrikkelijke ziekten veronderstelt, zondere men het aangestoken paard af, en stelle het onder de behandeling van een bekwaam veearts; doch dikwijls is het de vraag, of het

dier de kosten der genezing waard is. Evenwel ik geloof, dat beide gevallen te genezen zijn, daar ik er sommige onder de behandeling van Prof. SPOONER op de koninklijke veeartsenij-school waargenomen heb.

NEGENDE HOOFDSTUK.

GEBREKEN EN ONGEMAKKEN, DIE DE VOORSTE LEDEMATEN AANDOEN.

Ik heb eene noodzakelijke beschrijving der ziekten, die de voornaamste levenswerktuigen aandoen, opgegeven, welke ik hoop, dat, zoodra deze voorkomen, men dezelve zal kunnen te regt brengen, en tevens de aanwijzingen aan de hand gedaan, die voldoende zijn om het lijden van het dier te verligten, tot dat men geneeskundige hulp verkrijgen kan; daarom ga ik nu over tot de beschouwing dier kwalen en ongevallen, welke de ledematen aandoen, die én door de groote voorbeschiktheid om door uitwendige oorzaken beleedigd te worden, én door de drukking, die ze doorstaan, gewoonlijk aan letselen onderworpen zijn.

DE SCHOUDER.

Kreupelheid in dit deel ontstaat naar mijne meening alleen door eene onmiddellijke beleediging b. v. een slag, val of iets dergelijks; men kan zich hiervan het best overtuigen door de spieren van den schouder in beweging te brengen, dat men bewerkstelligen kan door den voet op te ligten en dezen naar voren te brengen, welke beweging het dier van pijn zal doen ineenkrimpen, als dit deel aangedaan is; zoo ten minste het dier loopt, sleept het de toon steeds langs den grond, en heeft de kreupelheid al eenigen tijd bestaan, dan zal de hoof aan dien kant aan het toongedeelte meer zijn afgesleten dan de hoof van den anderen kant. Wanneer het dier op stal met den poot op den grond staat, zal de toon alleen op den vloer rusten, in plaats van de geheele vlakke van den voet, zoo als dit gewoonlijk plaats heeft. De genezing kan verkregen worden door rust, verkoelend voedsel, oplettendheid op de spijsverteringsorganen, enz. enz.

KREUPELHEID IN DEN POOT

is dikwijls het gevolg van verschillende oorzaken, onder anderen vorming van been, hetgeen veroorzaakt, dat er een zoogenoemd

SCHEVELBEEN

ontstaat; b. v. aan den buitenkant door een slag of eene uitwendige belediging; aan den binnenkant door het schoppen van den poot zelf van het dier, of gelijk dikwerf het geval is, door drukking. Het aanwezen van eene belediging aan den binnenkant verklaart zich door dat het meer bepaald onder het zwaartepunt gelegen is, en daar het een grooter gewigt te verduren heeft, dan het in staat is te dragen, scheidt de natuur eene grootere hoeveelheid beenstof af, om dat gedeelte te versterken, welke prikkelt en pijn veroorzaakt, daar deze als een vreemd ligchaam werkt en het paard, gedurende het tijdsverloop van derzelve wording belemmert. Mijne eigene waarneming brengt mij op het denkbeeld; dat door het slaan van het dier tegen dat gedeelte, de ongesteldheid het meest veroorzaakt wordt. Maar dit is echter eene zaak van weinig belang. Zoo echter de verbeening maar niet voortgaat, noch de beweeglijkheid van een band of pees belemmert, veroorzaakt dit ongemak zelden kreupelheid en is deszelfs aanwezen van weinig belang; maar daar deze toch dikwijls kreupelheid veroorzaakt is de genezing er van toch noodzakelijk, welke op de volgende wijze kan plaats hebben: men legge er, na eerst het haar

weggeknipt te hebben, eene verzadigde oplossing van in warm water opgelost zout op, die men er met een compres gedurende 2 a 3 dagen moet ophouden, terwijl men zorg draagt om alles zoo warm mogelijk te houden, hierna pappe men dit gedeelte, en legge er een trekpleister op, na eerst de aangrenzende deelen *met vet besmeerd te hebben*, ten einde te voorkomen, dat de pleister eenig ander deel aandoe, dan dat, waar de beenvorming plaats heeft. Eene goede pleister hiervoor kan zamengesteld worden uit:

Sterke kwikzalf . . . . . 3 oncen

Poeder van spaansche vliegen . . . 1 once

Olijfolie . . . . . 1 drachme

Kampher . . . . . 5 drachmen

goed dooreen gemengd. Nadat de uitwerkselen van de trekpleister verdwenen zijn, wende men, bij aldien het beenuitwas aanwezig bleef, eene zalf aan, toebereid uit:

Sterke kwikzalf . . . . . 1 once

Kamfer . . . . . 2 drachmen

Jodium . . . . . 1 drachme

Braakwijnsteen . . . . . $\frac{1}{2}$ drachme

dooreen gemengd; waarmede men de plaats goed inwrijve.

VLOTGALLEN

Worden het best genezen door *rust, trekpleisters en ook door branden*; maar aangezien deze middelen nog al sterk zijn en ten minste het dier voor eenigen tijd het werken beletten, behoeft er niets anders gedaan te worden dan het volgende te gebruiken, te weten:

Zalf van zeep . . . . . 1½ once
 Geest van terpentijn . . . . . 6 drachmen
 Ammonia liquida . . . . . 6 drachmen
 goed dooreen gemengd. Of men houde er een zwachtel om, die aanhoudend met het volgende nat gemaakt wordt.

Salmiak . . . . . 1 once
 Gekamferde wijngeest . . . . . 3 oncen
 Water . . . . . 1,1358 Ned. kan
 Eerst wanneer deze middelen niet helpen, gamen, zoo het noodzakelijk is, over tot het branden of aanwenden van den trekpleister.

SCHEUREN OF BARSTEN.

Wanneer een paard scheuren of barsten in de huid der kniebuiging krijgt, moet men dadelijk deze deelen baden met warm water, ten einde alle onreinheid te verwijderen. Wanneer het niet tot het gewricht is doorgedrongen,

wende men eene pap aan, zamengesteld uit lijnmeel en water, waarbij men na dezelve tot een dik deeg gemaakt te hebben, wat olie of ongezuuten reuzel voege, om dezelve verzachtend te maken. Ten einde dit doelmatig te verrigten, trekke men het bovenste gedeelte van eene kous over het deel aan, en na dezelve beneden de knie vast gemaakt te hebben, doe men deze, nadat de pap er in gedaan is, van boven eveneens digt. Dit zal de ontsteking voorkomen en de pap moet er gedurende 24 uren op blijven, na het wegnemen van deze, wassche men het deel goed en ontdoe hetzelve van het vet der vorige pap, vervolgens legge men er zemelenpap op, die bevochtigd is met Goulard's extract, of

Goulardwater	2 oncen
Wijngceest	2 oncen
Gedisteleerd water	1,1358 Ned. kan

Men bevochtige de pap daarmede tot alle verhitting en opzwellling geweken is, en daarna wende men een prikkelend middel aan, om den haargroei te bevorderen, b. v.

Hars	4 oncen
Was	1/2 pond
Gewone terpentijn	6 oncen

Men *smelte* dit boven een zacht vuur, daarbij zorg dragende, dat de terpentijn niet ontvlamme, vervolgens voege men er 2 oncen fijn gepoederd

spaansch groen bij, die men er goed ondermengen moet, en ten einde het tot het gebruik geschikt worde, moet men het door een wollen doek gieten. Dit is eene goede zalf voor scheuren of barsten in de huid der knie. Men kan ook nemen:

Helsche steen	15 greinen
Gedisteleerd water	1 ons

Na het opgelost te hebben, wende men dit dagelijks aan; door deszelfs zwarte kleur zal het teeken der kale plekken minder zichtbaar worden, en het middel tevens den haargroei bevorderen.

Is evenwel de wond tot het gewricht doorgedrongen en vloeit er eene *olieachtige vloeistof* uit, nadat de wond schoongemaakt is, dan gebruike men eene pap van lijnmeel, zooals boven vermeld is, gedurende 12 uren, waarna men de wond moet trachten te sluiten door het aanwenden van een heet ijzer en daarop de pap vernieuwen. Is dit echter niet voldoende, dan *doe men het uitloopen van het vocht door drukking ophouden*, of door nog eens het ijzer aan te wenden; na dit gedaan te hebben en wanneer de verhitting en ontsteking geweken zijn, behandelde men de knieën, zooals ik boven heb aangegeven; of met:

1 deel terpentijnolie en
3 deelen olijf- of palmolie.

Door het wrijven met de hand of het borstelen, zal de haargroei op de knieën bevorderd worden.

VERREKKINGEN.

Onder de menigvuldige ongevallen, waaraan de paarden onderworpen zijn, zijn er geene meer algemeen en nadeeliger in gevolgen dan verrekkingen, noch die meer in jagt- of renstallen voorkomen, en zelden op een wetenschappelijken grond behandeld worden, als door den veearts. De gewone behandeling bestaat in onmiddelijke aanwending van sterk prikkelende middelen. Paarden verrekken zich maar al te vaak door de laakbare hevigheid, waarmede ze worden aangedreven, door ze ten toppunt van snelheid eenigen tijd te doen galopperen, en dit is zelden, ja bijna nimmer noodzakelijk, zelfs niet bij het afrigten van een renpaard, ten zij voor een proefrid.

De verschijnselen zijn duidelijk genoeg, zoodat het overbodig is er eene verklaring van te geven; het eerste wat men doen moet is, dat men het paard rustig laat. Is de belediging van ernstigen aard, dan bewerkstellige men eene bloedontlasting uit de hals- of voetader, daarop gebruike men eene pap, zooals boven vermeld is bij de belediging der knieën, en laat deze er gedu-

rende den tijd van 24 uren op, daarover leggen men groote koolbladeren heen, en bedekke het geheel met zwachtels. Indien het beschadigde deel niet te pijnlijk is, kan men geen beter middel aanwenden, dan de koolbladeren alleen, met een warmen zwachtel, die nat gemaakt is voor het aanleggen derzelve. Na het wegnemen van de pap, wassche en zuivere men de deelen voorzigtig en men wende verkoelende en uitwasemende oplossingen aan, deze zijn zoo talrijk en alle zoo gelijksoortig en goed in uitwerkselen, dat de keus niet beperkt is, welke men nemen zal.

Neem		of
Acetas zinci 1 deel .	Sneeuw .	}
Water . . . 5 " .	Wijngceest	
van elk gelijke deelen.		

goed dooreen gemengd. Dit is zeer verkoelend en kan des winters gemakkelijk gebezigt worden.

of		of
Sneeuw . . .	van ieder gelijke deelen .	}
Keukenzout		
Aluin . . . 1 deel Water 16 deelen		

goed dooreen gemengd.

of		of
Goulardswater	van elk 4 drachm.	}
Wijngceest . . .	Water . . .	
1,1358 Ned. kan		

goed dooreen gemengd.

Men gebruike de eene of de andere van de aangegevene middelen, naar gelang hunne gemakkelijke verkrijgbaarheid of het verkiezen van den persoon, die het wil aanwenden; maar het zoude zeer ondoelmatig zijn verkoelende mengsels te gebruiken, en daarbij een warme zwachtel aan te wenden, die zoo naauw aansloot, dat ze pijn veroorzaakte en bijgevolg een heviger graad van ontsteking, dan reeds aanwezig was, en welke door de oplossingen kan weggenomen worden, te weeg bragt. Ten dien einde moet men een zwachtel van gemsenleder aanwenden, van oud linnen of calicot, welke men los moet aandoen, en voortdurend nat houden; het is beter, *dat men dezelve geheel verwijdere, dan ze droog en hard te laten worden*; het is ook verkieselijker dezelve tegen den avond weg te nemen. Na de oplossing (een uit de boven gegevene lijst) eenigen tijd gebruikt te hebben, en de temperatuursverhooging, de weekheid, en de zeerheid der beleedigde plaats geweken is, is het aan te raden, wanneer de beleediging van ernstigen aard geweest is, dat gedeelte van een pleister te voorzien; overigens late men de rust de genezing voltooijen.

Is de beleediging van geen ernstigen aard, dan gebruike men een tamelijk gelijkmatig *sluitende zwachtel, die drukking veroorzaakt boven*

de vetlok, waarvan geene winding nauwer zijn moet dan de overige, daar het dan ontwijfelbaar opzwellung ten gevolge moet hebben en schadelijk wordt. Het is doelmatig met de hand te wrijven, terwijl men mede een prikkelend middel aanwendt, zooals het volgende:

Salmiak	1 ounce
Salpeter	1 ounce
Water	0,5679 Ned. kan

Men late het eenigen tijd staan, nadat het bereid is, en dan legge men het door middel van een goed sluitenden en behoorlijk vastgemaakten zwachtel er op, die nat gemaakt is, zooals boven aangegeven is, of men neme:

Salmiak	1 ounce
Azijn	8 oncen
Kampher Spiritus	1½ ounce

Dit kan men voorzigtig inwrijven en daarna met een zwachtel aanwenden. Of men neme:

Eene oplossing van Acetas ammoniae (Spiritus Mindereri)	4 oncen
Wijngeest	5 oncen
Water	0,5679 Ned. kan

Dit gebruike men evenals het voorgaande, nadat men hiermede is voortgegaan, op de wijze hierboven aangegeven, kan men den zwachtel af laten en het beschadigde deel inwrijven met eene zelf zamengesteld uit:

- Zeep . . . . . 1 once
 Tinctuur van spaansche vliegen . 1 drachme
 doorengemengd tot een smeersel. Of
 Zeep . . . . . 1 $\frac{1}{2}$ once
 Terpentijn . . . . . 6 drachmen
 Ammonia liquida . . . . . 6 drachmen
 doorengemengd tot een smeersel. Of
 Kamfer . . . . . 8 drachm.
 Tinctuur van spaansche vliegen . 2 drachm.
 doorengemengd tot een smeersel. Of
 Geest van ammonia . . . . . 3 oncen
 Kampher . . . . . $\frac{1}{2}$ once
 Wijngeest . . . . . 8 once
 Witte zeep . . . . . $\frac{1}{2}$ once
 Rozemarijnolie . . . . . 3 drachmen
 doorengemengd tot een smeersel. Of
 Poeder van spaansche vliegen . 1 once
 Terpentijnolie . . . . . 1 drachme
 Olijfolie . . . . . 10 oncen.
 Of
 Jodium . . . . . 1 once
 Zeep . . . . . 6 oncen
 Ammonia . . . . . 1 drachme
 Blijft er nog eenige verdikking aanwezig, dan
 wrijve men in met:
 Joduretum potassii . . . . . 1 once
 Jodium . . . . . 3 drachmen
 Reuzel of olijfolie . . . . . 8 oncen

Of

Terpentijnolie	2 oncen
Kamfer	1 once
Overgehaalde wijngeest	1,1358 Ned. kan
Ammonia liquida	0,2839 Ned. kan

Dit is de oude opodeldoc.

Of

Terpentijnolie.	2 oncen
Olijfolie	8 oncen

Of

Jodium.	1 drachme
Zachte kwikzalf.	1 once
Kamfer	2 drachmen
Braakwijnsteen	1/2 drachme

dooreen gemengd.

Indien de huid, door het gebruik van een der hier bovenstaande middelen, werd aangedaan, stake men het gebruik derzelve voor eenigen tijd, na verloop van dezen moet men de behandeling weder opvatten en er mede voortgaan tot de genezing voltooid is. Bij het gebruik van deze middelen, voege men dat van koolsbladeren des nachts, *behalve wanneer de huid aangedaan is*, een dosis of twee purgeermiddelen zullen het paard koel houden en de aangroeiing van te veel vet voorkomen.

Breuken van het ligamentum suspensorium

enz. enz. vereischen van het begin af aan de hulp van een bekwamen veearts, het minste verzuim of tijdverlies, met het inwinnen van raad, zal alleen de zaak verergeren; is er echter geen veearts bij de hand, dan neme men de toevlugt tot *algemeene regelen*.

ROTSTRAAL.

Dit ongemak is het gevolg van verwaarloosde stalreiniging en neemt meestal zijn oorsprong uit onreinheid; wordt de ziekte erger of begint deze zich te verheffen, dan gebruike men eene zalf van:

Teer	1 ounce
Terpentijnolie	20 druppels
Reuzel.	1 ounce

meng dit goed dooreen. Men besmere een stuk werk met deze zalf en drukke het met een mes of eenig ander instrument goed tusschen de openstaande plaatsen van de straal. Een zeer geschikt middel bestaat in het uitstorten van een weinig creosoot op die plaats, vervolgens legge men er teer en werk op, op dezelfde wijze als boven vermeld is. Ook kan men eene zeer goede zalf zamenstellen uit:

Teer	$\frac{1}{2}$ pond
Palmolie	$\frac{1}{4}$ dito

welke men over een zacht vuur smelte en er dan voorzigtig bijvoege:

Zwavelzuur . . . . . $\frac{1}{2}$ once
vermeng het, en giet er omzigtig

Terpentijnolie . . . . . $\frac{1}{2}$ once
bij, wanneer alles wel verkoeld is, kan men het ten gebruike aanwenden.

BEDEKKING DER ZOOL.

Na de gewone wijze van bedekking met koemest, zoo niet boven dezelve, verkieze men die met nat werk, in genoegzame hoeveelheid om de geheele zool te bedekken, en daar vastgemaakt door middel van twee houten spalkjes, die aan beide kanten onder het ijzer bevestigd worden. Het nadeel dat men van vilten zolen heeft, is, dat deze gedurig uitwijken en niet genoeg sluiten, behalve, dat ze oneindig veel kostbaarder zijn dan werk, en de last om ze voor den voet van elk paard van pas te moeten maken. Men kan verkoelende middelen op de zool aanwenden door middel van werk.

Het met den poot naar den grond wijzen in den stal is altijd een teeken, dat er bij het paard eenig ongemak schuilt en het zich niet op zijn gemak bevindt. Men neme dan het ijzer weg, doe onderzoek naar steengallen, en zijn deze niet aanwezig, maar is de voet heet en droog, dan legge men een pap aan van:

Lijnmeel	1/2 pond
Zemelen	1 pond
Reuzel	1/2 pond

en genoeg kokend water om er eene zekere gebondenheid aan te geven. Na de aanwending, bevochtige men het, en laat het er een geheel nacht opleggen. Men drage voor zulk een paard bijzonder zorg, door de pooten elken nacht met werk te voorzien en des daags natte omslagen over de kroon te leggen, daarbij zorg dragende de ijzers op zijn tijd te doen veranderen.

KNEUZING VAN DEN VOET.

Hiertoe wende men de vorige pap aan met bijvoeging van teer of azijn.

HET STRIJKEN OF AANSLAAN.

Niettegenstaande het naauwkeurigste maaksel van het schoeisel voor jagtpaarden, zal het dier echter tusschen beide op zijn voorhiel trappen, bij het springen of bij het jagen; en zoo dit plaats heeft, dan snijde men, nadat het paard te huis gekomen is en na den voet goed schoongemaakt te hebben, de losse kanten af en bezige *tinctuur van arnica* zoolang men nood-

zakelijk acht, daarbij zorg dragende, dat er geen vuil aankomt, als het paard uitgaat, door middel van een lap met teer of wat beter is, met *hoefzalf* besmeerd.

Deze zalf wordt zamengesteld uit:

Bourgondische pik	} van ieder gelijke deelen
Gele was	
Reuzel	

zamen gesmolten op een zacht vuur.

Men gebruike dit voor de voeten, als het dier uitgaat en is veel meer te verkiesen dan de gewone smeer of olie van welke soort ook. Wanneer echter de wond slecht staat en het weder ongunstig is, zal de boven genoemde tinctuur spoediger genezing bewerkstelligen dan eenig ander middel. Kan men deze niet verkrijgen, dan gebruike men een weinig *Friar's balsem*, of eene tinctuur zamengesteld uit:

Grof gepoederde kaapsche aloë	2 oncen
» » myrrhe	1 once
Spiritus	1,1358 Ned. kan
Water	0,5679 Ned. kan

men mengte dit te zamen en laat het 14 of 15 dagen staan, daarbij zorg dragende het dikwerf te schudden, waarna men de vloeistof filtereere en voor het gebruik beware.

BROOSHEID DER HOEVEN.

Zoo men deze aantreft, heeft men eene groote ongesteldheid te vreezen en men dient er de grootste zorg en oplettendheid aan te wijden; inzonderheid besmere men ze dagelijks met de opgegevene hoefzalf. Van zulke voeten moet men 's nachts de zolen bedekken en over dag met omslagen beleggen, en in weerwil van al onze zorg, bij de behandeling van dit gebrek, kan eene enkele overspanning of *een verkeerde stap* aanleiding geven dat er een

K W A R T I E R V O E T

ontstaat. Is de barst of scheuring van den hoef *zeer oppervlakkig en niet door de hoornzelfstandigheid des hoefs doorgedrongen*, dan moet men dezelve *tot den bodem toe uitsnijden* en het uitgeholde gedeelte met hoefzalf opvullen, waarover men een *naauwsluitenden* breeden band ter ondersteuning moet aanleggen, die te voren *met pik besmeerd* is, terwijl men eene dwarsche groeve of insnijding met een heet ijzer boven en beneden de scheur make, ten einde deszelfs voortgang te stuiten. Is de belediging erger, dan kan dezelve alleen door een deskundige geschikt behandeld worden.

S T E E N G A L L E N .

Steengallen ontstaan gewoonlijk *door drukking van het ijzer* op den hoef en daar deze er de oorzaak van is, moet men dezelve verwijderen om de genezing te bewerkstelligen; het beste is de plaats der steengallen tot het leven toe uit te snijden. Voor eene plaatselijke aanwending neme men werk in sterk azijnzuur gedoopt, vervolgens oversmeerd met pik of teer ten einde het eenigzins blijve vastkleven; de steengallen zijn, zoo als gewoonlijk het geval is, de schuld van den smid.

D E S T E E K .

Wanneer een paard in het leven van den voet gewond is, dan make men na den doorn of nagel, die in de poot is, er uitgehaald te hebben, het geheel voorzigtig open met een mes of penne-
mes en giete op de wond eenige druppels creosoot of Friar's balsem, of de hierboven aangegevene aloëtinctuur, vervolgens bedekke men het met een wiek werk in dezelfde zelfstandigheid gedoopt, smere er een weinig teer op, waarover men eenige spaantjes hout aanbrengt, die aan weërskanten onder het ijzer moeten vastgemaakt worden. Na dit verrigt te hebben, wikkele men den geheelen

voet in een pap, die boven de kroon wordt vastgemaakt, dat men met elke soort van voetpap doen moet. Men onderzoeke altijd nauwkeurig, of er ook steengruis of vuil in de wond geraakt is, want was dit aanwezig en sloot de wond zich daarop, dan zoude het er van boven aan de kroon uitzweren en alsdan zoude er ten minste 6 maanden benoodigd zijn om eene genezing te bewerkstelligen.

HET HOEFBESLAG.

De verrigtingen van den voet zijn van zoo-veel gewigt, dat zij bijna de oplettheid van ieder paardenkenner vereischen, en eigenlijk op zich zelf reeds een onderwerp van studie uitmaken moesten. Verscheidene mijner lezers echter zijn misschien niet in de gelegenheid zulks te doen, en daar de kennis, welke zij veelal vereischt, bestaat in de ervaring, die zich elken dag voordoet, zal ik trachten eenige weinige wenken aan te geven, die ik hoop, dat nuttig zullen zijn. De ijzers van een paard moeten gewoonlijk elke drie weken verwijderd en vernieuwd worden, daar in deze tijdsruimte de hoof zoo gegroeid is, dat deze het schoeisel bijna geheel bedekt en dit in de hoornachtige zelfstandigheid van den hoof indringt, zoodat,

wanneer dit niet werd voorkomen, het paard zeer veel kans had om kreupel te worden. Bij het beslaan van een paard dient men den hoef-smid (als die ten minste zoo onwetend is, dat men hem inlichtingen geven moet) te bevelen, *dat hij den kling van elken nagel afzonderlijk afneme en ze een voor een uit te trekken*, en niet met hunne gewone ruwheid het ijzer af te rukken, even als of zij vergaten, dat zij een levend schepsel onder handen hadden. Na het ijzer afgenomen te hebben, doe men de zool netjes besnijden, zoodat deze in dien staat het best voor de beweging geschikt is, behalve in die gevallen, waarin de hoef week en zwak is, daar men dan beter doe dezelve ongeschonden te laten. Na de randen goed rond en gelijk gemaakt te hebben, doe men de steunsels een weinig lager maken dan de randen, om de drukking van het ijzer te voorkomen, maar laat dezelve niet tot de hielen worden afgesneden. In de straal moet men niet snijden als alleen om de doode losse kanten weg te nemen. Men gedooge ook vooral niet om de hielen te kwetsen, echter zorge men dat deze ook niet te lang neêrgroeijen. Men lette wel op de tusschenruimte tusschen de steunsels en den wand uit te snijden, ten einde de drukking van het ijzer te voorkomen, waaruit steengallen ontspruiten, en

deze voorzorgen moeten vooral naauwlettend in acht genomen worden waar reeds steengallen aanwezig zijn. Wanneer de voet tot het beslaan is voorbereid, zorg men dat het ijzer gemaakt worde om aan den hoef te passen, *en geenszins de hoef naar het ijzer gedwongen worde*, zoo als maar al te dikwerf het geval is. Ook moet het ijzer niet te zwaar zijn en hoe kleiner de spijkers, waarmede het ijzer toch stevig bevestigd kan worden, hoe beter. Zeven nagels zijn gewoonlijk voldoende en daar de binnenkant van den voet het meeste gewigt te dragen heeft, en de uitzetting daar het grootste is, moet men geen spijker aan den binnenkant te dicht bij de verzenen slaan, want hoe vrijer hoe beter. Ik verbeeld mij, dat hoefsmeden over 't algemeen eene groote fout begaan met het slaan op den spijker als deze er reeds goed in is, want door dit te doen, maken zij deze lossen en behalve dat beledigen zij door die herhaalde hamerslagen den voet, welke grap geheel en al kon voorkomen worden, *indien de koppen der nagels geschikt waren voor de groeve, waarin deze passen moeten*. Het ware ook beter als de klingen der nagels sterk gemaakt werden en zoo, dat ze goed hielden, beter dan dat men ze goed doe vasthouden door den voet te naauw in een te dringen. De rasp mag niet hooger

op gebruikt worden dan de klingen, *daar dit de hoornachtige zelfstandigheid, die naar beneden groeit, te veel verzwakt.* Sommige werklieden maken van dit middel gebruik *om hunnen slechten arbeid te verbergen*, door den voet een goed aanzien te geven voor een ongeoeffend oog. Men moet het ijzer volmaakt glad en sluitend maken, vooral daar, waar het in aanraking met den hoef is.

De gewone vorm van een hoefijzer is zoo goed als wenschelijk is. Ik heb te voren reeds ter loops over het belang van dit onderwerp gesproken en ik moet het hier bij laten, daar het onmogelijk zou zijn in eene verhandeling als deze, in eene zoo volledige beschouwing te treden, als het gewigt der zaak vereischt. Zoo men derhalve eenig narigt verlangen mogt, dan zoeken men die in de veelvuldige wetenschappelijke en volledige anatomische geschriften van de leden der veeartsenijkundige faculteit. Ik wil echter nog eene aanmerking maken, die betrekking tot de achterijzers van een jagtpaard heeft. Deze make men niet zoo groot dat ze tot aan de toon reiken, maar een halve Eng. duim *korter* en afgerond ter voorkoming van het aanslaan tegen den voorpoot, dat somtijds, vooral bij het springen, plaats heeft. Aan ieder achterijzer make men een kalkoen aan den buitenkant, ten einde het dier bij het springen meer

steun op den bodem hebbe. En, opdat hierdoor de tred van den voet niet ongelijk worde, geven men een veerkrachtigen rand aan den binnenkant, die in hoogte met de kalkoen overeenkomt. Het gevaar van snijden wordt door dit laatste grootendeels voorkomen.

Mijne oplettendheid is na het schrijven van het voorgaande door een mijner vrienden gerigt op een bewonderenswaardig schoeisel uitgevonden door den Hr. HOME, Veearts bij de koninklijke lijfwacht, ter voorkoming van het slepen op een houten vloer. Ik was zoozeer door de schoonheid en eenvoud van dit schoeisel getroffen, dat ik verzocht om met den uitvinder kennis te maken, ten einde zijne toestemming te vragen om zijne uitvinding te vermelden en na te gaan of dit schoeisel goed voldoen zoude, daar dit de eenige waarschijnlijke tegenwerping zoude zijn, die er tegen ingebracht kon worden. Ik zag in de smidse van de kazernen een groot aantal oude hoefijzers, die van tijd tot tijd waren afgenomen; maar kon er geen aantreffen, die de steunkracht verloren hadden, alhoewel ze door zware paarden van het regiment der lijfwacht gebruikt waren, voor welke men ze sedert eenigen tijd heeft aangeschaft.

Het grondbeginsel van den Hr. HOME, volgens hetwelk onder zijn toezigt alle schoeisels ver-

vaardigd worden, is mijns inziens, niet alleen het meest nauwkeurige, maar ook het meest sierlijke en het ijzer is voor ren- en jagtpaarden beter geschikt dan het ouderwetsch model. Het model waarvan ik nu spreek en de wijze waarop het wordt aangehecht, komt meer met mijne te voren uitgedrukte meening overeen dan dat, hetwelk door sommigen aangewend wordt, en het was dan ook dit, dat bij het eerste gezigt mijne aandacht zoo sterk tot zich trok. Ik geloof dat het schoeisel, uitgevonden om het slepen op een houten plaveisel te voorkomen, *volmaakt* aan het oogmerk beantwoordt, en deze meening is gegrond, zoowel op hetgeen ik bij ondervinding gezien heb, als op de getuigenis van den Hr. HOME, die mijns inziens wijselijk het octrooi voor zich zelf behouden heeft, het heet de "*Life Guard Anolistic Shoe,*" eerstens, tot eer van zijn regiment, en ten tweede om deszelfs eigenaardige eigenschappen. Ik kan deze beschouwing niet eindigen zonder den Hr. HOME mijnen dank betuigd te hebben voor de moeite en beleefdheid, die hij aan den dag gelegd heeft, door mij alle mogelijke onderrigt ten dezen opzichte te geven, en voor de gunst mij verleend, om betrekkelijk het schoeisel iets te zeggen, daar hij zelf van plan is er eene verhandeling over in het licht te geven.

TIENDE HOOFDSTUK.

ONGESTELDHEDEN EN GEBREKEN DER ACHTERSTE LEDEMATEN.

De achterste ledematen des paards zijn evenzeer aan beledigingen onderhevig als de voorste, en verrekkingen enz. enz. moeten op dezelfde wijze behandeld worden als die, welke in het vorige hoofdstuk besproken zijn, behalve wanneer er eene eigenaardige kwetsuur plaats grijpt.

Het spronggewricht of de wade is inzonderheid veel onderhevig aan beledigingen of ongemakken; onder deze telt men:

DE HAZENHAK.

Deze ontstaat uit eene beschadiging veroorzaakt aan den band, die het gewricht van achteren verbindt en wordt gekenteekend door eene

opzwellling van die plaats. Een paard kan volmaakt gezond zijn en eensklaps na eene hevige beweging kan er soms zulk eene verrekking ontstaan. Gebeurt dit, dan plaatse men een ijzer met hooge hielen aan den voet van den poot, waar het ongemak aanwezig is, *opdat de hiel goed opgeligt en daardoor het deel buiten beweging gebragt worde*. Na dit verrigt te hebben, gebruike men verkoelende mengsels en als de hitte een weinig verdreven is, verwijdere men het haar, opdat de trekpleister, die men moet aanwenden, ongehinderd werken kan. Wanneer dit gedeelte door de werking van den trekpleister bijna hersteld is, dan gebruike men aanhoudend het laatste recept, opgegeven onder het opschrift »verrekkingen» in het vorige hoofdstuk, welke middelen de genezing zullen voltooijen. Men drage ook zorg de hiel, welke opgeligt is niet te spoedig te verlagen, noch werk van het dier te eischen, voor er een geruimen tijd verstreken is. Wanneer het paard weder in staat is zijn werk te doen, zou ik aanraden de hiel van den anderen poot op eene gelijke hoogte met die van den beschadigde te brengen, en het dier dan allengs de hielen laten afslijten, opdat deze aldus langzaam tot eene geschikte hoogte komen.

DE DIKKE HAK OF SCHIJTHAK.

Deze komt gewoonlijk voort uit onmiddellijk aangebragt geweld, hetzij door de punt van den hak met schoppen of slaan te beledigen; is dit het geval, dan behandele men deze met verkoelende mengsels en wrijfve ze telkens met de handen, waarbij men prikkelende middelen aanwende; treffen echter deze middelen geen doel, dan moet men trekpleisters aanwenden.

W A A I G A L L E N.

Ontstaan door harden arbeid, zijn overeenkomstig met vlotgallen en vereischen dezelfde behandeling.

V E R R E K K I N G E N.

Moeten even als die der voorpooten behandeld worden.

B L O E D- O F A D E R S P A T.

De naam bloedspat of aderspat is ten onregte voor deze kwaal in gebruik, omdat men zich verbeeldde, dat het eene zieke ader was, dit is echter geenszins het geval, daar het eene eenvoudige ontsteking der slijmbeurzen is, gelijk-

soortig met die, welke zich bij gallen voordoet. Door drukking verhinderen zij den bloedsomloop, hetgeen aan de ader het voorkomen geeft als of deze de zetel van het ongemak ware. Een paard, dat met spatten is aangehaald, wordt gewoonlijk kreupel en vereischt branding en rust om daarvan genezen te worden.

B E E N S P A T T E N .

De beenspat is eene uitgroeiing van been of exostosis, welke vergeleken kan worden met het schevelbeen, en even als dit veroorzaakt is door eene onnatuurlijke drukking. Bij deszelfs eerste vorming zal er verhooging van temperatuur en kreupelheid aan dat deel ontstaan, en men moet het paard het werk laten staken, eene purgatie geven en spoeling tot voedsel; men legge verkoelende mengsels, door middel van een zemelenpap, die in het been van eene kous geplaatst is en boven en onder het gewricht is vast gemaakt, onophoudelijk aan; zoodra de hitte eenigzins geweken is, gebruike men een sterk trekkende pleister, zamengesteld uit het navolgende:

Sterke kwikzalf	3 oncen
Poeder van spaansche vliegen	1 once
Kamfer (in eenige droppels wijngeest op-	

gelost) . . . . . 5 drachmen

Olijfolie . . . . . $\frac{1}{2}$ once

dit goed doorengemengd. Men smere het deel er goed mede in en hernieuwe het na den tijd van drie weken of eene maand. Nadat het met de pleister op een goede hoogte gekomen is, kan het noodzakelijk zijn een heet ijzer aan te wenden om de genezing te voltooijen.

GE BAR STEN H IE L E N .

Dit ongemak ontstaat doorgaans uit natheid en koude en is tot schande voor iederen stalbediende in wiens stal het voorkomt. Een koude togt, die van onder de deur tegen de hielen aanwaait, kan dit ongeval veroorzaken, kortom het ontstaat altijd uit eene slechte stalverzorging, en wordt het ongemak verwaarloosd, dan kan het ontaarden in vet. Zijn de hielen zeer en slecht, dan wende men een wortel- of lijnzaadpap aan, of een pap van houtskolen, en verdwijnt de ontsteking en zeerheid een weinig, dan wrijve men ze dagelijks met eene zalf zamengesteld uit:

Loodwit . . . . . 1 once

Reuzel . . . . . 2 oncen

Olijfolie . . . . . $\frac{1}{2}$ drachm.

goed doorengemengd; of

Fijn gepoederde aluin . . . . . 2 drachmen

Terpentijn . . . . . 1 drachme
 Reuzel . . . . . 3 drachmen
 wel doorengemengd. Ik heb nog nooit een
 geval gezien, dat niet door het gebruik van het
 een of ander, dat boven vermeld is, verbeterde;
 blijft er eene kleine kloof over, die voor eenigen
 tijd hinderlijk is, dan *bette* men deze een weinig
 met eene oplossing van een bijtmiddel zamen-
 gesteld uit;

Nitras argenti . . . . . 10 greinen
 Water . . . . . $\frac{1}{2}$ ounce
 de aanwending hiervan, zal het in 1 of 2 dagen
 droog maken, en dan ga men voort met de zalf,
 zorg dragende om de hielen goed schoon te
 houden en ze vlijtig met de handen te wrijven.

OEDEMA CRURUM OF GEZWOLLEN BEENEN.

Het zwellen der pooten wordt veroorzaakt door
 eene ziekelijke ophooping van eene wei- of water-
 achtige vloeistof in het celweefsel, die de levens-
 verrigtingen belemmert. Het ontstaat *uit twee te-
 gengestelde oorzaken*, plethora of volbloedigheid, of
 algemeene zwakte. De verwijderde oorzaken zijn
 menigvuldig en de uitwerkselen worden het meest
 waargenomen bij slecht gevoede paarden; onder
 de oorzaken, die het meest voor de hand liggen,
 zijn overmatige uitputtingen, hetzij door *het mis-*

bruiken van purgeer- of pisdrijvende middelen, voorafgegane ziekte, verstoring van de werking der opslorpemde vaten, algemeene of plaatselijke zwakte, en wat ook het ligchaam tot den staat van verslapping brengt b.v. gebrek aan luchtverversching, te veel dekken en overmatige warmte. De oorzaken, die de ziekte bij volbloedigheid veroorzaken zijn voornamelijk slechte spijsvertering, darmverstoppingen en algemeene *bloedsaandrang* of overlading van het geheele dierlijke organisme. Daar ik volgens de grondregels in dit werkje opgegeven te werk ga, was deszelfs aanwezigheid in mijnen stal eene *zeldzaamheid*, en ik kan mij geen geval sedert de laatste 4 of 5 jaren herinneren; behalve toen ik een dier had staan in een liverystal, waarvan ik gemakkelijk de oorzaak kon nagaan, alhoewel ik altijd eene groote moeite ontmoet heb in het verwijderen dezer ziekte, dewijl ik óf met veroordeel óf onwetenschap te strijden had. Wanneer of waar het ook ontstaan moge, het is altijd een bewijs, dat er iets verkeerd gaat, en wij moeten eigenlijk nooit voldaan zijn, vóór dat wij met de reden er van bekend zijn en middelen gebruiken om het uit den weg te ruimen. Om dit tot stand te brengen, moeten er drie zaken wel in het oog gehouden worden; vooreerst, om de oorzaken der kwaal weg te nemen; ten

tweede, moet men de vloeistof, die reeds opgehoopt is, ontlasten, en ten derde: de veerkracht der deelen of van het geheele ligchaam herstellen, dat hier van noodzakelijk belang is.

Ten einde de oorzaak weg te nemen, dient men deze eerst te kennen, en als *waarne-
ming* ons niet tot deze brengt, winne men den raad van een kundig geneesheer in, desniettemin zullen wij eenige weinige wenken aangeven, die ons dikwijls instaat zullen stellen achter de waarheid te komen. Het algemeen voorkomen van het dier en deszelfs vroegere levenswijze zal ons regt geven te bepalen of het uit eene verzwakking, of eene tegenovergestelde oorzaak voortkomt, hetgeen ons tot gids verstreken zal voor de eigenaardige behandeling, die wij in acht nemen moeten; maar zeer dikwijls moet de oorzaak gezocht worden in gebrek aan luchtverversching en zindelijkheid, vergezeld van gebrek aan geregelde ligchaamsoefening; somtijds heb ik bespeurd, dat dezelve plaats greep in weêrwil, dat de stalbehandeling niets te wenschen overliet, en het paard *niet anders kon dan snel groeijen*. Wij moeten ook bepalen of de opzwellling *oorspronkelijk* is, dan wel het gevolg van vroegere ongemakken; zijn wij eens achter de waarheid gekomen, dan moet onze oplettendheid op de afwending er van gerigt worden. Is het

dier vet en heeft het sterken eetlust, dan moet men het eene purgatie ingeven, zooals voorgescreven is onder hardlijvigheid en het toedienen van voedsel matigen, of zijne inspanning vermeerderen; men geve het tot voorbereiding vóór het toedienen van het purgeermiddel, *des avonds door de spoeling*:

Zwavel . . . . . 3 oncen

Salpeter in water opgelost . . 3 drachmen

Gepoederde sulphuretum anti-

monii . . . . . 2 drachmen

Zoo dit goed onder de spoeling gemengd is, zal het paard het geenszins weigeren om te eten, en het zal dikwerf uit zich zelve eene genezing ten gevolge hebben, ondersteund door het wrijven der pooten met de hand. Daar het dikwerf het gevolg van volbloedigheid is, doe men wel om het dier minder volbloedig te maken, en inspanning is de beste wijze om dit te doen, daar herhaalde toediening van pisdrijvende middelen nadeelig is. Men kan de geneigdheid, die tot het zwellen der beenen bestaat, verdooven, door het dier tusschenbeide eene spoeling met de hier bovengemelde poeder er door te geven, alleenlijk verwissele men den salpeter met een paar lepels zout, genoegzaam om de spoeling *een weinig zout* te maken. Men legge geene zwachtels

aan voor dat de *scherpe* ontsteking en zwelling opgehouden is, daar deze dan meer kwaad dan goed doen en de pooten opgevuld worden, vooral wanneer ze niet behoorlijk worden aangelegd. Het wrijven met de hand is altijd dienstig, alsmede het baden der pooten in warm water, waarin men zooveel zout gedaan heeft, dat er een *brakke* smaak aan is (ongeveer een half Ned. pond op een emmervol), of in dezelfde verhouding gewoon Epsomzout (Sulphas Magnesiaë). Na de pooten wel gebaad te hebben, wrijf men ze droog met een borstel en daarna met de handen. Wanneer het paard niet kan gemist worden, (doch men moet nooit zoo handelen met een paard, dat steeds tot het werk gebruikt wordt), geve men het een pil zamengesteld uit de volgende bestanddeelen:

Ammoniakgom	2 drachmen
Poeder van zeeajuin	1 drachme
Terpentijn	3 drachmen
Gember	1/2 drachme
Genoeg lijnmeel of meelbloem om het bovenstaande tot een pil te maken; of:	
Harstpoeder	2 drachmen
Poeder van zeeajuin	2 drachmen
Ammoniakgom	2 drachmen
Duivelsdrek	1 drachme
Jeneverbessen-olie	25 droppels

Teer genoeg om een pil te maken; of:

Harstpoeder	2 drachmen
Braakwijnsteen	1½ scrupel
Kamfer	1 drachme
Terpentijn	20 droppels
Jeneverbessen-olie	20 droppels

Eene voldoende hoeveelheid lijnmeel om een pil te maken;

of,

Poeder van leveraloë	2 drachmen
» » van vingerkruid	1 scrupel
Castile zeep	2 drachmen
Jeneverbessen-olie	25 droppels

gemengd om een pil van te maken.

Na aldus deze drie aanwijzingen beschouwd en hierop de behandeling gegrond te hebben, wanneer n.l. gezwollen beenen uit volbloedigheid voortspruiten, blijft ons nog over het onderwerp te beschouwen, als het uit eene onmiddelijk tegenovergestelde oorzaak voortkomt. Gebrek aan levenswerkzaamheid in het ligchaam is n.l. de oorzaak en de reden, dat het zwellen der pooten uit zwakte voortspruit en daar de pooten afhankelijk en het verste afgelegen zijn van het middelpunt van den bloedsomloop, zijn zij de eerste, die de uitwerkselen aantoonen.

De aanwijzing ter genezing is in dat geval tegenovergesteld van die, welke wij voorschreven

bij het behandelen derzelve, als ze uit volbloedigheid voortsproot. Ons streven moet dan gerigt zijn om den staat van het dier te verbeteren, en eene tamelijke beweging in de frissche lucht doet zeer veel goed, de spijsen moeten ligt verteerbaar en goed zijn en men moet wrijving en zwachtels aanwenden, ten einde den deelen de noodige veerkracht te verschaffen en de opslorping op te wekken. De spijsvertering moet versterkt worden en ten dien einde geven men het dier dagelijks een pil zamengesteld uit:

Joduretum potassii	10 greinen
Poeder van kamillebloemen	3 drachmen
Poeder van gentiaanwortel	2 drachmen
Gember	1/2 drachme

Eene voldoende hoeveelheid teer of lijnmeel om een pil zamen te stellen.

Men zal gewoonlijk bevinden, dat eene moutspoe-ling niet ondienstig is; ook geve men het dier zout door zijn voedsel, en worden de ingewanden tot hardlijvigheid geneigd, dan geve men eene spoeling met zout er door heen en 2 oncen zwavel; wanneer eene spoeling de hardlijvigheid niet doet ophouden, geve men eene andere; maar eene spoeling eens per week met een half pond gekookt lijnzaad er doorheengemengd, zal altijd verkieselijk zijn; gekookte gerst is ook een goed voedingsmiddel, men drage echter zorg, dat deze goed

gaar zij. De pooten wrijve men altijd 's morgens en 's avonds met de handen en leggematigsluitende zwachtels aan, zorg dragende om de vetlok opwaarts te drukken en de drukking over de geheele uitgebreidheid gelijkmatig te doen plaats hebben. Mogt het hier den morgen, waarop men bespeurt, dat de pooten dik zijn, beginnen te hoesten, dan geve men het een hoestpil, die voorgeschreven is onder het opschrift van „Slepende verkoudheid.”

ELFDE HOOFDSTUK.

HUIDZIEKTEN.

VERMAGERING OF VERBRANDING.

Alhoewel dit gewoonlijk als eene op zich zelf staande ziekte beschouwd wordt, geloof ik echter, dat het alleen een kenteeken is, dat eene of andere verrigting in hare werkdadigheid gestoord is, inzonderheid die der spijsvertering en in de eerste plaats moet men, wanneer het voorkomt, tot de aanleidende oorzaak zijne opmerkzaamheid rigten. Het komt veelvuldig in den stal der renpaarden voor, minder bij andere paarden en meestal beschouwt men het als een gewoon teeken van de geardheid des paards; zoo het evenwel een zekeren graad overschrijdt, dan kan men het niet meer aldus beschouwen en kundige stalmeesters beginnen te spreken

van opdroogen (dried up) of verschroeijen (parched up) van het dier. Hiervan heb ik dikwerf gevallen bij renpaarden gezien; maar wanneer het paard overgebracht was in eene betere lucht, het dier eene voldoende hoeveelheid vloeistof ontvangen had, hetzij dit bestond in water, wortels of groenvoeder en een ligt en verkoelend purgeermiddel was toegediend, herstelde het altijd. Het voorkomen dezer ziekte wordt ook dikwerf veroorzaakt door het aanwezig zijn van wormen in de ingewanden en als men dan eene genezing bewerkstelligen wil, dient men deze onschadelijk te maken, alzoo moet men in ieder geval de oorzaak wegnemen.

SLECHTE SPIJSVERTERING.

Dit ongemak openbaart zich in eene blaasvormige opzwellling der huid, bij paarden onstaande, die overvloedig vet zijn en waarbij de uitwaseming plotseling onderdrukt is. Deze kleine blaasvormige opzwellingen veroorzaken eene groote prikkeling, zooals trouwens uit de onrust van het dier blijkt, het toont grooten trek om zich tegen elk voorwerp, dat in de nabijheid is, aan te wrijven, waarmede het soms voortgaat tot dat het dier al het haar van die plaatsen afgewreven en zelfs de huid beschadigd heeft. Met ver-

koelende purgeermiddelen moet men dezelve tegengaan of geneesmiddelen, die gunstig op de huid werken, verkoeling en gewijzigde dieet en goede oplettenheid dat het paard steeds rein blijve. Daarom is het aan te raden het dier met zachte zeep en water goed te wasschen, droog af te wrijven en zoo men dit kan toedienen, een dampbad, waarmede zwavel vermengd is. Door verwaarloozing kan de kwaal ontaarden in *schurft* en het is verkieselijker en gemakkelijker *dit* te voorkomen, dan te genezen.

* Z A D E L D R U K K I N G .

Dikwerf ontstaan door den druk van den zadel kleine opzwellingen en indien men de ettering niet voorkomt, kunnen deze zeer lastig worden en zijn dan onder den naam van *ettergezwellen* bekend.

De genezing der zadeldrukkingen bestaat in het verwijderen en voorkomen der drukking en in het gedurig baden van die deelen met eene sterke oplossing van zout in water, of met een ander verkoelend mengsel, zamengesteld uit:

Goulardsextract	1 ounce
Azijnsuur	1 ounce
Water	4 oncen.

Gebeurt het soms, dat de kwaal voor deze be-

handeling niet week, dan gebruike men een pleister en prikkelende middelen ten einde de vorming van etter te bevorderen, welke, wanneer die gevormd is, door eene insnijding moet ontlast worden, terwijl men tevens zorg drage de wond niet te spoedig te doen sluiten, daar deze dan tot den vorigen staat vervallen kon.

ETTERGEZWELLEN.

Zijn die gezwellen, welke door verwaarloosde zadeldrukkingen ontstaan of uitschavingen, die geen werkzame ontstekende toestand voortbrengen. Zij moeten geprikkeld worden en mislukt dit, dan dient men deze met een trekpleister te behandelen en in te smeeren met eene sterke kwikzalf.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

OPMERKINGEN AANGAANDE JAGTPAARDEN.

Meer dan eenige andere deelen lijden de pooten van het jagtpaard en deze vereischen altijd eene grootere naauwkeurigheid dan enig ander gedeelte.

Het onophoudelijk aanwenden van zwachtels schijnt dit uit te werken, dat de pooten verslapt en meer vatbaar voor verrekkingen gemaakt worden; daarentegen wekt handwrijving de opslorpemde vaten tot verhoogde werkzaamheid op, vermeerdert den omloop in de bloedvaten en wekt de zenuwkracht op, terwijl het de huid veerkracht schenkt. Koude begietingen van zout en water zijn zeer dienstig, vooral wanneer de pooten daarna goed gewreven worden, deze begietingen moeten echter nimmer plaats hebben als het dier nog door het werk verhit is.

Wanneer de gewrichten gewerkt hebben, doen *warme koolbladen* onder de zwachtels des nachts aangelegd, veel goed; maar op den morgen na derzelve verwijdering en na de oefening, moet men de pooten in zout en water baden en daarna goed met de hand wrijven. Alleen wanneer het paard zeer door de jagt is uitgeput, moet men des avonds na de te huiskomst geen zwachtels aanwenden; daar, bijaldien er eenige doornen in de pooten mogten zijn, de drukking van de zwachtels de pijn verhoogen en de zwelling der poot zou ten gevolge hebben. Na de pooten van het dier wel met warm water afgewasschen te hebben, stelle men een onderzoek in, of er ook doornen aanwezig zijn, dan kan men de zwachtels omdoen, doch niet *te stijf*, om deze, als ze droog geworden zijn, weder af te nemen, en de pooten goed met de hand te wrijven. Zoo er doornen aanwezig zijn, dan neme men deze zoo 't mogelijk is weg; maar is dit niet te doen, dan make men boven dezelve eene *kleine* insnijding en gebruike een pap van lijnzaad of zemelen met een weinig reuzel of vet er door. In geval van stooten of schaven, gebruike men dezelfde pap en deze blijve er den geheelen nacht op; des morgens gebruike men *verkoelende* mengsels, zooals ik heb voorgeschreven bij de behandeling van verrekkingen. Bij al-

dien er eenige *verdikking van het stooten gedurende de jagt is overgebleven*, dan wrijve men deze *ter dege* in met een zalf van

Jodine . . . . . 1 once

Zachte kwikzalf . . . . . 8 oncen

Tartarus emeticus . . . . . $\frac{1}{2}$ drachme

dat, bij aanhoudend gebruik, het euvel wel zal te regt brengen.

UITPUTTINGEN DOOR DE JAGT.

Wanneer men in het heetste der jagt, als het wild in het gezicht is, en ieder oogenblik zeker schijnt om het te vangen, er toe verlokt wordt onze vermoeide paarden aan te zetten, zal het hieruit voortspruitend gevaar zeer groot zijn; men kan dit bespeuren in het op- en nedergaan der flanken van het dier, het wijd uitzetten der neusgaten en het onrustig heen- en wedergaan van den staart. Bij zulk een geval moet men vooreerst zorgen, den buikriem lossen te maken, ten einde de ademhaling niet te belemmeren, en den kop des diers naar den wind te plaatsen. Is de uitputting bijzonder groot, dan is het bepaald noodzakelijk 3,5 of 4,5 Ned. kan bloed uit de halsader te ontlasten en, zoodra men in eene herberg komt, het 1,5 Ned. kan oude Ale te geven, waarin men

een glas jenever of brandewijn gegoten heeft, waarbij men een lepel gember of notenmuskaat voege; overigens leide men het dier zacht naar huis, zette hem in een niet te kouden of te warmen stal, hetgeen alleen het gevaar dat men wenscht te voorkomen, verergeren zou. Zoodra men te huis is, geve men het dier, als het geheel of bijna verkoeld is, een weinig warme spoeling en na het gewreven te hebben, bade men de pooten in warm water en wrijfve deze droog met de handen, waarna men los de flanellen zwachtels aanlegge. Nadat de bloedsomloop zich weder in het evenwigt gesteld heeft en het paard weder op zijn dreef is, dan geve men hem, in plaats van koorn, eene warme spoeling met een weinig koorn er door heen, om hem te bewegen het te eten, en laat hem geen droog koorn eten vóór den anderen morgen. Voor dat men het dier alleen laat, om te rusten, onderzoekte men de ooren, zijn deze koud, dan wrijfve men ze warm, ingelijks de spronggewrichten en men moet wel zorg dragen ontsteking te voorkomen. Den volgenden morgen brenge men het dier niet buiten vóór omstreeks 10 of 11 uren en wel met de dekken op, om hem een uur zacht te laten wandelen; ziet het paard er dan wel uit, dan is alle gevaar geweken en men geve hem weder zijn gewone voedsel, terwijl men

echter zorg drage, dat hij des avonds eene spoeling krijgt, waarin ongeveer 4 drachmen salpeter zijn opgelost. Wanneer men bloed ontlast uit den hals van een paard met een lancet, (van welk instrument men immer gebruik moet maken) dan plaatse men, na de ader gevonden te hebben, er een of twee vingers op, ten einde te voorkomen, dat dezelve *wegschuift of beweegt*, en omstreeks een of twee duimen van de plaats, waarop men de vingers gezet heeft, steke men het lancet in, *niet door het er maar regt in te steken*, maar men doe eene insnijding in eene *schuine rigting opwaarts*, terwijl men met de punt naar buiten snijde, daar men op deze wijze geen gevaar loopt om de ader af te snijden, dat zeer ligt gebeuren kan, als men er in steekt. Na eene genoegzame hoeveelheid bloed ontlast te hebben, *hale men zachtjes* de wondranden naar buiten en men steke er eene naald door, ten einde ze te zamen te houden, voorts binde men om de naald een stukje koord, heeft men dit niet bij de hand, dan een stukje draad, gedeeltelijk uitgerafeld, om de scherpte er van weg te nemen. Het punt, waar men de insnijding doet, moet hooger n.l. nader bij den kop dan bij de borst zijn.

HET VERLIEZEN VAN EEN IJZER.

Verliest een paard zijn ijzer onder het jagen, dan doe men losjes een ander aan, waarmede het zoo spoedig mogelijk naar huis kan komen zonder dat men den hoof verder moet laten wegsnijden dan genoegzaam is om, zoo er eenig steengruis in mogt gekomen zijn, dit te bemerken. Zoodra men dit bewerkstelligd heeft, plaatse men den voet, na de zool eerst met teer besmeerd te hebben, in eene lijnzaadpap, zoo als hier boven is aangeraden; des morgens kan men deze verwijderen om eene wandeling te maken, waarvoor men eene mulle plaats moet uitkiezen; is er soms eenig letsel aanwezig, dan plaatse men er de pap weder op en laat deze er den geheelen dag tot den volgenden morgen opblijven, wanneer men een geschikt ijzer dient aan te leggen.

Na de oefening late men den voet geenszins met koud water wasschen; maar laat deze goed weeken in warm water, ook zie men 2 of 3 dagen naauwlettend toe, ten einde ontsteking te voorkomen; dat men het best verkrijgt door n.l. den voet te stoppen en natte zwachtels rond om de kroon te leggen. Is het weder warm, geef het dan een purgeer- of een pisdrijvend middel, en in dat geval doe men het oude

ijzer niet te spoedig weg, of men sla in het nieuwe ijzer *niet al de nagels* als gewoonlijk, vóór dat er eenige dagen verstreken zijn.

BEHANDELING VAN HET JAGTPAARD OP
HET EINDE VAN DEN JAGTTIJD.

Zoodra het jagtsaizoen verstreken is, geve men het paard dagelijks overvloedig wortels, groen voeder en gras. Door hem eerst eenige uren daags door eene lommerrijke weide te laten wandelen, zal men hem bekoelen en het jeugdige gras zal het dier tot afwisseling goed doen; als het weder warmer wordt en het dier gewend is aan de buitenlucht, late men het des morgens en in den koelen avondstond een paar uren draven, dat meer goed zal doen, dan hem den geheelen dag buiten te laten loopen. Door deze behandeling heeft hij genoeg beweging, 's avonds en 's morgens en als hij graast, en door hem gedurende de hitte des daags, als hij toch niet graast, op stal te laten staan, voorkomt men het plagen der vliegen en dat hij door geraas* verschrikt wordt, aan het galoperen raakt en zijne pooten kwetst. Bestaat er geene gelegenheid om hem aldus te laten uitloopen, dan geve men hem eene ruif met groen voeder in den stal. Hetzij hij buiten loopt of niet, men moet hem toch

dagelijks twee porties koorn toedienen, waardoor men hem in een vrij goeden staat zal houden. Men drage buitengewone zorg voor zijne pooten, te dien einde geve men hem ligte hoefijzers, aan den binnenkant met zoo weinig mogelijk nagels vastgemaakt; *vooral moeten de nagels zoo kort mogelijk zijn*; de ijzers moeten *alle drie weken* veranderd worden en is het paard met steengallen aangehaald, dan is dit de tijd om ze te laten genezen; men *snijde de steengallen telkens*, wanneer er nieuwe ijzers worden aangelegd, *goed uit*; maar men drage wel zorg den wand en de steunsels niet met het mes te kwetsen, waarmede men kon gevaar loopen, ook make men de hiel van het ijzer *wijd*, en sla geene nagels bij de plaatsen, waar de steengallen aanwezig zijn. Vijf nagels zijn voldoende om een ijzer te bevestigen en, zooals ik vroeger aanmerkte, moeten deze kort zijn; de zitplaats der steengallen bevochtige men met *sterk azijnzuur* en *teer* en *hars*, door middel van touwpluksel; volharding in het aanwenden der geneesmiddelen zal de genezing doen volgen. Tot op het naderen van het jagtsaizoen moet men het dier overvloed van groen voeder geven, vooral wortelen, indien men deze kan krijgen, en eens in de week eene spoeling. Sommige deskundigen laten het paard *'s nachts*

buiten en plaatsen het overdag op stal; maar ik kan mij met dat plan niet vereenigen, daar de nachtlucht op de gesteldheid van het paard een schadelijken invloed moet uitoefenen. Daarboven kunnen, alhoewel de dag vrij warm is, de nachten zeer koud zijn; zooals dit menigmaal het geval is, en het dier loopt dan veel gevaar om te gaan hoesten en koude te vatten, waardoor de grondslag tot longkwalen gelegd wordt, en indien er eenige voorbeschiktheid bestaat voor de worm of den kwaden droes, hetzij deze erfelijk is of niet, deze zal er des te meer door bevorderd worden, wanneer men deze handelwijze volgt. Het is eene natuurkundige waarheid, dat een dier, wanneer het met één soort van voedsel gevoederd wordt, niet lang leven kan, en daar de keus gedurende den tijd waarop het dier werkt niet groot is, wordt het zeer noodzakelijk, dat men het verandere, wanneer men er toe in staat gesteld wordt, en hiertoe kan geen geschikter tijd bestaan dan wanneer het dier buiten werk is, daarom moet men het zijn droog voeder ontnemen en groen voeder, wortels, enz. gedurende den zomer in de plaats stellen, wanneer het evenwel *zeer noodzakelijk is*. Dit zijn de wijze voorzorgen, welke de natuur voor hare schepselen bestemd heeft; ook nu wordt eene overvloedige hoeveelheid

water eveneens vereischt, als toen het dier met droog en hard plantenvoeder gespijst werd. Indien de waterrijke bewerktuiging der planten gedurende de zomermaanden dezelve gemakkelijker te ontbinden en ligter voor de spijsvertering maakt, moeten wij eveneens voor het vermeerderd gebruik van vloeistoffen gedurende dit jaargetijde zorgen, welk gebruik door het verlies der onmerkbare uitwaseming vergroot wordt, daar het bloed op deze wijze beroofd is van een behoorlijk gehalte aan waterachtige bestanddeelen. Hieruit ontstaat dan, ook zelfs bij ons, gedurende dit warm jaargetijde de sterke begeerte naar verkoelende dranken en vruchten, dat ook plaats heeft, wanneer wij aan koorts lijden. Het zoude overbodig zijn langer te spreken over de behoefte aan groen voeder gedurende dezen tijd, hetzij derhalve voldoende aan te merken, dat gedurende dit jaargetijde de ademhaling minder is dan in den winter, en dat derhalve de opgeslorpte zuurstof uit den dampkring minder is; weshalve de noodzakelijkheid voor voedsel, dat overvloediger stikstof bevat, naar verhouding niet vereischt zal worden.

De spijsverteringsorganen zullen door deze wijze van behandeling versterkt worden, dat ook een belangrijk voordeel is, hetwelk hierdoor verkregen wordt.

Het eenigste, dat nog noodzakelijk te vermelden is, bestaat in: dat men de pooten dagelijks goed wasschen, alle vuiligheid en vreemde lichamen van de hoeven verwijderen moet; dit is, behalve het uitkammen van manen, en staart, het eenigste wat noodig is vermeld te worden.

Mogt er geene gelegenheid bestaan, zooals veel malen het geval is, om des morgens en des avonds het dier te laten uitloopen, dan zorge men, dat de stal groot en luchtig genoeg zij en late hem ongedekt. Men bestrooije den vloer van den stal met zaagmeel, dat men nat moet houden, ten einde het dier de pooten niet beschadige en deze niet te heet en te droog worden; des nachts kan men dit tegen den wand aanvegen en er legstroo voor in de plaats stellen; kan men geen zaagmeel verkrijgen, dan geve men zand of iets anders in de plaats, hetgeen even als het zaagsel niet alleen goed voor de pooten is, maar ook eene gemakkelijke wijze aan de hand doet, om het vertrek schoon en koel te houden. Heeft het dier slechte pooten en hoeven, dan zorge men dat het niet te vet worde, vooral bij de aannadering van den jagttijd. Zoo zijne gesteldheid niet te grof is, geve men in plaats van purgeermiddelen 1 of 2 malen 's weeks spoelingen en werpe in sommige dezer, zoo dit

noodzakelijk is een handvol bloem van zwavel, alsmede een handvol zout en omstreeks ééns in de veertien dagen (maar ook niet meer) 3 of 4 drachmen salpeter.

TREKPLEISTERS.

Wat er ook door sommigen gezegd zij over de slechte uitwerkselen van trekpleisters op de pooten van een paard, dat gedurende het jagt-saisoen gewond of geschaafd was, en waardoor harde verdikkingen achter gelaten zijn, houd ik het er echter voor, dat een trekpleister goede diensten verrigt, daar deze de opslorpemde vaten opwekt om het weiaardig vocht, dat niet mag uitgestort worden, op te nemen, want wanneer dit als een vreemd ligchaam aanwezig is, benadeelt het de werking van den poot. Het aanwenden van pleisters geeft ook soms veerkracht aan de deelen en de pijnlijke uitwerkse-len, die er door de aanwending dezer pleisters ontstaan, gaan spoedig weg, terwijl zij eene heilzame werking achterlaten, die tegen eene kleine hindernis, welke zij eerst na zich sleep-ten, ruimschoots opweegt; vooral wanneer het dier eene behoorlijke rust heeft, vóór het weder genoodzaakt wordt mede te werken. — Met deze denkwijze derhalve, die door de ervaring

gestaafd is, beveel ik de trekpleisters aan, wanneer de pooten van een dier gebruikt en eenige harde verdikkingen overgebleven zijn; maar men zij voorzigtig in de keuze van trekpleisters, daar vele zoogenaamde trekpleisters niets dan *bijtende middelen* zijn, die zeer nadeelig werken, behalve het groote gevaar dat er bestaat, van eenige kwade gevolgen na zich te zullen slepen. Daarom zal ik eene welbekende trekpleister van JAMES opgeven, die zeer goed is, benevens eene van mijne eigene zamenstelling, wier goede eigenschappen, al moet ik het zelf bekennen, voor geene behoefte onder te doen; derzelve bestanddeelen zijn:

Sterke kwikzalf	1 ounce
Poeder van spaansche vliegen .	3 drachmen
Kamfer, opgelost in eenige droppels wijngeest	1½ drachme.

goed doorengemengd. Wordt er echter eene zachtwerkende vereischt, dan gebruike men de zachte kwikzalf in stede van de sterke; men zal ondervinden, dat deze eene goede pleister is, ook heeft een langdurig en veelvuldig gebruik mij derzelve goede eigenschappen bewezen.

Ik voeg hierbij eenige *uitstekende* recepten, die aangeraden zijn door het »Veterinary College,» welker sterkere werking grooter is naarmate ze

verder in de reeks staan, waarin ze hier gesteld zijn.

SPAANSCHIE VLIEGEN-AZIÏN.

Poeder van spaansche vliegen . . . 1 once
 Verdand azijnzuur . . . . . 8 oncen
 laat dit gedurende veertien dagen trekken en
 zijg het vervolgens door om te gebruiken.

SPAANSCHIE VLIEGEN-OLIE.

Poeder van spaansche vliegen . . . 1 once
 Olijfolie . . . . . 8 oncen
 laat dit boven een waterbad gedurende 2 uren
 verwarmd worden, waarna men het ten gebruike
 doorzijge.

SPAANSCHIE VLIEGEN-ZALF.

Poeder van spaansche vliegen (zeer
 fijn) . . . . . 1 once
 Gewone Terpentijn . . . . . 1 once
 Varkensvet . . . . . 4 oncen
 Men smelte het varkensvet en den terpentijn
 te zamen boven een waterbad, voege er ver-
 volgens het spaansche vliegenpoeder bij, en roer
 het steeds om, totdat het koud is.

Bij het gebruiken der pleister, *knippe men het haar af* van de plaats waar deze gelegd moet worden, vervolgens make men den vetlok goed vet, zoo men wil, dat deze niet beschadigd worde, benevens de kniebuiging, wanneer men de pleister hoog wil plaatsens. Men moet de pooten goed baden en afwasschen, vervolgens nauwkeurig droog wrijven met de hand en onmiddelijk daarop de pleister goed *inwrijven*. Na verloop van 24 uren doe men er een omslag om, met eene zalf van:

Spermaceti . . . . . 4 drachmen

Olijf-olie . . . . . $\frac{1}{2}$ once

Loodwit . . . . . 2 drachmen

goed ondergemengd, en er opgesmeerd door middel van een veder, of nog beter met een *zachten borstel*; of

Kalkwater . . . . . 3 oncen

Olijf-olie . . . . . $\frac{1}{2}$ once

goed dooreengeschied en als het vorige recept aan te wenden; of

Kreosoot, ... $\frac{1}{2}$ drachme (vloeibaar)

Olijf-olie . . . . . 1 drachme

goed ondergemengd, en als het vorige te gebruiken; de deelen moeten met één van deze middelen goed bevochtigd worden, totdat de huid goed week is, tenzij men eene nieuwe behandeling wenscht aan te wenden, als wanneer

men een der prikkelende afkooksels onder *verrekkingen* aangegeven, gebruiken moet.

EINDAANMERKINGEN.

In de voorgaande hoofdstukken hebben wij elk onderwerp, dat met de stalbehandeling in verband stond, voorgedragen op gronden, die met de wetten van het dierlijk leven overeenstemden; naarmate ze van grooter belang waren, hebben wij deze uitvoeriger behandeld, terwijl de minder belangrijke punten slechts terloops aangestipt werden, zooveel als slechts voldoende was om verstaan te worden. Nu zijn wij in de gelegenheid duidelijk in te zien, hoe verschillende werkingen met elkanders hulp worden volbragt, oefening, ademhaling en spijsvertering, terwijl wij hebben aangetoond, hoe noodzakelijk het voor de gezondheid is, deze met elkander in verband te beschouwen; wij hebben ook gezien, dat behoorlijke ventilatie, belangrijke uitwerkselen te weeg brengt en dat bijgevolg de verwaarloozing van één onderwerp de goede behandeling van de anderen buiten sluit. Wij hebben op deze wijze de maat van oefening aangetoond, ook dat dekken de noodzakelijkheid van voedsel verminderen en alzoo daarvoor gedeeltelijk in de plaats komen; eene andere

daadzaak is mijns inziens duidelijk bewezen, dat voor het dier de prikkel der lucht op de huid van groot gewigt is; en zoo heb ik aangetoond, dat al de argumenten met elkander overeenstemmen en samenwerken. Dit is het geval in de dierlijke bewerktuiging en de goede behandeling van één enkel vereischte zal niets baten, wanneer de anderen verwaarloosd worden.

Mijne argumenten zijn ook gegrond op ervaring en ondervinding, en de rede schijnt derzelve waarheid buiten twijfel te stellen. Niettegenstaande dit ben ik bereid bedenkingen omtrent dit punt aan te hooren, want ik herinner mij nog zeer goed, dat men eenige jaren geleden, toen ik als verdediger eener goede luchtverversching optrad, men met mijne opmerkingen den spot dreef en er over sprak, als waren het de uitvloeiselen eener hersenschimmige verbeeldingskracht. Dagelijks wordt derzelve waarheid, alhoewel trapsgewijze, erkend. Op dezelfde wijze zie ik den dag te gemoet, wanneer de hier aangegevene grondregelen meer en meer in zwang zullen komen, terwijl zij blijken gesteund te zijn op redelijke gronden, en waarop hunne invoering de ziekten in de stallen meer zeldzaam zal maken, en op deze wijze toebrengen tot de welvaart van het dier,

aan welks welzijn ik mij heb laten gelegen leggen.

In de behandeling van ziekten of ongesteldheden ben ik niet breedvoerig getreden, daar het mijn doel niet was den Veearts uit te hangen; maar alleen eenige voorschriften tot dagelijks gebruik aan de hand te doen, ter vervanging van die barbaarsche geneesmiddelen, wier bestaan helaas bekend is. Met een weinig oplettendheid bij het behandelde, kan iedereen de aannadering eener ziekte bij het paard voorzien, en ik heb hem de kennis aan de hand gedaan, waardoor hij deze afwenden, of op eenige wijze de hevigheid er van matigen kan. In geval men niet onmiddelijk een bekwamen veearts bekomen kan, heeft de lezer hier middelen, waarop hij zich veiliger verlaten kan, dan op de kwakzalverijen van een plattelands-hoefsmid. En is de ongesteldheid bekend, dan zal men gewoonlijk bevinden, dat ze van dienst zijn en ze zullen geen beletselen zijn, die de geneesheer naderhand behoeft te boven te komen, zooals zulks het geval is bij de aanwending van ongeschikte middelen. Dit is dan ook eene omstandigheid, die het voordeel aantoon, dat een wetenschappelijk man boven den kwakzalver bezit. De eerste heeft regels volgens welke hij met veiligheid en zekerheid werken kan, terwijl de laatste slechts

middelen aan de hand heeft, met welker uitwerking hij ten eenemale onbekend is. Derhalve wordt zijne bekwaamheid afhankelijk van omstandigheden.

Hoe uitgebreider kennis iemand bezit des te grooter zal hem het gevaar van dergelijke middelen voorkomen; en dat deze niet menigvuldiger het leven verwoesten, verwondert mij ten hoogste. Wanneer wij derhalve een paard hebben, dat ziek is, en men niet onmiddellijk hulp bekomen kan, hebben wij, indien wij de ziekte goed onderscheiden, voldoende middelen, totdat er geschikte raad kan ingewonnen worden, want bestaat er eenige twijfel, dan zal, indien de middelen inderdaad van waarde zijn, hun gebruik gevaarlijk worden.

In dit werkje heb ik geneesmiddelen opgegeven, die bij gepast gebruik, van zeer veel waarde zijn; bij misbruik daarentegen zeer veel kwaad kunnen berokkenen. Geen paardenarts, die eene verlichte denkwijze bezit, zal het tegenstaan, dat men geneesmiddelen aanweidt, zoo dezelve met oordeel gebruikt worden, want een verstandig man wil niet, dat geleerdheid een geheim is, hetgeen bij weinigen bestaat, maar is van gedachte, dat de bezitter van dezelve in staat is er zijne cliënten mede te bevoordeelen. De wensch om zaken onverstaanbaar te maken

en te verbergen, verraadt altijd onkunde, daar het een bewijs is van een bekrompen verstand, dat niet in staat is het voordeel zijner medemenschen te beoogen; maar zich schijnt te verheugen in het bewustzijn, een middel tegen het kwaad te bezitten, hetwelk hij niet wiltoestaan dat bekend wordt, uit vreeze het een middel worden mogt om het kwaad te kunnen afkeeren.

Dit is het gevoelen van sommige fokkers, hetwelk vele der aanmerkingen heeft doen ontstaan, en dat men als stootend en onmenschelijk kan beschouwen, doch zoolang zij deze gevoelens behouden, zoolang zullen zij gebrandmerkt worden met den stempel der domheid. Ik hoop echter, dat het vooroordeel den mensch niet zoo zeer zal verbinden, dat het hem leiden zal om de grondregels, die ik aanbeveel, zonder eene proef te nemen, te veroordeelen; en dat het hem niet zal wegslepen met de gedachte, dat zijne oude wijze van behandeling alléén goed is. Kunnen menschen, die dieren van waarde onder hunne hoede hebben, en die iets aangaande hunne natuur behooren te weten, zich niet voorstellen, dat een paard met zijne dekken op, vreeselijk zwetende en daarop koude, natte zwachtels aan de pooten krijgende, het grootste gevaar loopt om ziek te worden? — Indien hunne domheid zoo groot

is, dat deze tot zulk een dwaalbegrip leidt, dan kan ik weinig goeds van hen hopen, en alleen de dieren, die aan hunne zorg zijn toevertrouwd, en de dwaasheid hunner meesters beklagen. Hoe toch! omdat zulk eene wijze van behandeling zoolang in de mode geweest is, wordt dit eene rede, dat dezelve noodzakelijk goed moet zijn; is de wereld nu even onwetend als in de dagen, toen men las *over het aanwenden van rookende darmen van een jongen hond in plaats van eene pap*; of toen wij lazen over *pis*, die gewoonlijk werd toegediend, als bevorderlijk voor den gezondheidstoestand; of het vernietigen van *een gedeelte der oogen van een dier*, ter voorkoming van eene kwaal, zooals dat genoemd werd, het uitsnijden van de staar? Heeft de veeartsenijkunde dan niets gedaan om deze bespottelijke en barbaarsche dwaalbegrippen te vernietigen, of heeft soms het nadenken en de waarneming een halve eeuw gesluimerd? Met trotsheid antwoorden wij *neen!* Maar met smart moeten wij er bijvoegen, dat er nog onwetendheid wordt aangetroffen, vooral onder de cognoscenti van den paardenstal, en dat vooroordeel en oude sleur daar tegen rede en waarheid aandruischen!! Het zou overbodig zijn hier nog andere barbaarsheden, die zelfs ten huidigen dage worden aangewend, op te

halen; b.v. *het instrooijen van bijtende zelfstandigheden in de gevoeligste en hoogst bewerkteuigde deelen*, wanneer die aan eenig ongeval zijn blootgesteld geweest of geleden hebben; maar ik zal het bij één voorbeeld laten, dat een staaltje van al het andere kan geven, hierdoor het menschelijk gevoel sparen, en den dekmantel over de onwetenheid werpen. Ik wil de menschelijke natuur niet beledigen door andere grieven op te halen; maar hoop tevens, dat ik door dit niet te doen de dwalingen van sommigen onzer medemenschen niet aanmoedige; ik zal nu van mijn onderwerp afstappen, in de hoop, dat ik alles wat duister was heb opgehelderd, en dat de scherpe uitdrukkingen, die ik genoodzaakt ben geweest te gebruiken, hen, tegen wien ik ze gerigt heb, meer vatbaar mogen maken voor overtuiging en dat deze hen mogen aansporen hunne verouderde en in hunne oogen gezegende wijze van behandeling te verwisselen met de verlichte methoden der nieuwere wetenschap.

E I N D E.

Bij den Uitgever dezes is verschenen:

De Tweede Druk van

DE VROLIJKE TOOVENAAR

IN DEN OPGERUIMDEN FAMILIEKRING.

Eene verzameling van 88 wondervolle toeren uit de natuurlijke tooverij, bestaande in aardige vermakelijkheden, kunststukjes met de kaart, opgaven van getallen enz. enz. Dit boekje onderscheidt zich van alle bestaande goochelboeken, omdat er geen kostbare toestellen bij noodig zijn, daar men de middelen tot de uitvoering in ieder huisgezin aantreft; en door ieder, zonder dat men een geleerde behoeft te zijn, kunnen worden uitgevoerd.

Het is dus een aangename gast in ieder vrolijk gezelschap, die u tegen wil en dank doet lagchen.

De prijs is f 0.40.

Ook een nieuwe roman, getiteld:

DE WITTE ROOS

OF

DE VERBORGENHEDEN VAN HET SERAIL.

EEN OOSTERSCH HIST. TAFEREEL VAN

FERDINAND STOLLE,

schrijver van: de Hofkommissaris Eccarius, Elba en Waterloo, enz. enz.

Twee deelen, met fraaije vignetten, Prijs f 4.60.

Tot de beste aanbeveling van dezen Roman dient gezegd te worden, dat alle beoordeelingen den wensch te kennen geven, dat geen lid van een Leesgezelschap verzuimen moet dezen buitengewonen Roman voor te stellen.

ONTSLUIJERDE GEHEIMEN UIT
DE LIEFDE EN DEN ECHT.

EEN RAADGEVER VOOR

JONG GETROUWDEN EN VERLOOFDEN,

met betrekking tot de lichamelijke en geestelijke eigenschappen, als de grondslagen van eenen gelukkigen echt; benevens een aanhangsel over het geslachtsleven der vrouw.

Naar de vijfde Hoogduitsche uitgave.

MET EEN

ZWANGERSCHAPSKALENDER

VAN

Dr. RUDOLPH TERNAU.

Prijs f 0.70.

HET GROOTE GEHEIM DER TAFELBEWEGING,

dat nu in alle Boekwinkels voor 15 cents
te bekomen is.

LUIMIGE VERHALEN

DOOR

EEN NEEFJE VAN KLIKSPAAN.

Met een fraai vignet. *Prijs f 2,00.*

Mr. O. van REES, verhandeling over de: **Aanwij-
sing** der Politike gronden en Maximen van de Republike
van Holland en West-Vriesland, van PIETER DE LA COURT.

Prijs f 2.40.

De Staatsschulden getoetst aan de beginselen der
staatshuishoudkunde, door Mr. HOOFT GRAAFLAND.

Inhoud. Begrip van Staatsschuld. — De Effectenhandel. — Het
Beursspel. — Rijzing en daling der Effecten. — Papierengeld. —
Borgtogten. — Credietpapier. — Tijdrenten. — Lijfrenten. — Ton-
tinen. — Over de interest of rente enz. enz. Zie verder de belang-
rijke inhoud.

Prijs f 1.80.

**XVI POPULAIRE VOORLEZINGEN OP HET GEBIED
DER NATUURKUNDE VAN ONZEN AARDBOL**; door
Dr. H. BUFF, Hoogleraar in de Natuurkunde aan de
Hoogeschool te Giessen. Uit het Hoogduitsch vertaald
en met aantekeningen vermeerderd door Dr. J. H. VAN
DEN BROEK, Leeraar in de Natuur- en Scheikunde aan
's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te
Utrecht.

Prijs f 2.50.

**W. ELLIS. GRONDTREKKEN DER STAATSHUIS-
HOUDKUNDE.** Naar den 2den druk uit het Engelsch
vertaald door Mr. H. HOOFT GRAAFLAND.

Voornameijk geschreven met het doel om het opkomend
geslacht de drie hoofdpligten van het maatschappelijke
leven in te prenten, als:

1. Om te streven naar een onafhankelijk bestaan, en
der maatschappij niet tot last te zijn.

2. Om zich te onthouden, uitdrukkelijk of stilzwijgend,
eenige verbindtenis aan te gaan met menschen, die reeds
bestaan of nog geboren moeten worden, welker behoorlijke
nakoming niet met reden verwacht kan worden.

3. Om zulk een gebruik te maken van alle bijzondere
voorregten, hetzij van kennis, bekwaamheid of rijkdom,
dat zij het algemeen geluk der menschheid zooveel mogelijk
bevorderen.

Prijs f 0.90.

PRACTISCH ONDERRIGT

OF

H A N D L E I D I N G

OM DE MEEST IN GEBRUIK ZIJNDE

KAART-, BORD- EN BALSPELEN

GRONDIG TE LEEREN UITOEFENEN.

Naar de beste Hoogduitsche en Fransche bronnen bewerkt

DOOR EEN LIEFHEDDER.

In vier afleveringen compleet.

De eerste aflevering bevat het SOLO-, WHIST- en BOSTONSPEL; met het daarbij behoorende TARIEF voor het BOSTONSPEL op Carton. *Prijs 40 cents.*

De tweede aflevering bevat het OMBRE- en TAROK-SPEL, het QUADRILLE en nog 9 andere SPELEN. *Prijs 40 cents.*

De derde aflevering bevat het PIKET- en de HAZARD-SPELEN, enz. enz. *Prijs 40 cents.*

De vierde aflevering bevat de BORD- en BALSPELEN, als: SCHAAK-, DAM-, BILLARD-, KEGEL-, KAATS- en ROULLETESPEL, enz. enz.

TARIEF VOOR HET BOSTONSPEL afzonderlijk voor 20 cents, gelijk ook iedere aflevering afzonderlijk te bekomen is. Het gheele werk zal voor de intekenaars de prijs van *f* 1.50 niet te boven gaan, hoe uitgebreid de vierde aflevering ook worden moge.

Vier Brochures in een Band,

over Nederland en zijne Koloniën.

Prijs f 1.25.